

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KUR'ÂN'DA ALLAH'IN RAHMETİ VE GAZABI

Danışman:
YRD. DOÇ. DR. HARUN ŞAHİN

Hazırlayan:
AHMET GÜNDÜZ

ŞANLIURFA-2005

ÖNSÖZ

Ezelî ve ebedî bir lütufla muttasıf olan Allah, rahmet ve mağfiret kapılarını sonuna kadar açtıktan sonra insanı mükellef kılmıştır. O bu özelliğini mükellef olanlara da her defasında aksettirmiştir.

Zaman ve nesiller her ne kadar değişmiş olsa da yüce Allah'ın rahmetinde zerre kadar bir azalma veya insanlığın aleyhine bir değişme olmamıştır. Her ne kadar tarih sahnesi bazı musibetlere şahit olmuşsa da bu Allah'ın zalim oluşundan değil bilakis insanın kendi yaptıklarından kaynaklanmıştır. Bunu göz ardı eden hatiplerimiz kürsülerden seslenirken hep cehennemi ön planda tutmuşlardır. Oysa her mevzuda Allah'ın rahmeti bizi kuşattığı halde neden Allah'ın azabı, gazabı öne çıkarılmaktadır? Hâlbuki sürekli azap ve gazaptan bahsetmek dine bir iştihak doğuracağı yerde dine karşı nefret hissini körükleyecektir. İşte buradan hareketle biz de bu çalışmamızda Kur'an'ı bir hatip kabul edip bu çerçevede neler söylediğini ortaya koyduk.

Bu çalışmamız “Kur'an'da Allah'ın Rahmeti” ve “Kur'an'da Allah'ın Gazabı” adı altında iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk etapta “rahmet” kelimesinin kök ve türevlerine değindikten sonra Allah'ın “Rahmân” ve “Rahîm” sıfatlarına yer verdik. Daha sonra Kur'an'da Allah'ın rahmetini ifade eden Esmâ-i Hüsnâ'sının bir kısmına değindik. Bunların akabinde ayetler ışığında Allah'ın dünya ve ahirette rahmetinin tezahürlerini ifade etmeye çalıştık. İkinci bölümde ise ilk etapta “gazap” kelimesinin kök ve türevlerine değindik. Daha sonra gazabın Allah'ın bir sıfatı olup olamayacağı konusuna yer verdik. Bunların akabinde Kur'an'da Allah'ın gazabının ifade edildiği kelimeleri ele aldık. En sonunda ise ayetler çerçevesinde Allah'ın dünya ve ahirette gazabının tezahürlerine değindik.

Çalışmamız esnasında bizden yardımlarını esirgemeyen bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet Gündüz

10.01.2007

KISALTMALAR

- Ank : Ankara
AŞ : Anonim Şirketi
b : İbn
bkz : Bakınız
c.c : Celle celeluhu
çev : Çeviren
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
Dvy : Diyanet Vakfı Yayınları
H : Hicri
İst : İstanbul
k.s : Kaddesallahu Sirrehu
mad : Maddesi
nşr : Neşreden
r.a : Radiyallahu anhu
s : Sayfa
sad : Sadeleştiren
s.a.v : Sallallahu aleyhi ve selem
sy : Sayı
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk : Tahkik
tsz : Tarihsiz
yay : Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
KISALTMALAR	III
İÇİNDEKİLER	IV
GİRİŞ	1
1. Konunun Kapsamı, Amacı ve Metodu	1
2. Konuyla İlgili Kaynaklar	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA ALLAH'IN RAHMETİ

1. RAHMET KELİMESİ.....	8
1.1. Rahmet Kelimesinin Kökü, Anlamı ve Türevleri.....	8
1.2. Rahmet Kelimesi ve Türevlerinin Kur'an'daki Kullanış Şekilleri.....	9
2. ALLAH'IN SIFATI OLARAK RAHMET.....	12
3. KUR'AN'DA ALLAH'IN RAHMET SIFATINI İFADE EDEN LAFIZLAR.....	13
3.1. er-Raûf	14
3.2. er-Rahmân ve er-Rahîm	15
3.3. el-Halîm	18
3.4. el-Vedûd	20
3.5. el-Latîf	22
3.6. el-Kerîm	23
3.7. et-Tevvâb	25
3.8. el-Ğafûr	27
3.9. el- 'Afuvv.....	30
3.10. eş-Şekûr.....	32
4. KUR'AN'DA ALLAH'IN RAHMETİNİN TEZAHÜRLERİ.....	33
4.1. Dünyada Allah'ın Rahmetinin Tezahürleri.....	33
4.1.1. Genel Olarak Allah'ın Rahmeti.....	34
a. İlk İnsan ve Merhamete Mazhar Oluş.....	34
b. Allah'ın Dünyada Sayısız Nimetler Var Etmış Olması.....	37
c. Allah'ın Kâfirleri de Nimetlerinden Faydalandırması.....	39

d. Allah'ın Tövbekârlara Karşı Rahmeti.....	40
4.1.2. Allah'ın İnsanlara Rehberler Göndermesi.....	44
a. Peygamberlerin Birer Rahmet Olması.....	45
b. Kur'an'ın Rahmet Olması.....	50
c. İslam'ın Rahmet Olması.....	53
4.2. Ahirette Allah'ın Rahmetinin Tezahürleri.....	58
4.2.1. Bir Rahmet Eseri Olarak Ahiretin Varlığı.....	59
4.2.2. Cezaların Ahirete Ertelenmesi.....	61
4.2.3. Allah'ın Adalette Hüküm Vermesi.....	64
4.2.4. Amellerin Karşılığını Vermede Allah'ın Rahmeti.....	68
a. İyiliklerin ve Kötülüklerin Karşılıksız Bırakılmaması.....	69
b. İyiliklerin Karşılığının Kat Kat Verilmesi.....	70
c. Kötülüklerin Karşılığının Misliyle Verilmesi.....	73
4.2.5. Allah'ın Ahirette Müminlere Karşı Rahmeti.....	74
5. ALLAH'IN RAHMETİNDEN ÜMİT KESMEMEK.....	77

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA ALLAH'IN GAZABI

1. GAZAP KELİMESİ.....	80
1.1. Gazap Kelimesinin Kökü ve Türevleri.....	80
1.2. Gazap Kelimesinin Kur'an'daki Kullanım Şekilleri.....	81
2. ALLAH'IN SIFATI OLARAK GAZAP.....	82
3. KUR'AN'DA ALLAH'IN GAZABINI İFADE EDEN LAFIZLAR.....	83
3.1. Gazap.....	84
3.2. Sahat.....	84
3.4. La'net.....	85
3.5. Azap.....	87
3.6. Kahr.....	89
3.7. İntikâm.....	92
4. KUR'AN'DA ALLAH'IN GAZABININ TEZAHÜRLERİ.....	93
4.1. Allah'ın Gazabını Gerektiren Sebepler.....	93
a. Küfür.....	94

b. Allah Yolunda Savaştan Geri Kalmak ve Kaçmak	96
c. Zina İsnat Etmek.....	97
d. Haksız Yere Cana Kıymak.....	98
4.2. Dünyada Allah'ın Gazabının Tezahürleri.....	99
4.2.1. İnkârcı Kavimler ve Akıbetleri.....	100
4.2.2. Allah'ın İsrailoğullarına Gazap Etmesi.....	105
4.3. Ahirette Allah'ın Gazabının Tezahürleri.....	109
4.3.1. Mahşer Gününde Kâfir ve Münafıkların Durumu.....	109
4.3.2. Cehennem Azabı.....	112
SONUÇ.....	114
ÖZET.....	119
BİBLİYOGRAFYA.....	121

GİRİŞ

Esrar perdesi kaldırılmış nice şeylerle beraber, daha çözülememiş nice esrarengizlikler içerisinde yaşayan insan çoğu zaman merak duygusunun tesiri altında kalmış, bu sebeple de inandığı yüce varlığı hep tefekkür etmiştir. İnsanın yaratıcısını tanımak isteşinin, hatta zorunlu sebeplerinden biri de inancıdır. Çünkü din denen unsurun, mensubunun hayatına tam olarak yansıyabilmesi için öncelikle din sahibinin çok iyi tanınması gerekmektedir. Din mensubunun inandığı dinin sahibine karşı sevgi, korku, ümit ve itaat konularında en makul inanca sahip olması için özellikle bu ilahın rahmetini, gazabını ve bunların dünya ve te tezahürlerinin nasıl olduğunu bilmesi gerekir. İşte biz bu çalışmamızda buna yönelik bir ışık tutmaya çalıştık.

1. Konunun Kapsamı, Amacı ve Metodu

Her şeyin yaratıcısı olmanın yanı sıra her şeye bir nizam veren Allah'tır. Allah'ı bilmek, tanımak her dönemde her fert ve toplum için bir merak konusu olmuştur. İdare yetkisi bulunan insanların, tebaasınca en fazla merak edilen yönü bu idarecinin ne denli iyi veya kötü olduğudur. İşte Allah'ı tanımak isteyen insanların Allah ile ilgili olarak en fazla merak ettiği konulardan biri de onun ne denli merhamet ve gazap sahibi olduğudur.

Allah'ı insanları en güzel ve en doğru şekilde tanımak ve tanıtmak için Kelam kitaplarında Allah'ın sıfatları ile ilgili olarak uzunca bahisler verilmiş, tartışmalar yapılmıştır. Bunun yanı sıra "Esmâ-i Hüsnâ" kitapları yazılmıştır. Ancak her iki çalışmayı yapan taraf da ilk önce dinin temel kaynağına yani Kur'an'a müracaat etmiştir. Çünkü o ilahi bir kelimadır. Bu sebeple de Allah'ı en iyi o anlatır.

Kur'an'dan hareketle Allah'ı tanımak için şunlara bakmak gerekir:

- Allah, kendisi için hangi sıfatları kullanmakta?
- Kendisine ilişkin haber verdiği sıfatlardan en çok hangisini haber vermektedir?
- Kendisi için kullandığı sıfatları nerelerde ve niçin kullanmaktadır?
- Gönderdiği dini hükümlerinin insan takati karşısındaki ağırlığı ne kadar?

-İnsanların iyilik ve kötülüklerini değerlendirme konusundaki tavrı nedir?

-Allah uyarma ve müjdeleme konusunda nasıl bir üslup takip etmiştir?

Bunlar ve bunlara benzer birçok soru sormak mümkündür. Ancak yukarıdaki soruların cevabı Allah'ın rahmet ve gazabını genel olarak anlamamız konusunda kâfi gelmektedir. İşte bu sorulara genel bir cevap teşkil etmek üzere "Kur'an'da Allah'ın Rahmeti ve Gazabı" konusunu ele aldık. Bu konuyu ele almamızın bir diğer amacı da bu güne kadar bu dinin tebliğcilerinin Allah'ın gazabını ön plana çıkarmak suretiyle bu dinin mensupları ve bu dine ilgi duyanların zihinlerinde oluşturdukları kötü tabloyu bir nebze silmektir.

Çalışma sahamızın temelinde Kur'an olması hasebiyle doğal olarak yaptığımız ilk iş konumuz çerçevesinde Kur'an'ı baştan sona kadar tekrar bu anlayışla okumak ve bu çerçevede Kur'an'ı anlamaya çalışmak oldu. Bu arada konumuzla alakalı olan kaynakları tespit edip buralarda Allah'ın nasıl anlatıldığına ilişkin genel bir malumat edindik.

Kur'an'ı baştan sona kadar okurken Kur'an'da Allah'ın rahmet ve gazabına delalet eden sıfatların neler olduğunu tespit ettik. Daha sonra Allah'ın sıfatı olarak kullanılan bu kelimelerin köklerinin ve türevlerinin neler olduğunu "Tacu'l-'Arûs, Lisanu'l-'Arab" gibi sözlükler yardımıyla ifade ettik. Bu kelimelerin müradifleri arasındaki nüansları da belirttikten sonra bu kelimelerin Kur'an'da kaç kere ve hangi sebeple kullanıldıklarını ortaya koyduk. Kelimelerin sayılarını tesbit etmede M. Fuad Abdalbaki'nin "el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'an'i'l-Kerîm" adlı eseri, ayetlerin manalarını da en güzel şekilde ifade etmede Hayreddin Karaman, İbrahim Kafi Dönmez ve Sadreddin Gümüş'ün beraber yazdıkları Diyanet İşleri Başkanlığınca basılan "Kur'an-ı Kerim Meali" başlıca kaynaklarımız olmuştur. Bunların yanı sıra ayetlerin yorumlarını aktarırken de sıkça tefsirlere başvurduk.

Çalışmamız bir Esmâ-i Hüsnâ çalışması olmadığı için sadece rahmet ve gazap manası taşıyan sıfatların bir kısmına yer verdik. Allah'ın gazabını bildiren az sayıda sıfata rastladığımız için de sıfatların dışında Kur'an'da Allah'ın gazabını ifade eden başka kelimelere de yer verdik.

Sıfatların dışında Allah'ın rahmet ve gazabını ifade eden başka ayetler de olduğu için teferruata girmeden bu ayetlere de yer verdik. Bunları da Allah'ın rahmetinin ve gazabının tezahürleri konuları içinde ele aldık.

Çalışmamızda Kur'an'da "rahmet" ve "gazap" manası taşıyan kelimeleri izah ederken bu kelimelerin Kur'an'da ne kadar geçtiğine özellikle değinip bunu rakamlarla ortaya koymaya çalıştık. Bunu böyle rakamlarla izah etmedeki amacımız Kur'an'da "rahmet" ve "gazap" manası taşıyan ifadelerin hangisinin daha fazlaca zikredildiğini somut bir şekilde ortaya koymak ve buradan hareketle Allah'ın rahmet ve gazabından hangisinin daha önde olduğunu zihinlere daha iyi şekilde yerleştirmek içindir.

Kur'an'da konumuzla ilgili olarak birçok ayet bulmak mümkündür. Çünkü bütün ayetlerde doğrudan veya dolaylı olarak rahmet veya gazaba işaret eden bir manaya, bir hikmete rastlamak mümkündür. Ancak çalışmamız esnasında bütün bu ayetlere yer vermek yerine konumuzu dağıtmadan konumuz çerçevesinde yeter derecede fikir sağlayacak kadar ayete yer vermeye özen gösterdik.

2. Konuyla İlgili Kaynaklar

Yapmış olduğumuz çalışmanın muhtevası son derece geniştir. Çünkü hemen hemen Kur'an'ın her bir ayetinde gazaba veya rahmete ilişkin bir işaret bulmak mümkündür. Ayetlerin muhtevalarının farklılık arz ettiği de düşünülürse bu konun ne derece geniş olduğu çok daha iyi anlaşılacaktır. Muhtevanın geniş oluşu bu konuya kaynaklık eden eserlerin de çeşitlilik arz etmesine neden olmaktadır. Aynı alanda birçok esere başvurduğumuz halde bütün bu kaynaklar içerisinde çalışmamız boyunca en çok istifade ettiğimiz kaynakları ve bu kaynaklara çokça müracaat etmemizin sebeplerini şöyle özetleyebiliriz:

a-Tefsirler:

Câmiu'l-Beyân: Bu tefsir bir rivayet tefsiri olup et-Taberî tarafından telif edilmiştir. et-Taberî, aynı zamanda tarihçidir. Eser her ne kadar zayıf rivayetler içerse de tefsir sahasındaki muhtevası en geniş ve ilk teliflerden biridir. Gerek tarihi

bazı şeylere yer vermesi gerekse birçok rivayet içermesi sebebiyle bu eserden çokça istifade ettik.

el-Keşşâf. ez-Zamahşeri, tarafından yazılan bu eserin en büyük özelliği müellifinin dil hakimiyetinin hayranlık uyandıracak bir seviyede olmasıdır. Bu da ayetlerin manasını kavramada bu esere olan rağbeti artırmaktadır. Bu sebeple “gazap” ve “rahmet” manası içeren lafızların karşılıklarını tespit ederken bu eserden çokça istifade ettik. Benzer özellikleri içermesi sebebiyle müracaat ettiğimiz diğer bir tefsir de el-Beydavî'nin *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil* adlı eseridir.

Fi Zilâli'l-Kur'an: Eserin yazarı olan Seyyid Kutub aynı zamanda bir sosyologdur. Bunun yanı sıra diğer telifleri de hesaba katıldığında yazarın tefsir yaparken yapmış olduğu muazzam yorumların güzelliğinin sebebi daha iyi anlaşılacaktır. Özellikle de rahmet ve gazaba ilişkin ayetlerin yorumu gerçekten mükemmeldir. Bütün bunlardan dolayı ayetlerin yorumunda bu eser bizim için önemli bir mastar oldu.

Rûhu'l-Beyân, İsmail Hakkı Bursevî tarafından telif edilen bu eser işâri tefsirler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra eserde çok muazzam şiirler bulunmaktadır. Buradaki işâri yorumlardan ziyade daha çok şiirlerden istifade ettik. Konumuzu en güzel şekilde ifade etmede bu şiirlerin son derece büyük bir katkısı olmuştur.

Tefsîru'l-Celâleyn: Celâleddin el-Muhallâ tarafından yazılmaya başlanan, ancak es-Suyûti tarafından tamamlanan bu eserin en önemli özelliklerinden biri de birçok yerde kelime kelime tefsir yapması, bu kelimelerin anlamını verirken müradif kelimelere sıkça başvurmasıdır. Eserin bu özelliğinden dolayı çalışmamızda Kur'an'da “rahmet” ve “gazap” ifade eden lafızların karşılıklarını verirken bu esere çokça müracaat ettik. Öyle ki bizim için bu konuda müracaat ettiğimiz başlıca kaynaklardan biri haline geldi.

Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm; ibn Kesîr tarafından yazılan bu tefsirin rivayet tefsirleri arasındaki yeri son derece büyüktür. Çalışmamız her ne kadar temelde Kur'an çerçevesinde ise de hadislerin Kur'an'ın anlaşılmasındaki rolünü düşünecek olursak rivayet tefsirlerine olan ihtiyacımızın önemi kendiliğinden ortaya çıkacaktır. İşte bu sebeple rivayet tefsirleri içerisinde son derece muteberli olan bu eserden

mümkün oldukça istifade ettik. Eserin tahkikli olarak basılmış olması bu eserden çokça faydalanmamıza vesile oldu.

b-Sözlükler:

el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an: el-İsfehânî'nin yazdığı bu eser kelimelerin Kur'an'da kazandıkları anlamları aktarması hasebiyle son derece önemlidir. Kelimelerin manalarını verdikten sonra bu kelimenin ayetteki kullanılış şeklini de vermesi Kur'an ile ilgili birçok çalışmada bu eseri vazgeçilmez hale getirmiştir. Yapmış olduğumuz çalışma da "rahmet" ve "gazap" içeren kelimelere de ayrıca yer verdiğimiz için bu esere sıkça müracaat ettik.

Lisânu'l-'Arab, ibn Manzûr'un yazmış olduğu bu eser kendi sahasında bir şaheser. Çünkü kelimelerin sözlük manaları üzerinde doyurucu bilgiler vermektedir. Bunu yaparken mevzubahis olan kelimenin gerek ayette, gerek hadiste gerekse de şiirde kullanılışına yer vermektedir. Bir lügat olarak kendi sahasında başka bir esere hemen hemen ihtiyaç bırakmamaktadır. Aynı düzeyde olan benzer diğer bir eser ez-Zebidî'nin *Tâcu'l-'Arûs*, adlı eseridir. Kelimelerin köklerini, lügat anlamlarını tespit ederken bu iki eser bizim için başlıca iki kaynak olmuştur.

c-Hadis Kitapları:

Hiz. Peygamber, Kur'an'ın adeta canlı bir misali idi. Bunun yanı sıra sünnetiyle de Kur'an'ın en büyük müfessiri idi. O'nun bize kadar gelen sünneti sayesinde onun bu özellikleri aynen devam etmektedir. Bu sebeple de Kur'an'ı Hiz. Peygamberin sünnetinden bağımsız olarak anlamaya kalkışmak son derece yanlış olur. İşte bu hakikat sebebiyle çalışmamızda mümkün oldukça hadislere de yer vermeye çalıştık. Bu konuda da rivayet tefsirlerinin yanı sıra altı hadis kitabı (Kutub-i Sitte) bizim için başlıca kaynaklar olmuştur.

d-Esmâu'l-Hüsnâ Kitapları:

Esmâu'l-Hüsnâ: Affuddin Süleyman et-Tilmisanî tarafından kaleme alınan bu eserde Esmâ-i Hüsnâ alfabetik olarak ele alınmıştır. Müellif Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili bilgiler aktarırken ilk önce bunun hangi surede ve ayette geçtiğine değinir, daha

sonra mevzubahis olan isme kimler tarafından hangi manaların yüklendiğine yer vermektedir. Bundan sonra ise yoruma geçmiştir. Esmâu'l-Hüsna'nın özellikle ayetlerdeki durumunu dikkate alması sebebiyle bu esere müracaat ettik.

Allah'ın Sıfatları, Metin Yurdagür'ün kaleme aldığı bu eserde yazar ilk önce kitabın baş taraflarında Esmâ-i Hüsna'nın listesini veriyor, daha sonra sırasıyla Kur'an'da, Hadiste, Kelamda Allah'ın isim ve sıfatları konusuna değinmektedir. Bu arada Esmâ-i Hüsna'nın Mekkî ve Medenî taksimine de yer vermiştir. Yazar her ne kadar bu eserinde de Esmâ-i Hüsna'nın manalarına yer verse de bu konuda daha ayrıntılı bilgiyi *Ayet ve Hadislerde Esmâ-i Hüsna* adlı eserinde vermektedir. Böylece bu iki eser birbirini tamamlamaktadır.

Çalışmamız içerisinde Allah'ın isimlerine de değindiğimiz için *Esmâ-i Hüsna* ile ilgili olan bu eserlere ve bunun yanı sıra Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisinde ve Şamil Ansiklopedisinde bu mevzu ile ilgili olan maderlere sıkça müracaat ettik.

e-Diğer Eserler:

İmkânı ve Lüzumu Açısından Kur'an'da Ahiret, Yener Öztürk tarafından kaleme alınan bu eserde ilk etapta "Ahiret" kavramına ve bu kavramla ilişkili olan diğer kavramlara yer verildikten sonra ileriki bölümlerde inkârcıların Ahiret'i inkâr ameliyelerine ve Kur'an'ın bu tavırlara karşılık Ahiret'i nasıl anlattığına, Ahiret'i ispat etme yöntemlerine yer vermektedir. İşte bu sebeple bu eserin Ahiret inancının Kur'an'daki yerini, Ahiret'in varlığının rahmet ve gazap mevzusundaki konumunu kavramamızda büyük katkısı oldu.

Kitâbu'l-Furûk, Bu eser Ebu Hilal el-'Askerî tarafından kaleme alınmıştır. Temel İslami bilimlerle uğraşan her şahsın bu esere sahip olması gerektiğine inanıyoruz. Bu çalışma kelimeler arasındaki farkları özet ama son derece mükemmel bir şekilde aktaran bir kaynaktır. Zahiren birbirine yakın görünen kelimeler arasındaki nüanslar çok güzel bir şekilde ifade edilmiş, çok güzel inceliklere yer verilmiştir. Allah'ın sıfatlarına yer verirken benzer mana taşıyan diğer sıfatlardan ve yakın anlam içeren diğer kelimelerden farkını izah etmek için genelde bu kaynağa müracaat ettik.

Kur'an'da Ulûhiyet, Suad Yıldırım tarafından yapılan bu çalışmanın semavi din sahiplerinin ulûhiyet anlayışlarına geniş bir şekilde yer verdikten sonra Esmâ-i Hüsna'yı Kur'an'daki kullanılış dönemlerini dikkate alarak "Mekkî" ve "Medenî"

şeklinde bir ayırımı tabi tutmuştur. Esmâ-i Hüsnâ'ya çok geniş bir şekilde yer veren müellif bu konuyu işlerken Esmâ-i Hüsnâ'nın her birinin Kur'an'da kaç kere geçtiğine ve hangi manalara geldiğine uzun uzun değinmiştir. İleriki bölümlerde ise şirk amillerine ve Kur'an'da Allah'ın bunlara karşı tavrına yer vermiştir. Bu eserin çalışmamız esnasında bize örnek olmasının yanı sıra, çalışmamızın eksiklerini tespit etmemizde de çok önemli bir yeri olmuştur.

el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, M. Fuad Abdalbaki tarafında kaleme alınan bu eser hafız olmayanların eksikliliğini bir parça gidermenin yanı sıra insanların Kur'an'ın muhtevası konusundaki hakimiyetini büyük ölçüde artırmaktadır. Tek bir kelimedenden hareketle bile ayetin yerini tespit etme imkânı sağlayan bu eser ayrıca kelimeleri kök ve türevlerine göre bir sıraya koymakta ve bu kelimelerin Kur'an'da kaç kere geçtiğine işaret etmektedir. Çalışmamıza konu olan kelimelerin Kur'an'da nerelerde ve kaç kere geçtiğini tespit ederken çoğu zaman bu kaynak esere müracaat ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA ALLAH'IN RAHMETİ

1. RAHMET KELİMESİ

1.1. Rahmet Kelimesinin Kökü, Anlamı ve Türevleri

“رحمة” (Rahmet) kelimesinin kökü “رَحِمَ - يَرْحَمُ” olup şefkat, acıma, merhamet etme gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime kendisine merhamet edilene ihsanı gerekli kılan bir rikkat (yumuşak kalplilik) içerir. Bazen mücerret “ihsan” manasında bazen de mücerret “rikkat” manasında kullanılır. Bununla Allah vasf edildiği zaman ise rikkat değil de mücerret ihsan manası kastedilir. İşte buradan hareketle denilmiştir ki, Allah'tan olan rahmet, nimet vermek, kuldan olan rahmet ise rikkat manasını içermektedir.¹

Rahmet kelimesinin çeşitli türevleri vardır. Bu türevler kullanılış biçimlerine ve aldıkları zamirlere bağlı olarak çeşitli manalar almaktadır: “Başkasına merhamet edilmesi için dua etti” manasında “ترحم عليه-رحم عليه”; “Birbirlerine merhamet ettiler” manası için “تراحم”; “Merhamet diledi” manası için “استرحمه” ifadeleri kullanılır. “أُمُّ رُحْمٍ وَأُمُّ الرُّحْمِ” (merhametin kaynağı) ifadeleri, Mekke için kullanılan isimlerdendir. “الْمَرْحُومَةُ” kelimesi de Medine'nin diğer adıdır.² İnsanlık, zulüm, fısk, cehalet bataklığında boğulmakta olup kendisini bu bataklıktan kurtaracak bir rehber muhtaçken Allah onlar için Mekke'ye bir rehber göndermiş sonra da bu rehberin, inananlarla birlikte Medine'ye hicretine izin vermiştir. Böylece Allah insanlara karşı merhametini Mekke ve Medine'de izhar etmiştir. Bu da Mekke ve Medine'nin “أُمُّ رُحْمٍ” ve “الْمَرْحُومَةُ” isimlerini almasının ne kadar haklı bir gerekçesi olduğunu göstermektedir.

İçerdiği bolluk ve hayat kaynağı olması hasebiyle yağmura da “Rahmet” denilmiştir. Ayrıca şu kullanımlar yer almaktadır: Asabeden olmayan kardeş ve hala kızları gibi yakın akrabalar için “ذُوا الْإِرْحَامِ”; “Rahmet” manasında “الرَّحْمَتِ” ve “الرَّحْمَى”; “Rahmeti çok olan” manasında ve aynı zamanda “Kendisine merhamet

¹ el-İsfehânî, er-Rağîb ebî Kasım el-Hüseyn b. Muhammed (h.502), *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2001, s. 197.

² İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî (h.711), *Lisânu'l-'Arab*, Dâr Sâdır, Beyrut, 1990, XII/232; ez-Zebidî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî (h.1205), *Tâcu'l-'Arûs*, Beyrut, tsz., VIII/307.

edilen” anlamında “الرحوم” ifadesi kullanılır. “الرحمن” ise “Merhameti bol olan” anlamındadır. Aynı şekilde “الرحيم” kelimesi de “Rahmeti çok olan” manasındadır. Cemisi “رحماء” şeklinde gelir. “المرحمة” mimli mastar olup “Rahmet” manasındadır. Cemisi “مراحم” şeklinde gelir.³

Anne rahminin çocuğunun bütün ihtiyaçlarını karşılaması sebebiyle anne rahminin “rahmet” kökünden gelmiş olması son derece manidardır.

Rahmet kelimesine yakın anlamlar ifade eden bazı kelimeler ve bunların rahmet kelimesiyle aralarındaki farklar şöyledir:

“الرفقة”: “İncelik, yumuşaklık” gibi anlamlara gelir. Rikkat ve katılık kalpte olur, rahmet ise merhamet edenin fiilidir. İnsanlar “رَق له فرحمه” (ona acıdı da merhamet etti) cümlesinde olduğu gibi rikkati merhametin sebebi olarak kabul etmektedirler.⁴

“الرافة”: “Şefkat ve acıma” gibi anlamlara gelir. Bu kelime rahmet kelimesinden daha belîğdir.

Rahmet kelimesinin türevleri ne kadar değişirse değişsin yine de öyle veya böyle merhamet etme, acıma, şefkat, gözetme, yakınlık vb. anlamlar içermektedir.

1.2. Rahmet Kelimesi ve Türevlerinin Kur’an’daki Kullanılış Şekilleri

Kur’an’da “Rahmet” kelimesi “رحمة” şeklinde 79 defa geçmektedir. “Allah’ın rahmeti” manasında “رحمته” ifadesi 25 defa; “Senin rahmetin” manasında “رحمتك” ifadesi 3 defa; “Benim rahmetim” manasında “رحمتي” ifadesi 2 defa; “Bizim rahmetimiz” manasında “رحمتنا” ifadesi 5 defa geçmektedir. “رحيما” ifadesi Kur’an’da 20 defa; “ارحم الراحمين” ifadesi ise 4 defa; “خير الراحمين” ifadesi ise 2 defa geçmektedir.

Allah’ın adı olarak “er-Rahmân” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de Besmele’nin dışında 56 defa geçmektedir.⁵ Yine Allah’ın adı olarak “er-Rahîm” kelimesi Besmele’nin dışında 94 defa geçmektedir. “Rahîm” ismi harf-i cer ile mütâaddi kılınıp rahmete konu teşkil eden şeye taalluk ederken “er-Rahmân” ismi harf-i cer ile

³ ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, VIII/306-307; el-Luğavî, ibn Faris Ahmed, b. Zekerriyya, *Mücmelu'l-Luğa*, (thk Zübeyir Abdullah Muhsin), Müessesetu'r-Risâle, 1986, I-II/424.

⁴ el-'Askerî, ebu Hilâl, el-Hasen b. Abdullah b. Sehl b Said b. Yahya (h.382), *Kitâbu'l-Furûk*, (thk Ahmet Selim), Beyrut, 1996, s. 215.

⁵ Samirî, Fadil Salih, *et-Ta'biru'l-Kur'âni*, Dâr 'Îmâr, Ürdün, 1998, s. 9.

hiç mütaaddi edilmemiştir. Rahman kelimesi insanlar için hiç kullanılmamıştır. Rahîm kelimesi ise sadece bir yerde⁶ Hz. Muhammed'i nitelemek için kullanılmıştır. Er-Rahmân ismi Kur'an'ın genelinde uluhiyetin ikinci bir ismi durumunda kullanılmış olup sıfat şeklinde geldiği yerler son derece az iken er-Rahîm ismi ise genelde mevsufsuz gelmemiştir.⁷

Rahmet ifadesi Kur'an'da "رحمة" şeklinde genelde şu anlamları ifade etmek için kullanılmıştır:

Bağışlama⁸: "İnananlar, hicret edenler ve Allah yolunda cihat edenler Allah'ın rahmetini umarlar. Allah bağışlar ve merhamet eder."⁹ Ayette yer alan rahmet kelimesinin umma manasındaki "يرجون" kelimesinden sonra gelmiş olması buradaki rahmet kelimesinin bağışlama manasında olduğuna bir işarettir. Çünkü insanın yaptığı amellerin akabinde, amelleri iyi olsa bile umacağı en büyük şeylerden biri de bağışlanmadır.

—Sevap¹⁰, Cennet¹¹: "Allah kendisine inananları ve Kitabına sarılanları rahmetine ve bol nimetine kavuşturacak, onları Kendisine götüren doğru yola eriştirecektir."¹²

—Nimet¹³: "And olsun ki, insana Rahmetimizi (nimetimizi) tattırır sonra onu ondan çekip alırsak, hiç şüphesiz o umutsuz bir nankör olup çıkar."¹⁴ Kimisine göre is bu ayette yer alan rahmet kelimesinin ifade ettiği nimetler sıhhat ve zenginliktir.¹⁵

—Yağmur¹⁶, bolluk¹⁷: "İnsanlara darlık geldikten sonra onlara Rahmeti (bolluğu) tattırdığımızda, hemen ayetlerimize dil uzatmağa kalkışırlar. Onlara de ki:

⁶ et-Tevbe, 9/128

⁷ Yıldırım, Suad, Kur'an'da Uluhiyet, Kayhan yay. İst. 1997, s. 112.

⁸ İbnu'l-Cevzî, Cemâlû'd-Din Ebi'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (h.597), Zâdu'l-Mesîr fi İlmî't-Tefsîr, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, h.1404, I/239.

⁹ el-Bakara, 2/218.

¹⁰ el-Beydâvî, Nâsiruddîn abu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed (h.791), Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl, (thk. Muhammed Subhi, Muhammed Ahmed), Daru'r-Reşid, Dımeşk, 2000, I/413.

¹¹ al-Bağâvî,ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesud (h.516), Me'âlimu't-Tenzîl, (thk Süleyman Müslim el-Hırş, Osman Cuma), Daru't-Teybe, Riyad h.1414, I/316; en-Nesefî, ebu'l-Berkât Abdullah Ahmed b. Mahmûd (h.710), Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-T'evîl, Eda Neşriyat, İst., 1993, I-II/271; en-Nisâbü'rî, Nizamuddin el-Hasen b Muhammed b Hüseyin el-Kummî (h.728), Garâibu'l-Kur'an ve Ragâibu'l-Furkân, (thk. Zekeriya Umeyrât), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, I/599; es-Se'âlibî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf (h.875), el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'an, (thk ebu Gumarî el-İdrîsî el-Hüseyinî), Muessesetu'l-'Aleminî, Beyrut, 1996, I/406.

¹² en-Nisâ, 4/175

¹³ ez-Zamahşerî, ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer (h.538), el-Keşşâf, Beyrut, 1997, I/538; el-Beydâvî, Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl, II/123.

¹⁴ Hûd, 11/9.

¹⁵ Celaleddin Muhammed b. Ahmed el-Muhallâ (h.864), Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî (h.911), Tefsîru'l-Celâleyn, Dâr ibn Kesîr, Beyrut, 1994, s.222.

"Hile yapanın cezasını vermekte Allah daha çabuktur." Elçi meleklerimiz kurduğumuz tuzakları hiç şüphesiz yazmaktadırlar. ¹⁸

—Nübüvvet, risalet¹⁹, burhan²⁰: "Nuh: 'Ey milletim! Rabbimin katından bir rahmetim (delilim) bulunsa ve bana yine katından bir rahmet vermiş de bunlar sizden gizlenmiş olsa, söyleyin bana, hoşlanmadığınız halde zorla sizi bunlara mecbur mu ederiz?' dedi. ²¹

—Şefkat, yufkalık²²: "Onlara şefkale alçak gönüllülük kanatlarını ger ve: "Rabbim! Küçükken beni yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et!" de. ²³

—İkram²⁴: "Sen, sana bu Kitap'ın verileceğini ummazdın. O ancak Rabbinin bir rahmetidir. Öyleyse sakın inkârcılara yardımcı olma. ²⁵

—Sevgi²⁶: "Onların peşinden peygamberlerimizi ard arda gönderdik; Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik ve ona İncil'i verdik; ona uyanların gönüllerine rikkat ve merhamet (sevgi) duyguları koyduk; üzerlerine bizim gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin güya Allah'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları ruhbaniyete bile gereği gibi riayet etmediler; içlerinde inanmış olan kimselere ecirlerini verdik; ama onların çoğu, yoldan çıkmışlardır. ²⁷

Bütün bunların dışında rahmet kelimesi birçok ayette aynı kökten olmak üzere değişik türevlerde ve değişik manalarda kullanılmıştır.

Kur'an'da, rahmet kelimesiyle kurulan ve Allah için kullanılan bazı sıfatlar da şunlardır:

¹⁶ en-Neseî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-T'evîl*, I-II/527; Celâleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s.211.

¹⁷ el-Kurtubî, *ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. ebu Bekr (h.671), el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987, VIII/292; en-Neseî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-T'evîl*, I-II/480; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl*, II/95.

¹⁸ Yunus, 10/21

¹⁹ *ibnu'l-Cevzî, Cemâlu'd-Din Ebi'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (h.597), Tezkiretu'l-Erib Fi Tefsîri'l-Çarib, (thk. Tânk Fethî) Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, s. 161; Celâleyn, Tefsîru'l-Celâleyn, s.224.*

²⁰ el-Bağavî, *Me'âlimu't-Tenzil*, IV/163; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl*, II/128.

²¹ Hûd, 11/28

²² ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, I/680; Celâleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s.284.

²³ el-İsrâ, 17/24

²⁴ et-Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid (h.310), *Câmiu'l-Beyân*, Beyrut, h.1405, X/118.

²⁵ el-Kasas, 28/86

²⁶ el-Bağavî, *Me'âlimu't-Tenzil*, VIII/42; ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, I/1230; en-Neseî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-T'evîl*, III-IV/1240.

²⁷ el-Hadîd, 57/27.

Zu rahmetin vasi'a (merhameti geniş olan)²⁸, Erhamu'r-Rahimin (Merhametlilerin en merhametlisi)²⁹, Hayru'r-Râhimîn (Merhametlilerin en hayırlısı)³⁰

Dikkatlice bakılınca görülecektir ki bu ifadelerde Yüce Allah'ın rahmetinin çokluğuna işaret etmek, kullarını ümitsizlikten kurtarmak ve Yüce Allah'la ilgili işlere teşvik etmek için hep rahmetini pekiştirerek haber verme vardır.

2. ALLAH'IN SIFATI OLARAK RAHMET

Bir şeyin varlık bulması bu şeyin bir sıfat ve isim almasını da kendiliğinden gerekli kılmaktadır. Varlıkların yapılarında taşıdıkları değerlerle onlara verilen isimler arasında bazen çok kuvvetli bir irtibat bulunmaktadır. Bu sebeple de "Allah" ismi ve bu isim sahibinin taşıdığı vasıflar bu varlığın insanlar tarafından tanınmasında son derece önemli bir yere sahiptirler. Çünkü beşeri anlayışta isim sadece ayırt eden, niteleyen bir şey olmayıp adeta müsemmayı tamamlayıcı bir rükün olarak kabul edilmektedir. Nitekim olmayan bir şeyin haliyle adı da şanı da olmaz.³¹ Söz konusu Allah olunca isim ve sıfatlar ayrıca bir önem arz etmektedir. Bu sebeple de bu konu ilim adamları arasında yıllarca tartışılmış, bu konuda birçok şey yazılıp çizilmiştir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi hakiki bir mevcudiyete sahip olan bütün varlıkların mutlaka bir sıfatı vardır. Bu sıfatlar ister kemal sıfatı, isterse noksanlık sıfatı olsun fark etmez. Bunlardan noksanlık sıfatı ibadete müstahak olan Allah için söz konusu olamaz. İşte bundan dolayı da Yüce Allah putların ulûhiyetinin batıl olduğunu şöyle ilan etmiştir:³² *"Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? (Oysa) onlar, bunların tapmalarından habersizdirler."*³³

Bazı muhakkikler rahmetin Allah'ın zatî sıfatlarından olduğunu söylemişlerdir. Rahmet ise hayrın ulaşmasını, şerrin defedilmesini irade etmek

²⁸ el-En'âm, 6/147

²⁹ Yusuf, 12/64

³⁰ el-Mu'minûn, 23/118

³¹ Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Ulûhiyet*, s. 41-42.

³² İbn Salîh, Muhammed, *el-Kavâidü'l-Müslâ fi Sifâtillahi ve Esmâi'l-Hüsnâ*, (thk. Eşref b. Abdülmaksud b. Abdurrahim), Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1994, s. 27.

³³ el-Ahkâf, 46/5

manasındadır. Yani Allah ezelde, zail olmayacak şeylerde mümin kuluna nimetler vermeyi dilemiştir.

Bazıları da bunun fiili sıfatlardan olup, hayrı ulaştırma, şerri de defetme manasında olduğunu iddia etmişlerdir. Bunun Allah'a isnadı ise: Kulun müstahak olmadığı nimetleri ona vermesi, müstahak olduğu cezaları da savması manasına geldiğini söylemişlerdir.

Râzî, rahmet sıfatının sadece Allah için kullanılabileceğini savunmaktadır. Çünkü cömertlik, bir karşılık beklemezsizin gerekeni vermek demektir. Allah dışında herkes bir karşılık amacıyla vermektedir. Ancak alınacak karşılık da birkaç kısma ayrılmaktadır:

- 1-Maddî Olan: Örneğin, birinin beyaz pamuklu bir kumaş almak için bir dinar vermesi
- 2-Manevî Olan: Kendi arasında birkaç kısma ayrılmaktadır:
  - a-Bir hizmet almak için bir şey verilmesi,
  - b-Övülmek için bir şey verilmesi,
  - c-Yardım istemek için bir şey verilmesi,
  - d-Kalpte bulunan cömertlikle ilgili zaafi gidermek için bir şey verilmesi,
  - e-Kalpten mala düşkünlüğü silmek için bir şeyler verilmesi.

Her veren kemale ulaşmak için vermektedir. Ancak Yüce Allah kemalin zirvesinde olduğundan, O'nun vermesi kemale erişmek için değildir.³⁴ bilakis O vermek suretiyle aciz olan mahlûkatı, mahlûkat içerisinde de özellikle insanı insan sıfatlarına uygun olarak tedricen kemale erdirmek istemektedir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı rahmetinin şümulü son derece geniştir.

3. KUR'ÂN'DA ALLAH'IN RAHMET SIFATINI İFADE EDEN LAFIZLAR

Yüce Allah'ın birçok ismi vardır. O'nun isimleri ister sıfat-ı müşebbehe olsun ister ism-i fail olsun ister mastardan türetilmiş olsun, hemen hemen hepsinde vasıf anlamı gözetildiğinden bunlara *sıfat* denir. Diğer taraftan vasfın medlütüyle muttasıf zata delaletleri gözetilerek bunlara *esmâ'* denir.³⁵

³⁴ et-Tahânevî, Muhammed Ali (h.1150), *Mevsu'âtu'l-Keşşâf Istılahâtu'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, Mektebetu Lübnan en-Nâşirûn, 1996, I/847.

³⁵ Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Ulûhiyet*, s. 51.

Allah'ın isimlerinin çokluğu kulun Allah ile olan ilişkilerinin düzenlenmesinde son derece önemlidir. Çünkü Allah'ın daha iyi bir şekilde anlaşılmasına birer vesiledir. Kur'an'da Allah'ın rahmetinin nasıl ifade edildiğini en güzel şekilde kavrayabilmemiz için öncelikle Allah'ın bu sıfatına ilişkin esmâ-i hüsnasının Kur'an'da ne şekilde ve niçin kullanıldığına, bunlarla müradif kelimeler arasındaki farkların neler olduğuna bakmak gerekir. İşte bu sebeple aşağıda bu konuya ilişkin olarak bize genel bir fikir vermesi için Kur'an'da sıkça geçen ve Allah'ın rahmetine işaret eden esmâ-i hüsnadan bir kaçına yer vereceğiz.

3.1. er-Raûf

Raûf kelimesi, "رَأْفٌ - رَأْفَةٌ" kökünden gelmektedir. Ra'fet, "Acımak, şefkat etmek ve merhamet göstermek" gibi manalara gelmektedir. الرؤف (er-Raûf) mübalağa sığasında olup Allah için kullanılınca, "Kullarına karşı son derece merhametli, şefkatli ve onlara acıyan"³⁶ manalarını içermektedir. Ra'fet kelimesi Rahîm kelimesinden daha has olup daha fazla rikkatlik bildirmektedir. Ra'fet kelimesinin mübalağa sığası için iki farklı kalıp kullanılmıştır: Bunlardan biri فَعُول kalıbında olup Ka'b b. Malik el-Ensâri bir şiirinde şu ifadeleri kullanmıştır:

”تَطِيعُ نَبِيَّنَا وَتَطِيعُ رَبِّنَا هُوَ الرَّحْمَنُ كَانِ بِنَا رَوْوْفًا“

(Biz peygambere ve bize karşı merhametli olup, şefkati davranan Allah'a itaat ederiz.)

Cerir ise kelimeyi, "رَعْفٌ" kalıbında "رَوْوْفٌ" şeklinde kullanmıştır.³⁷

Rahmet kelimesinde de acıma, şefkat manası olmasına rağmen, Ra'fet kelimesi rahmet kelimesinden daha belîğdir. İşte has ve daha belîğ olan kelimenin öne geçmesi gerektiği için de Kur'an'da "رَوْوْفٌ رَحِيمٌ"³⁸ şeklinde "رَوْوْفٌ" kelimesi "رَحِيمٌ" kelimesinden önce zikredilmiştir.

Kur'an'da on bir yerde "Raûf" kelimesi iki yerde de "Ra'fet"³⁹ kelimesi geçmektedir. Allah'ın özellikle insanoğluna karşı rahmet ve şefkatine işaret etmek

³⁶ es-Sicistânî, ebu Bekir Muhammed (h.330), *Tefsîr Garîbu'l-Kur'an*, (thk. Muhammed Sadık Kamhâvî), el-Kutubu'l-İlmiyye, Mısır, tsz, s. 24; Taylan, Necip, "Rauf" mad, Şamil İslam Ansk., İst. Şamil yay.,1992, V/227.

³⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IX/112.

³⁸ en-Nûr, 24/20

³⁹ en-Nûr, 24/2; el-Hadîd, 57/27.

üzere “Raûf” kelimesi iki yerde⁴⁰ “Allah kullarına karşı son derece şefkatlidir.” şeklinde geçmektedir. Dokuz yerde de lam-ı müzahlakalı veya lam-ı müzahlakasız⁴¹ olarak “لرؤوف رحيم” (Allah kullarına karşı son derece şefkatlidir)⁴² şeklinde geçmiştir. Allah’ın bütün insanlara karşı olan tavrını şu ayet çok güzel bir şekilde ifade etmektedir: “إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرؤوفٌ رَحِيمٌ” (Allah insanlara karşı son derece şefkatlidir, merhametlidir)⁴³ Ancak Allah bu denli şefkatli olmasına rağmen zina suçunu işleyenlere had cezası uygulanırken asla merhamet ve acıma sebebiyle bu işten vazgeçilmesini kabul etmemiştir: (Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve Ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini konusunda o ikisine acımayın.)⁴⁴ ve yine O, rafetinden dolayı bir takım nehiyler koymuş, kendi hakkında kullarını uyarmıştır.⁴⁵

Kur’an’da Allah’ın bazı sıfatlarını ifade eden “Halîm” vb. kelimelerle bazı peygamberler övüldüğü halde rahmet kelimesinden daha belîğ olup daha fazla bir rikkat bildiren “Raûf” kelimesi, insanlar içerisinde sadece İslam peygamberi için kullanılmıştır: “And olsun ki size kendi içinizden bir peygamber geldi; Sizin sıkıntıya uğramanız O'nun zoruna gider, size çok düşkündür. Mü'minler hakkında pek şefkatli ve pek merhametlidir.”⁴⁶ “Raûf” kelimesinin Kur’an’da Esmâ-i Hüsnadan bir tek “Rahîm” ismiyle yan yana geldiğini de ekleyecek olursak, sanırız bu da Muhammed (s.a.v)’in ümmetine ne derece düşkün olduğunu, insanlara karşı ne denli şefkatli ve merhametli olduğunu anlatmaya yeter.

3.2. er-Rahmân ve er-Rahîm

Bu iki kelime kök olarak rahmet kelimesinden türemiştir. Aynı zamanda her iki kelime de mübalağa sığasında olup Allah’ın son derece merhametli olduğunu ifade etmektedir. Allah’ı bu sıfatlarıyla ananlar aynı zamanda onun bu sıfatının tezahürünü de temenni etmektedirler.

⁴⁰ el-Bakara, 2/207; Âl-i ‘İmrân, 3/30.

⁴¹ إن ve kardeşlerinin haberinde gelip tekit bildiren lam’a Lam-ı Müzahlaka denir.

⁴² el-Bakara, 2/143; et-Tevbe, 9/117; et-Tevbe, 9/128; en-Nahl, 16/7; en-Nahl, 16/47; el-Hacc, 22/65; en-Nûr, 24/20; el-Hadîd, 57/9; el-Haşr, 59/10.

⁴³ el-Hacc, 22/65.

⁴⁴ en-Nûr, 24/2.

⁴⁵ Âl-i ‘İmrân, 3/28,30.

⁴⁶ et-Tevbe, 9/128.

Bu iki kelime zahiren birbirine çok yakın bir mana taşımalarına rağmen aralarında ciddi farklar da bulunmaktadır:

“الرَّحْمَنُ” ifadesi sadece Allah için kullanılabilir. Bu sebeple ayette şöyle buyrulmaktadır: “İster Allah diye dua edin, ister Rahman diye...”⁴⁷ Allah’tan başkası için Rahman kelimesi kullanılmadığından dolayı “رجل رحمن” denilemez ancak “رجل رحيم” denilebilir. Fakat küfürde zirveye oturanlardan biri olan Müseylemetü’l-Kezzab için bir dönem kendi taraftarlarınca “رَحْمَنُ الْيَمَامَةِ” (Yemame’nin Rahmanı) ifadesi kullanılmıştır.⁴⁸

Besmele’de “الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ” şeklinde rahman kelimesi rahimden önce getirilmiştir. Çünkü er-Rahmân isminin kapsamı er-Rahîm isminin kapsamından daha geniştir. Yani genelden özele bir sıralama vardır. Allah’ın “er-Rahman” ismi mümin, kâfir herkesi kapsadığı halde “er-Rahim” ismi sadece müminleri kapsamaktadır.⁴⁹ “O, müminlere karşı son derece merhametlidir.”⁵⁰

Buraya kadar söylediklerimizi şöyle ifade edebiliriz: “er-Rahmân”, ismi umumi bir sıfatla has bir isimdir. er-Rahîm ise has bir sıfatla umumi bir isimdir. er-Rahmân lafzının hususi olması bu ismin Allah’tan başka kimseye verilemeyeceği manasındadır. Manaca umumiyeti ise savma, faydalandırma, rızıklandırma ve yaratma açısından bütün mevcudiyeti içermesidir. er-Rahîm isminin lafzi umumiyeti ise yaratılmışların da bu adı alabilmesidir. Yine bu kelime hususi bir manayı yani sadece Müslümanlara yönelik bir ikramı içermektedir. er-Rahmân ismi her iki dünyayı içermesi ve içerdiği kişi sayısının fazla olması sebebiyle, er-Rahîm isminden daha fazla bir mübalağa içermektedir. Çünkü er-Rahîm ismi sadece Ahiret’i ve Ahiret yurdunda müminleri kapsamaktadır.”⁵¹

Bunların dışında şu farklar da bulunmaktadır:

“Ezherî, İbn Abbas’tan naklen şöyle demiştir: “الرَّحْمَنُ” İbrainecedir, “الرَّحِيمُ” ismi ise Arapçadır.⁵² Ancak bu görüş pek kabul edilmemektedir. Çünkü “rahmân”

⁴⁷ el-İsrâ, 17/110.

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII/231; ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, VIII/307.

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII/231; ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, VIII/307.

⁵⁰ el-Azâb, 33/43.

⁵¹ et-Tahânevî, *Mevsu'âtu'l-Keşşâf*, I/847-848.

⁵² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII/231.

ismi her bakımdan Arapça bir kelime olup Kur'an'ın nüzulünden önce de Arapçada mevcut idi.⁵³

“er-Rahîm” ifadesi “مرحوم” (kendisine merhamet edilen) manasına geldiği halde “رحمن” kelimesi böyle bir mana içermemektedir.”⁵⁴

“er-Rahmân” ismi “er-Rahîm” isminden daha fazla bir mübalağa içermektedir.⁵⁵

Ebu'l-Baka' el-Kûfi diyor ki: er-Rahman kelimesi peyderpey bir rahmeti içerdiği halde, er-Rahîm ismi Müslümanlara has sabit bir rahmeti ifade etmektedir.⁵⁶ Çünkü fe'îl (فعليل) vezni fiilin sabit ve yerleşik olduğuna delalet ederken, fa'lân (فعلان) vezni ise fiilin tekerrür ettiğine işaret etmektedir.

Rahîm kelimesi munsarîf olduğu halde, Rahmân kelimesi gayri munsarîftır.

Kur'an'da “er-Rahmân” ve “er-Rahîm” isimlerinin geçtiği bütün yerlerde bu isimlerin taşıdıkları sıfatın manası muazzam bir şekilde ifade edilmiş ve bu ve benzeri isimler sayesinde Kur'an'la yapılan tebliğ rahmet çerçevesi içerisinde yapılmıştır.

Daha Kur'an'ın ilk suresinin başında ve her surenin başındaki Besmele'de bu iki isimle karşılaşmak Kur'an'ın dilinden anlayan Müslümanlar için bir moral kaynağı olmaktadır. Daha Kur'an'ın okunmasına başlarken rahmetiyle karşılaşılacak Allah kim bilir onu hayatına uygulayanlar nice ikramlar sunacaktır. İşte Allah adeta kulunun iyiliğini düşündüğüne, bunu arzuladığına işaret edercesine Kur'an'da dört yerde “الرَّحِيمِ” (merhametlilerin en merhametlisi), iki yerde de “خَيْرُ الرَّاحِمِينَ” (merhametlilerin en hayırlısı) ifadelerine yer vermiştir. Dikkat edilecek olursa eğer bu ayetlerin bir dua ve niyaz manası taşıdıkları görülür ki bu da Allah'ın bu isimleri vesilesiyle yine bu isimlerin taşıdıkları sıfatları kullarına göstermek istediğinin bir başka delilidir.

“الرَّحِيمِ” (merhametlilerin en merhametlisi) ve “خَيْرُ الرَّاحِمِينَ” (merhametlilerin en hayırlısı) terkipleri sadece Mekki surelerde yer aldığı halde

⁵³ Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Ulûhiyet*, s. 114.

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII/231.

⁵⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I/84; İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Hatib Ebu Hafs b. Ömer (h.774), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (thk Muhammed b. İbrahim el-Bennâ, Muhammed Ahmed 'Aşûr), Kahraman yay., İst., 1984, I/35; et-Tahânevî, *Mevsu'âtu'l-Keşşâf*, I/848.

⁵⁶ et-Tahânevî, *Mevsu'âtu'l-Keşşâf*, I/848; Döndüren, Hamdi, “Rahîm” mad., Şamil İslam Ansk., Şamil Yayınevi, İst., 1992, V/216.

Medenî surelerde bu terkiplere rastlanmamaktadır. Buna karşılık “Rahmân” ve “Rahim” isimlerine hem Mekkî surelerde hem de Mekkî surelerde rastlanmaktadır.⁵⁷

O'nun merhameti ezelde mevcut olmasına rağmen aciz kulları dünyaya gözlerini açar açmaz önce er-Rahmân adıyla isteyerek veya istemeyerek muhatap olurlar. Eğer O'nun çizdiği çizgiyi takip etmeye devam ederler de öylece gözlerini kapatıp bu dünyadan göçerlerse, bu dünyanın akabinde er-Rahîm adının muhatabı olurlar. İşte Besmelede er-Rahmân isminin er-Rahîm isminden önce gelmesinde, rahmetin dünya ve peşi sıra Ahiret'te gerçekleşecek olacağına dair bir sıralamaya işaret vardır.

3.3. el-Halîm

Kur'an'da Allah'ın rahmetini ifade eden kelimelerden biri de “حَلِيمٌ” ifadesidir. Bu mübalağa sığasında bir isimdir. Allah'ın bu ismi: Allah'ın “hilim” sıfatıyla muttasıf olduğunu, her günah işleyeni hemen muaheze etmediğini, böyle kimselere karşı hışım ve gazapla muamelede bulunmadığını, günahkârlara tövbe etmeleri için yeterli bir süre tanıdığını; ancak günaha ve günahkâra gereken karşılığı verme hususunda asla ihmalinin söz konusu olmadığını ifade etmektedir.⁵⁸ Nitekim cezalandırmaya gücü yetmeyen bu sebeple de bağışlamak zorunda kalan kimsenin “halîm” sıfatını alması mümkün değildir.⁵⁹ “حَلِيمٌ” (halîm) kelimesi “حليم - حلماء” kelimesinden türemiştir. Hilim, “Müsamaha, yumuşak huyluluk, anlayış, şefkat, cana yakınlık, göz yummak, sabır, iradeye hâkim olup sinirlenmemek” gibi anlamlar içermektedir. Ayrıca “Akıl” manasına da gelmektedir.⁶⁰ Nitekim Yüce Allah Kur'an'da şöyle buyurmuştur: “*Bunu onlara akılları (أَعْلَامُهُمْ) mı buyuruyor? Yoksa onlar azgın bir millet midirler?*”⁶¹ Akıl manasına gelen bu kelime mecazi anlamda “Aptal” olarak da kullanılmaktadır: “*Ey Şuayb! Babalarımızın taptığını bırakmamızı emreden veya mallarımızı istediğimiz gibi kullanmamızı meneden senin namazın*

⁵⁷ Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Ulûhiyet*, s. 127

⁵⁸ Yurdagür, Metin, *Ayet ve Hadislerde Esmâ-i Hüsnâ*, s.138; Topaloğlu, Bekir, “Halîm” mad., DİA, TDV yay., Ank., 1997, XV/334.

⁵⁹ Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Ulûhiyet*, s. 209.

⁶⁰ el-Esfehânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 136; ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, VIII/256.

⁶¹ et-Tûr, 52/32.

mıdır? Sen doğrusu aklı başında, halîm birisin” dediler.)⁶² Aslında burada Medyen halkı Şuayb peygambere *halîm* ifadesiyle mecazi anlamda aptal demek istemişlerdir.⁶³

Kur’an’da “حلم” kökünden hiç fiil kullanılmadığı halde bu kökten gelen yirmi bir tane kelime vardır. Bunlardan iki tanesi الحلم şeklinde “Buluğa erme” anlamındadır.⁶⁴ Çünkü bu yaşa gelen çocuk hilim duygusunu kazanmaya başlamıştır, Geriye kalanlardan üç tanesi “احلام” şeklinde “Rüya” anlamında⁶⁵, bir tanesi “احلامهم” şeklinde “Akıl” manasında⁶⁶, on beş tanesi de “حليم” şeklinde “müsamahakâr, yumuşak huylu, anlayışlı, cana yakın, sabırlı” anlamında kullanılmıştır. “حليم” şeklindeki ifadenin on bir tanesi Allah hakkında iken, bir tanesi Şuayb Peygamber⁶⁷ hakkında olup, iki tanesi İbrahim peygamberin⁶⁸, bir tanesi de İsmail peygamberin⁶⁹ ahlakının yüceliği ve güzelliği hakkındadır. Görüldüğü gibi Halîm ifadesi Allah dışında insanlardan sadece peygamberler için kullanılmıştır ki bu da bu ismin muhtevasındaki sıfatın son derece üstün bir şey olduğunu ancak seçkin kimselerde bulunabileceğini göstermektedir.

En fazla Medenî ayetlerde geçen “Halîm” isminin Kur’an’da diğer Esmâ-i Hüsna ile terkip halindeki kullanışı ise kısaca şöyledir: En fazla Gafûr vasfıyla terkip olunmuş olup üç Medenî ayette “Alîm Halîm”⁷⁰ terkinde kullanılmıştır. Bu terkipteki “Alîm” ismi Allah’ın halim vasfının şumulünü genişletmektedir. Yani Allah kendisine karşı işlenen bütün cürümleri en ince ayrıntısına kadar bildiği halde hemen gazaplanıp azap etmek yerine bilakis bu kullarına karşı hilimle muamele

⁶² Hûd, 11/87.

⁶³ el-Mâverî, *ebu Hasan Ali b. Muhammed* (h.450), *‘Alâmu’n-Nübüvve*, (thk. Halid Abdurrahman) Dâru’n-Nefâis, Beyrut, 1994, II/496; ibn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XII/146; en-Nisâbüri, *Garâibu’l-Kur’an ve Ragâibu’l-Furkân*, IV/45; ibn Hafs b. Ali b Adil ed-Dimeşkî (h.880), *el-Lubâb fi ‘Ulûmi’l-Kitâb*, Daru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1998, X/547; Ebu’s-Su’ûd, Muhammed b. Muhammed el-‘Îmâdî (h.982), *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’l-İhyâi’t-Turâssi’l-‘Arabî, Beyrut, tsz., IV/232; Celâleyn, *Tefsîru’l-Celâleyn*, s.231; eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali (h. 1250), *Fethu’l-Kadir*, (thk. Ahmed Abdusselam), Daru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut, tsz. II/661; el-Ceyânî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed el-Hâim el-Mısırî, *et-Tibyân fi Tefsîri Ğaribi’l-Kur’an*, Dâru’s-Shâbe li’t-Turâs, Kahire, 1992, I/238.

⁶⁴ en-Nûr, 24/57; en-Nûr, 24/59.

⁶⁵ Yusuf, 12/44; Yusuf, 12/44; el-Enbiyâ, 21/5.

⁶⁶ et-Tûr, 52/32.

⁶⁷ Hûd, 11/87.

⁶⁸ et-Tevbe, 9/114; Hud, 11/75.

⁶⁹ es-Sâffât, 37/101.

⁷⁰ el-Ahzâb, 33/51; en-Nisâ, 4/12; el-Hacc, 22/59.

arzuları ifade edilmiştir.⁷⁸ Allah için kullanılanları ise ya “تَعُول” kalıbında “ودود” şeklinde⁷⁹ ya da mastar olarak “وَدَّ” şeklinde⁸⁰ kullanılmıştır. İsimler bir sebatlık bildirirken fiillerin sürekli bir değişim, yenilik içermesi dikkate alınrsa o zaman görülecektir ki kâfırların istek ve arzuları bitmek tükenmek bilmediği çok daha kolay bir şekilde anlaşılacaktır. Ayetlere bakılınca görülecektir ki bazen ömürlerinin uzatılmasını⁸¹, bazen Müslümanların bir belaya maruz kalmalarını, Müslümanların sapmasını vs. istemişlerdir.⁸² Menfaatleri yani dünyevi çıkarları neyi gerekli kılıyorsa hemen o şeye karşı bir sevgi ve muhabbet beslemeye başlamışlar, onu arzulamışlardır.

Bazı bid'at fırkaları Allah ile kul arasında karşılıklı bir sevgi olamaz çünkü böyle bir şey olabilmesi için tarafların hemcins olması gerekir demişlerdir. Ancak bu kısır bir düşünceden başka bir şey değildir. Çünkü kul sevgisinin kanıtı ve de gereği olarak Allah'ın elçisine tabi olduğunda Allah'ın sevgisini, Allah'ın sevgisinin bir ifadesi olarak da onun bağışlamasını elde etmektedir.⁸³ Allah kullarına karşı olan sevgisini fiilleriyle yansıtmakla yetinmemiş aynı zamanda sevgisinin sabit ve sürekli bir sevgi olduğunu “vedûd” ismini kendisine bir vasıf kılmak suretiyle teyid etmiştir.⁸⁴ Öyle ki İnsanların aile kurmak isteğinin, sila-i rahim yapmasının vb. bir çok şeyi yapmasındaki temel nedenlerden biri de fitratında taşıdığı sevgi duygusudur⁸⁵: “Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmiştir...”⁸⁶ Kulun böyle bir duyguyu fitratında taşımasının sebeplerinden biri de Allah'ın sahip olduğu el-Vedud isminin kula bir miktar yansımasının sonucudur.

⁷⁸ el-Bakara, 2/96; en-Nisâ, 4/42; el-Kalem, 68/9.

⁷⁹ Hûd, 11/90; el-Buruc, 85/14.

⁸⁰ Meryem, 19/96.

⁸¹ el-Bakara, 2/96.

⁸² Âl-i 'İmrân, 3/118.

⁸³ Alûsî, Şihâbuddin Mahmud (h.1270), *Râhu'l-Ma'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-'Azîm ve's-Seb'il Mesânî*, Dâr İhyâu't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, tsz, III/129.

⁸⁴ Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Ulûhiyet*, s. 160-161.

⁸⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI/176; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, IV/312; el-Vahidî, ebu Hasan Ali b. Ahmed (h.468), *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, (thk. Safvân Adnan), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1995, I/840; ibnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, VI/294.

⁸⁶ Rûm, 30/21

3.5. el-Latîf

el-Latîf isminin kökü “ لَطْف - يَلْطِف - لَطِفاً ” olup “ب” harf-i ceriyle kullanılınca “Yumuşaklık göstermek” manasına gelmektedir. Ancak “لَطْف - يَلْطِف” şeklinde olursa “Küçüldü ve inceldi” manasını kazanır. “اللَطْف- اللطيف” ise “İyilik etmek, ikram ve güler yüz” manasındadır. “جاءتنا لطفة من فلان” (Bize falandan bir lütf geldi) cümlesinde olduğu gibi aynu'l-fiili harekeli olarak “اللطف” şeklindeki kullanımı ise “hediye” manasındadır. Manası kapalı olan, gizli kalan sözler için de “اللطيف” ismi kullanılmaktadır. “Çocuğuna karşı son derece yumuşak olan kadın” için “أم لطيفة” denilirken “Karşılıklı iyilikte bulunmaya” da “الملاطفة” denir.⁸⁷

“اللطيف” kelimesi fizikî anlamda kullanılınca “İnce bedenli” anlamındadır. “Hafif hareketleri ve ince işleri yapmayı” anlatmak için “لطف” ve “لطفة” isimleri kullanılır. Ayrıca duyularla algılanamayan şeyler için “اللطفانف” (el-latâif) tabiri kullanılır. İşte Allah'ın sıfatlarından biri de en ince işleri bilmek, ayrıca kulları hidayete erdirmek ve onlara karşı rikkat göstermek manasında “اللطيف” (el-Latif'tir.)⁸⁸

“Latif” kelimesi'nin manalarından biri de “Yumuşaklık göstermek” tir. Arapçada bu manayı veren kelimelerden biri de “الرفق” kelimesidir. Ancak “اللطف” ile “الرفق” arasında bazı farklar vardır: “الرفق” “İşlerde kolaylık ve bu işlere rahatça ulaşmak” demektir. Bunun tam zıttı ise “العنف” (sıkıntı)dır ki bu da “Arzu edilene ulaşmada çekilen meşakkat” anlamındadır. “الرفق” kelimesi “Faydalanmak” anlamına da gelmektedir. Ayrıca yol arkadaşına “رفيق” denilmiştir, çünkü yol boyunca onun arkadaşlığından istifade edilmektedir.” Fakat “اللطف” “İkramda bulunma, ihsan etme” manalarını da içermektedir.⁸⁹

Kur'an'da bu kökten gelen sekiz tane kelime bulunmaktadır.⁹⁰ Bunlardan Kehf Suresinin 19. ayetinin dışındakilerde Allah için bir sıfat olarak yer almaktadır. Bunları da ifade ettikleri maksatlar açısından iki kısımda inceleyebiliriz:

1-Allah'ın bilgisi ile ilgili olanlar: İnsanların bilgileri, tahsilleri ve tecrübeleri kadardır. İnsana bilgi temini esnasında en büyük yardımı sağlayan şeylerden biri de

⁸⁷ ibn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IX/316; ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, VI/245.

⁸⁸ el-Esfehânî, *el-Müfredât*, s. 342; et-Tilmisânî, *el-Esmâu'l-Hüsnâ*, s.128

⁸⁹ el-'Askerî, ebu-Hilâl, *Kitâbu'l-Furûk*, s.113.

⁹⁰ bkz., Abdalbaki, M. Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut, tsz., s. 763-764.

gözdür. Ancak göz her şeyi göremez, bir yere kadar görür, ondan sonrasını idrak edemez. İşte idrak edemediği varlıklardan biri de Allah'tır: "Gözler O'nu görmez, O bütün gözleri görür. O Latif'tir, haberdardır."⁹¹ Buradaki en önemli nokta Yüce Allah'ın kendisini اللطيف olarak tanıtmasıdır. Çünkü bu isim, hiçbir duyu organının algılayamadığı fakat kendisinin her şeyi algılayabildiği bir varlığı ifade etmektedir.⁹² Her ne kadar kullar onu bu dünyada gözleriyle göremiyor⁹³ ve kuşatamıyorlarsa da⁹⁴ o kulların her zaman ve her yerde görmekte olup her hâlden haberdardır.⁹⁵ Bunu da vurgulamak için "الحكيم - الخبير-العليم" gibi ifadeler kullanılmıştır.

2- Allah'ın ihsanı ile ilgili olanlar: Kullarının bütün haline şahit olan Allah, onların maslahatına uygun olarak yine bu isminin muktezasından olmak üzere ikramlarda bulunmaktadır. Ancak O, dilediğine dilediği kadar ikram ve in'am eder: "Allah kullarına lütüfkârdır, dilediğini rızıklandırır. O kuvvetlidir, güçlüdür."⁹⁶ Buradan anlaşılan şu ki Allah iyi kimselere lütufta bulunabileceği gibi kötü kimselere de lütufta bulunabilir.⁹⁷ Nitekim kâfirlerin de nimetler içinde yüzmesi bunu göstermektedir.

3.6. el-Kerîm

"Seçkin, cömert, hayır işleyen" anlamlarına gelen "كريم" kelimesinin kökü "كرم - يكرم - كرم" olup cemisi "كرماء" ve "كرام" şekillerinde gelmektedir. "كريم" mübalağa sığasında olup "Hayrın, faziletin, şerefın bütün çeşitlerini kendisinde toplayan" manasına gelmektedir. Bir kimse için "Herkesten üstün olan" manasında "المكرم" ifadesi kullanılır.⁹⁸

⁹¹ el-En'âm, 6/103.

⁹² el-Esfehâni, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 342; ibnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, VII/281; ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, III/170.

⁹³ Alûsî, *Rûhu'l-Ma'anî*, VII/246.

⁹⁴ Celaleleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s. 141

⁹⁵ es-Suyûtî, Abdurrahman b. Kemal Celaleddin (h.911), *ed-Durru'l-Mensûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993, III/335.

⁹⁶ eş-Şûrâ, 42/19.

⁹⁷ ibnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, VII/281; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-T'evîl*, III-IV/1114; ibn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, VII/185.

⁹⁸ el-Fiyruzabâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, s. 1489; ibn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII/511; ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, IX/41.

Kur'an'da “کَرَم” kökünden olmak üzere 49 tane kelime geçmektedir. Bunlardan yirmi üç tanesi “کَرِيم” şeklinde gelmekte ve bu sıfat Kur'an⁹⁹, Cennet'teki rızık¹⁰⁰, sevap¹⁰¹, Cebrail¹⁰² için kullanılmaktadır.

Kur'an'da “کَرَم” kökünden kelimeler bir kaç anlamda kullanılmıştır:

- Üstünlük¹⁰³ (el-İsrâ, 17/62),
- Mal ve zenginlik vermek,¹⁰⁴ (el-Fecr, 89/15),
- Güzel, iyi, hoş¹⁰⁵ (el-İsrâ, 17/23),
- Değerli, şerefli¹⁰⁶ (ed-Duhân, 44/17),
- Cennet¹⁰⁷ (el-Hacc, 22/50).

Kur'an'da “kerîm” ile aynı kökten gelen kelimelerin geçtiği ayetlerin manaları incelendiği zaman özetle şunlar ortaya çıkmaktadır: Yüce Allah'ın isimlerinden biri de “الکَرِيم”dir. “Son derece cömert, ikramı tükenmeyen yüce varlık” manalarına gelmektedir. Allah, mutlak bağlamda kerimdir.¹⁰⁸ Bu konuda üstünlüğünü haber vermek için de *ism-i tafdil vezninde, hiçbir kerem sahibinin kerem konusunda onunla kıyas edilemeyeceği, nihayetsiz derece ikram sahibi anlamında*¹⁰⁹ “el-ekrem”¹¹⁰ ifadesi kullanılmıştır. O'nun bütün ikramlarına rağmen kimseye muhtaç olmadığını, bunu sırf varlıkların teveccühünü kazanmak için yapmadığını ise Süleyman peygamber “*Rabbim gani ve kerimdir*”¹¹¹ ifadesiyle en güzel şekilde haber vermiştir.

Yüce Allah insanı yaratır yaratmaz ona ikramda bulunarak onu şan, şeref sahibi yapmış ve diğer varlıklardan üstün kılmıştır: “*Muhakkak ki biz insanı şan şeref sahibi kıldık...*”¹¹² İnsanın Allah katındaki şanı, şerefi ve üstünlüğü ise takva ile devam eder: “*...Sizin Allah katındaki en üstününüz en fazla takvalı olanınızdır...*”¹¹³

⁹⁹ el-Vâki'a, 56/77;

¹⁰⁰ el-Mu'minûn, 23/116.

¹⁰¹ Yâsîn, 36/11.

¹⁰² el-Hâkka, 69/40.

¹⁰³ Celâleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s. 288.

¹⁰⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, IX/120, Celâleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s. 593;

¹⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm*, VI/61; Celâleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s. 284.

¹⁰⁶ el-Vahidî, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, II/298, 1995; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, s. XVI/117; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 4/716.

¹⁰⁷ el-Bağâvî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, V/392el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*, II/452; Celâleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s. 338.

¹⁰⁸ Topaloğlu, Bekir, “*el-Kerîm*” mad., DİA, TDV, Ank., 2003, XXV/287.

¹⁰⁹ ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, I/1374.

¹¹⁰ el-'Alak, 96/3.

¹¹¹ en-Neml, 27/40.

¹¹² el-İsrâ, 17/70.

¹¹³ el-Hucrât, 49/13.

Bu hal üzere bu dünyadan göçenlere ise Allah, Cennet ve içindekilerle “el-Kerîm” sıfatına yakışır bir şekilde ikramda bulunacaktır: “İşte onlar, Cennet’lerde ikram olunacak kimselerdir.”¹¹⁴

3.7. et-Tevvâb

“Tevvâb” kelimesi تاب - يَتُوبُ - تَوْبَةً fiilinden türemiştir. Ahfeş’e göre “التَّوْبُ” kelimesi “التَّوْبَةُ” kelimesinin cemisidir. “التَّوْبُ” kelimesi ayette şöyle geçmektedir: “غَافِرٍ الدَّيْبِ وَقَالِ التَّوْبِ” (Günahı bağışlayan ve tövbeleri kabul eden...) ¹¹⁵ Tövbe, lügatte rucû’ etmek, vazgeçmek vb. manalara gelmektedir. Tövbe aynı zamanda “النَّدَمُ” (Nedamet, pişmanlık) manasındadır. Nitekim hadiste “النَّدَمُ تَوْبَةٌ” (Nedamet tövbedir) ¹¹⁶ şeklinde bir ifade geçmektedir. ¹¹⁷ Ancak tövbe ile nedamet arasında bazı farklar vardır: Tövbe nedametten daha has bir ifadedir. Çünkü kişi bir şeyin kötülüğüne inanmadığı halde onun için pişmanlık duyabilir. Ayrıca tövbe ancak kötü bir şeyin peşi sıra yapılır. Bu sebeple her tövbe nedamet olduğu halde, her nedamet tövbe değildir. ¹¹⁸

İstilahî anlamda tövbe: Kötü olması sebebiyle günahları terk etmek, yaptıklarından dolayı pişmanlık duymak, bir daha günaha düşmemeye gayret etmek ve yapılan kötülükleri telafi etmeye çalışmaktır.

Tövbe edene “تَائِبٌ” denildiği gibi, tövbeyi kabul edene de “تَائِبٌ” denir. Kul Allah’a tövbe eder, Allah da kula tövbe eder yani tövbesini kabul eder. Her vakitte olmak üzere yavaş yavaş bütün günahları terk etmeye çalışan kişi için “تَوَّابٌ” (Çokça tövbe eden) sıfatı kullanılır. Her vakitte kullarının tövbesini kabul ettiği için Allah’a da “et-Tevvâb” denir. ¹¹⁹

Kur’an’da “تَوْبَةٌ” kelimesiyle aynı kökten gelip tövbe manasını içeren 85 tane kelime bulunmaktadır. Bunların ise çoğu fiil olarak geçmektedir. Kur’an’da bu kelimenin türevlerinin “عَلَى” harf-i ceriyle kullanımında fail Allah’tır. Eğer tövbe

¹¹⁴ el-Meâric, 70/35.

¹¹⁵ el-Mu’min, 40/3.

¹¹⁶ ibn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, Mısır, h. 1313, I/376; ibn Mâce, Muhammed b. Yezid, ebu Abdullah el-Kazvîni, *es-Sünen*, (thk M. Fuad Abdülbaki), Kâhire, 1966, Zühd, 30.

¹¹⁷ ibn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, I/234; ez-Zebidî, *Tâcu’l-‘Arûs*, I/161.

¹¹⁸ el-‘Askerî, ebu-Hilâl, *Kitâbu’l-Furûk*, s.258.

¹¹⁹ el-Esfehânî, er-Rağîb, el-Müfredât, s. 83; ez-Zebidî, *Tâcu’l-‘Arûs*, I/16; et-Tilmisânî, *el-Esmâu’l-Hüsna*, (çev. Salahattin Alpay) İnsan yay. İst., 1997, s.26; Yurdagür, *Metin, Ayet ve Hadislerde Esmâ-i Hüsna*, Marifet yay. İst., 1996, s., 109.

işini yapan kullar ise o zaman ya “على” harf-i cerinin dışında başka bir harf-i cer kullanılmış ya da harf-i cersiz bir kullanım söz konusudur. On bir yerde lam-ı tarif almış veya almamış olarak mübalağa siğasında “تَوَابًا – تَوَابٌ” ifadeleri yer almaktadır. Mübalağa siğasının kullanıldığı yerlerde dikkati çeken nokta ise, Nasr Suresi 3. ayet dışında Kur’an’da mübalağa siğasının geçtiği bütün yerlerde bu siğalardan sonra “رَحِيمًا” veya “الرَّحِيم” veya “رَحِيم” ifadelerinin geçmesidir. Allah’ın “er-Rahîm” sıfatının Ahiret’te yalnızca müminler için işlerlik kazanacağını hatırlayacak olursak eğer, o zaman şöyle bir yorumda bulunmamız mümkündür: Yüce Allah tövbe edenleri çokça bağışlayacak ve bu bağışlamasını aynı şekilde Ahiret’te de yapmak suretiyle tövbekâr olan mümin kullarını Cehennem’le cezalandırmaksızın Cennet’ine koyacaktır. Çünkü dünyada yaptığı tövbe sebebiyle bağışlanan kişinin Ahiret’te Cehennem’e girmesine sebep olacak bir şey kalmamıştır.

Tövbe kelimesi ve bunun türevlerini içeren ayetlerin manaları toplu olarak incelendiğinde özetle şunlar görülmektedir: Dünya, mevcut şartları içinde var oldukça tövbe edenler olacaktır. Allah da ezelde “Tevvâb” olup ebediyen de bu sıfatı taşıyacağı için O da kullarının tövbelerine icabet edecektir. Bu dünyada beşer de beşerî sıfatları taşıdığı müddetçe tövbeye ihtiyacı olacaktır. Beşerin atası Hz. Âdem bile bu sıfatlar sebebiyle peygamber olmasına rağmen yapmış olduğu zelleden dolayı tövbe etmiştir ki bu tövbe insanlık tarihinin ilk tövbesidir: *“Bunun üzerine Âdem, Rabbinden bir takım ilhamlar aldı ve derhal tövbe etti.”*¹²⁰ Tövbeyi kabul eden tek merci ise Allah’tır: *“O, kullarının tövbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.”*¹²¹ Allah, rahmeti gereği kullarının tövbesine icabet eder: *“Şu da muhakkak ki ben, tövbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra (böylece) doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.”*¹²² O, tövbe edenlerin günahlarını bağışlamanın yanı sıra kötü amellerini iyiliklere çevirmek veya kötü amellerden sonra iyi amel işlemelerini sağlamak suretiyle hasenat defterlerini kabartır¹²³ ve onları sevgili kulları arasına katar: *“Ancak tövbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah’ı onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet*

¹²⁰ el-Bakara, 2/37.

¹²¹ eş-Şûrâ, 42/25.

¹²² Tâhâ, 20/82.

¹²³ el-Bağâvî, *Me’âlimu’t-Tenzil*, VI/97; en-Neseî, *Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-T’evîl*, III-IV/834; ibn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azîm*, VI/136-137; el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vîl*, II/531; es-Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, VI/282; ebu’s-Suûd, *İrşâdu’l-’Akli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kur’ani’l-Kerîm*, VI/23; eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadir*, 4/110; Alûsî, *Rûhu’l-Ma’ânî*, IV/187.

sahibidir.”¹²⁴, “Muhakkak ki, Allah çokça tövbe edenleri ve temizlenenleri sever.”¹²⁵ İşte bütün bunlar Allah’ın Tevvâb olması ve merhamet sahibi olmasının muktezasıdır. “Ya Allah’ın size bol lütfu ve merhameti bulunmasaydı ve Allah, tevbeleri kabul eden hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı (haliniz nice olurdu?)”¹²⁶ o zaman işlediğimiz kötü amelleri ifşa eder ve bizi helak ederdi.¹²⁷

3.8. el- Ğafûr

“Ğafûr” kelimesi, “عَفَرَ - يُعْفِرُ - عَفْرٌ” kökünden türemiştir. “Ğafir”, “Örtmek, gizlemek, saklamak” manasında mastar bir kelimedir. Kişi, örttüğü her şeye aynı zamanda mağfîret etmiştir. Araplar şöyle derler: اصْبَغَ ثَوْبَكَ بِالسَّوَادِ فَهُوَ اَعْفَرُ لَوَسْخِهِ (Elbiseni siyaha boya çünkü o kirini daha iyi gizler.) Kendisiyle bir şey örtülen bütün elbiselere de “غَفَارَةٌ” (örtü) denir.¹²⁸ “المغفرة” ve “عُفْرَانٌ” kelimeleri Allah için kullanılınca “Kulunu affetmesi, azaptan koruması ve kusurlarını örtmesi”¹²⁹ anlamına gelmektedir: *“İşittik ve itaat ettik, rabbim bizi bağışla, varış ancak sanadır.”*¹³⁰ “Bir şeyi ne ile gizlemek gerekiyorsa onunla gizlemek” manasını ifade etmek için de “عَفَرَ” cümlesi kullanılır.¹³¹ “استغفار” babındaki “Sîn” harfi talep bildirdiği için “استغفار” kelimesi “Bağışlanma diledi” manasına gelmektedir. Bu tabir, özellikle Allah’tan dilenen bağışlanma için kullanılır. “el-Ğafûr” kelimesi Yüce Allah’ın isimlerinden biri olup mübalağa siğasında bir kelimedir. “Kullarını çokça bağışlayan, hatalarını çokça affeden”¹³² manasına gelmektedir.

Afv (العفو) kelimesi de bağışlama anlamını içermektedir. İşte bu noktada “العُفْرَانُ” kelimesiyle “العفو” kelimesi arasında anlamca bir yakınlık meydana gelmektedir. Her ne kadar aralarında bir yakınlık olsa da ciddi farklar da içermektedirler: “العُفْرَانُ” kelimesinin muhtevası, cezanın düşürülmesini, cezanın düşürülmesi ise sevabı gerekli kılmaktadır. Bu sebeple de “العُفْرَانُ” kelimesinin muktezasına sadece müminler müstahaktır. İşte bu sebeple “العُفْرَانُ” kelimesi sadece

¹²⁴ Furkân, 25/70.

¹²⁵ el-Bakara, 2/222.

¹²⁶ en-Nûr, 24/10.

¹²⁷ el-Bağâvî, *Me’âlimu’l-Tenzil*, VI/97.

¹²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, V/25; ez-Zebidî, *Tâcu’l-‘Arûs*, III/451.

¹²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I/509.

¹³⁰ el-Bakara, 2/285.

¹³¹ el-Esfehâni, *el-Müfredât*, s. 364.

¹³² ez-Zebidî, *Tâcu’l-‘Arûs*, III/451.

Allah için kullanılmaktadır. Buradan hareketle “غفر الله لك” (Allah sana mağfiret etsin) denildiği halde “غفر زيد لك” (Zeyd sana mağfiret etsin) denmez “العفو” kelimesinin muktezası ise yerilmeyi, ayıplanmayı ortadan kaldırır ancak sevabı gerekli kılmaz. İşte bu sebeple kullar için kullanılabilir. Buradan hareketle “عفا زيد عمرو” (Zeyd Amr’ı affeti) cümlesi doğru bir ifadedir. Bu iki kelimenin anlamca bir yakınlık arz etmesi sebebiyle her ikisi de Allah için kullanılabilir. Nitekim “عفا الله عنه” ve “غفر له” aynı manada olup “Allah onu bağışladı” manasındadır.

“العفو” kelimesi de “الستر” kelimesi de “Örtme, gizleme” manalarını içerir. Ancak “العفو” kelimesi “الستر” kelimesinden daha has bir ifadedir. Çünkü “العفو” kelimesi sevabı gerekli kılmaktadır. Ancak “الستر” ise bir şeyi bir şeyle örtmedir; fakat daha sonraları bir şeyi gizleyip anlatmama manasında kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim birinin, başkasının şahit olduğu kusurunu gizleyip anlatmamasını ifade etmek için “ستر فلان على فلان” (Falan falanın ayıbını örtbas etti.) denir. Ancak dünyadaki bir ayıbı örtülen şahıs için “غفر له” ifadesi kullanılmaz.¹³³

Kur’an’da “Ġafūr” kelimesiyle aynı kökten olmak üzere toplam 232 tane kelime yer almaktadır. Çeşitli şekillerde gelen bu kelimelerden “العفو - عفورا - عفورا - عفورا” kelimeleri mübalağa bildirmektedir. Bunlardan da “عفورا - عفورا” ifadeleri Kur’an’da toplam 91 defa geçmekte iken, “العفو” kelimesi 4 defa, “عفورا” kelimesi ise bir defa geçmektedir. Mübalağa bildiren bu siğaların hepsi Yüce Allah’ın çokça bağışlayıcı olduğunu haber vermek için kullanılmıştır. Üç yerde “العفو” kelimesinden önce Allah için “العزیز” ismi geçmektedir.¹³⁴ “عفورا - عفورا” kelimelerinden sonra ise en fazla “رحيم” kelimesi geçmektedir. Bu da Allah’ın “عفورا” isminin muktezası olan bağışlamanın Ahiret’teki tahakkukunun sadece müminler için olacağını göstermektedir. Çünkü Allah’ın “الرحيم” ismi “Ahiret’te sadece müminler için çokça merhamet eden, bağışlayan” anlamındadır. “عزیز” ve “عفورا” kelimelerinin peş peşe kullanımına sadece medenî ayetlerde rastlanırken, الغفور الودود şeklindeki kullanımına sadece bir yerde rastlanmaktadır.¹³⁵

“Ġafūr” ismi Mekkî surelerde ya tek başına kullanılmış ya da “Aziz, Şekūr, Vedūd, Rab” isimleriyle beraber kullanılmıştır. “Afuv” ismiyle beraber kullanılmasına sadece Medenî ayetlerde, “Rahim ve Halim” isimleriyle kullanımına

¹³³ el-‘Askeri, ebu Hilal, *Kitabu'l-Furuk*, s. 259.

¹³⁴ es-Sad, 38/66; ez-Zümer, 39/5; el-Ġafir, 40/46.

¹³⁵ el-Buruc, 85/14

ise hem Mekkî hem de Medenî ayetlerde rastlanılmaktadır. Ayetlerde “Ğafur” isminin beraber kullanıldığı bu isimler arasında bazen “Ğafûr Rahîm; Ğafûr Şekûr; Ğafûr Vedûd” şeklinde dereceleme, bazen “Aziz Ğafûr” şeklinde dengeleme, bazen de “Afuv Ğafûr” şeklinde destekleme durumları görülür.¹³⁶

Kur’an’da bütün bunların yanı sıra ayrıca Ğâfiru’z-Zenb (günahı bağışlayan)¹³⁷, Hayru’l-Ğâfirîn (mağfîret edenlerin en hayırlısı)¹³⁸, Zü Mağfire (mağfîret sahibi)¹³⁹, Vâsiu’l-Mağfire (mağfîreti geniş olan)¹⁴⁰ şeklinde kullanımları da yer almaktadır.

Kur’an’da “غفر” (ğafir) kökünden gelen kelimelerin geçtiği ayetlerin manası iyice tetkik edildiğinde özetle şunlar görülecektir: Günahları bağışlayan tek merci Allah’tır, O’ndan başka kimse günahları bağışlayamaz, ancak o dilerse başkasına da bağışlama yetkisi verebilir. Allah kendisine ait haklarda ister büyük isterse küçük olsun bütün günahları bağışlamasına rağmen¹⁴¹ küfrü ve şirkî bağışlamaz. Çünkü bu insanın yaptığı en büyük zulümlerdendir¹⁴²: *“Allah şirk dışında bütün günahları bağışlar. Kim ki Allah’a şirk koşarsa büyük bir günahla iftira etmiştir.”*¹⁴³ Şirk dışında Kendisine ait bütün hakları bağışlaması Allah’ın mağfîret dairesinin ne denli geniş olduğunu göstermektedir. Yüce Allah şirk koşanları bağışlamadığından müminlerin ve peygamberin müşrikler için istiğfar etmesini yasaklamıştır: *“Cehennem’lik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar, puta tapınlar için mağfîret dilemek Peygamber’e ve müminlere yaraşmaz.”*¹⁴⁴ Ama söz konusu, müminler olunca Allah bilakis istiğfar etmeye teşvik etmektedir¹⁴⁵: *“Rabbinizden bağışlanma dileyin; doğrusu O, çok bağışlayandır.”*¹⁴⁶ İnsanın gönlünden geçirdiği ve yaptığı her şeyden hesaba çekileceğini düşünecek olursak, kul olarak insanın ne kadar çok bağışlanmaya ihtiyacı olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır: *“İçinizdekini gizleseniz de açığa vursanız da Allah hepsinden sizi hesaba çekecektir.”*¹⁴⁷ İnsan şirk dışındaki

¹³⁶ Yıldırım, Suad, *Kur’an’da Ulûhiyet*, s. 157-158

¹³⁷ el-Mümin, 40/3

¹³⁸ el-A’raf, 7/155

¹³⁹ er-Ra’d, 13/6; Fussilet, 41/43.

¹⁴⁰ en-Necm, 53/32.

¹⁴¹ el-Beydâvî, *Envâru’l-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil*, I/362.

¹⁴² ibn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, II/286.

¹⁴³ en-Nisâ, 4/48.

¹⁴⁴ et-Tevbe, 9/113.

¹⁴⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, VIII/248.

¹⁴⁶ Nûh, 71/10.

¹⁴⁷ el-Bakara, 2/284.

günahları yer ve gökten daha büyük olsa da yeter ki tevbe etmek şartıyla salih amellerle¹⁴⁸ biraz gayret eder de Allah'ın mağfiretini dilerse, görecektir ki Allah mağfiret etmeye hazırdır. “Kim kötülük işler veya kendine yazık eder de sonra Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah'ı mağfiret edici ve merhamet sahibi olarak bulur.”¹⁴⁹

3.9. el-‘Afuvv

Yüce Allah'ın isimlerinden biri de el-Afuvv (العفو) dur.¹⁵⁰ ‘Afuvv, “Günahtan vazgeçmek ve günahtan dolayı ceza vermemek” manasında olan “العفو” kelimesinden türemiş “تَعْوَلٌ” vezninde bir kelimedir. “العفو” kelimesinin asıl anlamı “Yok etmek ve batırmak”tır. Leys, “عفو” kelimesi elif-lam takısı ile “العفو” şeklinde kullanılınca bundan kastın Allah'ın kullarını bağışlaması olduğunu söylemiştir. Yüce Allah çokça bağışlayan ve affedendir. Cezalandırılmayı hak eden bir kimseyi cezalandırmayan kimse, bu kişiyi affetmiş, bağışlamış olur.¹⁵¹

Aynı kökten gelen “العافية” ise Allah'ın kişiyi hastalıklardan koruması, ona afiyet vermesidir ki bu sıhhat demektir. Bir kimse için: “عافاه الله” denilirse, bu: “Allah o kimseye afiyet verdi, onu hastalıklardan, rahatsızlıklardan korudu.” anlamında iken, “المعافاة” ifadesi ise “Allah'ın insanı başkalarından, başkalarını da kendisine muhtaç olmaktan korudu.” anlamındadır.¹⁵²

Yüce Allah el-‘Afuvv isminde haber verdiği gibi son derece affedicidir. O, kulları nedamet duyup da tövbe edince onların günahlarını yok eder, görmezlikten gelir. ‘Afuvv kelimesiyle aynı kökten olmak üzere çeşit türevlerde Kur'an da otuz beş tane kelime bulunmaktadır. Bunlardan büyük bir çoğunluğu Allah'ın affedici olduğunu, kendisine teslim olan kullarını bağışladığını haber vermek için kullanılmıştır. Kur'an'da affetmeyi haber veren bu kelimelerin ifade ettikleri affi “Allah'ın, müminlerin günahını affetmesi ve bunun dışındaki kimselerin affi” şeklinde iki kategoride değerlendirmek mümkündür:

¹⁴⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IV/265; ibn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II/362; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, II/678.

¹⁴⁹ en-Nisâ, 4/110.

¹⁵⁰ Yıldırım, Suad, “Afv” mad., DİA., I/422, TDV, Ank., 1998.

¹⁵¹ ibn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XVI/72; ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, XI/247.

¹⁵² ibn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XVI/72; ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, XI/248

Güzel sıfatlara en fazla müstahak olan Allah'tır. O, mevcut sıfatların en güzeline sahiptir. O'nun bu güzel sıfatları içerisinde affedici oluşunun varlık âlemindeki yeri çok önemlidir. Yüce Allah, mümin kullarını, tövbe edip kendisine sığınanları affetmeyi adeta kendisi için bir sünnet haline getirmiştir. Kullarını affettiğini afv kelimesiyle haber verdiği ayetlerde adeta bu sünnetini perçinlemek ve bu konudaki sebatını ifade etmek için ya *غفور* kelimesinin başına "لَعْفُو" şeklinde tekit lamı getirmiş ya da "غفور" kelimesinden sonra "قَدِيرًا" - *حليم - غفور - غفور - رحيم* " - *غفورا* vb. ifadeleri getirmiştir.

Sadece Medenî surelerde yer alan "el-'Afuvv" ismi "Ġafûr" ismiyle beraber kullanıldığı yerlerde bu iki kelime bir birinin manasını ve de bu konuda ifade ettikleri Allah'ın sıfatını pekiştirmektedirler. 'Afuvv Kadîr" terkibi ise sadece bir ayette¹⁵³ geçmektedir ki burada Allah'ın adaletiyle cezalandırmaya kudreti yettiği halde bağışlayıcı olduğu manası anlatılmak istenmektedir. Böylece 'Afuvv" ismi "Kadîr" ismini dengelemiştir.¹⁵⁴

Her nimeti ve ameliyesiyle kullarının faydasını düşünen Allah kullarının günahını affetmekle onları şükretmeye teşvik etmektedir: "...şükredersiniz diye sizi affetmiştik."¹⁵⁵ Kulları şükredince de onlara olan nimetini haliyle katlayacaktır. Çünkü nimetleri çoğaltan ve onların idamesini sağlayan şükürdür. Böylece Allah hem affetmiş oldu hem de affedilip şükreden kuluna ikramını sürdürmüş oldu. Bu da kulun Allah'a olan minnet borcunu bir kat daha artırır.

Yüce Allah bazen affettiğini alenen söyledikten sonra, insanların günaha tekrar düşmelerini azaltmak için affına ek olarak bazı kolaylıklar sunmuştur. Örneğin, oruç ibadetinin farz olduğu ilk dönemlerde insanların eşleriyle yatsı namazından sonra cinsi münasebette bulunmaları yasaktı.¹⁵⁶ Ancak bazıları bu yasağı ihlal edince Allah bu yasağı kaldırdığını ve bu sebeple günaha girenleri affettiğini müjdelemiştir: "*Oruç tuttuğumuz günlerin gecesini kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı, onlar sizin örtünüz, siz de onların örtülerisiniz. Allah, nefsinize*

¹⁵³ en-Nisâ, 4/149.

¹⁵⁴ Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Ulâhiyet*, s.261.

¹⁵⁵ el-Bakara, 2/52.

¹⁵⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II/172; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, II/309; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, I/428; ibn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, I/316; ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I/201.

güvenemeyeceğinizi biliyordu, bu sebeple tövbenizi kabul edip sizi affetti; artık onlara yaklaşabilirsiniz... ”¹⁵⁷

Daha önce de söylediğimiz gibi Yüce Allah affetmeyi adeta kendine bir sünnet edinmiştir. O, bu sünnetini peygamberine de öğretmek istediğinden dolayı: “...Onları affet, onlara mağfiret dile...”¹⁵⁸ diye emretmiş ve affetmenin kendi katında mükafatı olduğunu belirtmiştir: “Bir kötülüğün karşılığı, aynı şekilde bir kötülüktür. Ama kim affeder ve düzeltirse, onun ecri Allah'a aittir...”¹⁵⁹

3.10. eş-Şekûr

“شكور” (Şekûr) kelimesi “شكر - يشكر - شكرا” kökünden gelmiş olup mübalağa sığasında bir kelimedir. Şekûr, “Sürekli nimet ızhar eden, çokça teşekkür eden, kendisine nimet verenin anısıyla dolan” gibi manalar içermektedir.” Zıttı ise “Kefûr (Çok nankörlük eden)” kelimesidir.¹⁶⁰

Şükür ve hamd benzer anlamlar taşımalarına rağmen aralarında bazı farklar vardır: “Şükür tazim niyetiyle nimetleri itiraf etmek iken, hamd tazim cihetiyle güzel bir şekilde anmak, övmek anlamındadır. Şükür ancak nimetlere karşılık yapılırken, hamd nimet olmaksızın da yapılabilir; insan yaptığı güzel işlerden dolayı kendini övebilir ancak kendine şükredemez çünkü şükür bir borcu ifa etmektedir, insanın kendi kendine borçlu olması mümkün olmadığına göre insan kendi kendine şükredemez. Hamd kelimesi mutlak olarak kullanıldığı zaman sadece Allah için kullanılırken, şükür kelimesi ancak mecazi anlamda Allah için kullanılır.”¹⁶¹

“Şükür üç şekilde yapılmaktadır: Kalbin Şükrü ki bu nimetleri tasavvur etmektir, dilin şükrü ki bu nimeti vereni övmektir, azaların şükrü ki bu verilen nimet miktarınca mükâfat vermektir... Şekûr kelimesinin Allah için kullanılması ile kullarına nimet vermesi ve kullarının yaptıkları ibadetlere karşılık onları mükâfatlandırması manasındadır.”¹⁶²

¹⁵⁷ el-Bakara, 2/187.

¹⁵⁸ Âl-i ‘Imrân, 3/159.

¹⁵⁹ eş-Şûrâ, 42/40.

¹⁶⁰ el-Cevherî, es-Sihâh, II/702; el-Esfehânî, el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an, s. 268.

¹⁶¹ ebu Hilâl, el-‘Askerî, Kitâbu'l-Furûk, s. 52-53.

¹⁶² el-Esfehânî, el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an, s. 628.

Kur'an'da “ş-k-r” kökünden olmak üzere toplam seksen tane kelime geçmektedir. Bunlardan kırk beş tanesi fiil, geriye kalanları ise isim olarak yer almaktadır. Fiil olarak geçenlerde genelde, insanları salih amellere, vefa borcunu ifa etmeye ve şükretmeye teşvik vardır. Nitekim her yemek yedikten ve bir şey içtikten sonra ve bütün hallerinde “elhamdülillah” dedikleri için şükür konusunda örnek bir şahsiyet kabul edildiklerinden dolayı Kur'an'da Nuh peygamber için “...O çokça şükreden bir kul idi.”¹⁶³ İfadesi, İbrahim peygamber için de “Rabbinin nimetlerine karşı çokça şükreden...”¹⁶⁴ ifadesi yer almaktadır.¹⁶⁵ Yüce Allah için ise “Yapılan ibadetleri kabul eden, bunları gören, salih amellerinden dolayı insanları bağışlayan” vb. anlamları pekiştirmek üzere “...muhakkak ki Allah şükürleri kabul eden ve her şeyi bilendir.”¹⁶⁶ “...muhakkak ki Allah çokça bağışlayan ve şükürleri çokça kabul edendir.”¹⁶⁷, “...Muhakkak ki Allah şükürleri çokça kabul eden ve ceza vermekte acele etmeyendir.”¹⁶⁸ ifadeleri kullanılmıştır.

4. KUR'ÂN'DA ALLAH'IN RAHMETİNİN TEZAHÜRLERİ

4.1. Dünyada Allah'ın Rahmetinin Tezahürleri

İnsan iki sahnesi olan bir hayat yaşayacaktır. Biri bu dünyada olanı, diğeri de Ahiret'te olan bir hayat. Bu iki hayatın arasındaki fasıla ise ölümdür ve herkes onu tadacaktır.¹⁶⁹ Bu iki farklı hayatın benzer yönleri çok olduğu kadar farklı yönleri de çoktur. Örneğin, herkesin çok iyi bilmesine rağmen bir türlü gönlüne kabul ettiremediği bu dünyanın geçici oluşu¹⁷⁰ gerçeğine karşılık, Ahiret'in ebediliği; diğer yandan bu dünyanın bir imtihan diyarı¹⁷¹ olmasına karşılık, Ahiret'in bir ödül ve ceza diyarı olması.

¹⁶³ el-İsrâ, 17/3.

¹⁶⁴ en-Nahl, 16/121.

¹⁶⁵ el-Vahidî, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, I/628; el-Bağâvî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, V/67; ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, I/674 es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, V/237; el-Kâsimî, Muhammed Cemaleddin, *Mehâsinu't-Te'vil*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987, IX-X/201.

¹⁶⁶ el-Bakara, 2/157.

¹⁶⁷ el-Fâtır, 35/30.

¹⁶⁸ et-Teğâbun, 64/17.

¹⁶⁹ Âl-i 'İmrân, 3/185; el-'Ankebût, 29/57.

¹⁷⁰ el-Gâfir, 40/39, el-Hadîd, 57/20.

¹⁷¹ el-Enbiyâ, 21/35.

Adalet ve rahmet ikilisi her iki hayatın en önemli şeylerinden biridir. Bizden önce nice nesillerin gelip geçmiş olması, bizim hala hayatta olmamız ve belki de bizden sonra nice nesillerin daha gelip bu hayatı yaşaması temelde bu ikili yani adalet ve rahmet ikilisinin temeli üzerine kuruludur. Ahiret

yurdunun varlığı Allah'ın adalet ve rahmetinin gereği olarak dünya hayatını zorunlu kılmaktadır. Ahiret yurdu bir ceza ve ödül yeri olduğu için bunun mukaddimesi olarak mükellefler için dünya hayatı yaratılmıştır¹⁷². Allah insana rahmetinin kapılarını sonuna kadar açmadan önce onun bu ikramına layık olanları ayıklamak için yine rahmetinin bir tecellisi olarak insana hayat vermiş ve yine insana bu hayatını yaşayacağı dünyada nice ihsanlarda bulunmuştur. Bu ihsanını verirken kadın-erkek, mümin kâfir ayrımı yapmamıştır. Yani bu dünyaya "Rahmân" sıfatının muktezasını yansıtmıştır. Bunun bir neticesi olarak da aşağıdaki şeyleri görmek mümkündür.

4.1.1. Genel Olarak Allah'ın Rahmeti

a. İlk İnsan ve Merhamete Mazhar Oluş

Fiziki çevrenin işleyişine akıl gerçekten hayret eder. Çünkü her zerrede, her varlıkta ve kâinatta var olan tabiî kanunların tümünde varlıkların yaratıldığı ilk günden beri var olan Allah'ın muazzam sanatına ve bu sanatında rahmet ve nizamın eşsiz uyumuna şahit olmaktadır. Kendisine tahayyür edilen bu kanunlar ve bu kanunların üzerinde cereyan ettiği şeyler de daha ilk günden temelde insanın menfaati için yaratılmıştır: "*And olsun ki biz, insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Karada ve denizde taşıtlara yükledik ve temiz yiyeceklerden onları rızıklandırdık. Onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.*"¹⁷³ Karada ve denizde yaratılan her ne varsa insanın menfaati ve yetenekleri de düşünülerek yaratılmıştır. Sayısını bilemediğimiz nice güzelliklerin hepsi insan için; ancak insanlığın onurunu koruyan insan içindir.

İnsanın yaratılmasıyla beraber kendisine sunulan ikramı görmek için öncelikle insanın yaratılışına bir göz atalım: "*And olsun biz insanı, çamurdan, bir sülâleden (süzülüp çıkarılmış çamurdan) yarattık. Sonra onu emin ve sağlam bir karargâhta (rahimde) nutfeye (sperma) haline getirdik. Sonra nutfeyi bir alaka (embriyo) yarattık, derken o alakayı bir mudga (bir çığnem et parçası halinde)*

¹⁷² el-Mülk, 67/2.

¹⁷³ el-İsrâ, 17/70.

yarattık, derken o mudgayı bir takım kemik yarattık, derken o kemiklere bir et giydirdik, sonra onu diğer bir yaratık olarak teşekkül ettirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah, pek yücedir.”¹⁷⁴

İnsan yeryüzündekilerin ve altındakilerin en şereflişidir. Bu üstünlüğü, yüceliğı ona ne bir başka insan, ne bir melek, ne de bir cin vermiştir. Ona bu üstünlüğü onu dengeli, kuvvetli, yaratılışı ve şekil düzgün olarak yaratan¹⁷⁵ Allah vermiştir “Biz insanı en güzel biçimde yarattık.”¹⁷⁶

Yüce Allah’ın ilk insanla birlikte insana verdiği en büyük ikramlardan biri de insanın kendi kendini idare edebilmesi kabiliyetidir. Bu kabiliyetinin bir uzantısı olarak da insan yaptıklarının sonuçlarına katlanabilmeli, en azından buna rıza göstermek zorundadır. Bir varlık bedeni ve zihni olarak mevcut mahlûklardan daha üstünse ve hala bu nimetlere şükretmeyip¹⁷⁷ bu kuvvelerini Allah’ın gayrı meşru saydığı yollarda kullanıyorsa sonucuna da katlanmak zorundadır. İşte bu ve benzeri bir davranış bu şerefli makamın verdiği üstünlüğü, kendisine bunca ikramda bulunan ikram sahibini her an kaybetme riskini de beraberinde getirir. Elbette ki bir ikramın kıymeti bilinmezse o sökülüp alınır. İşte insan da ne zaman ki Allah’ın emir ve yasakların dışına çıkar ve bu konuda inat ederse işte o zaman olacak olan aşağıların en aşağısına döndürülmektir.¹⁷⁸ İnsan bunun sonucunda öyle aşağı bir seviyeye düşer ki nasıl ki sahip olduğu üstünlüğe başka hiçbir mahlûk ulaşamıyorsa bu denli bir alçaklığa da başka hiçbir mahlûk düşmez. İnsan hırs, tamah, bencillik, zulüm, şehvet düşkünlüğü, inkâr vs. ile insanlığını kaybeder. Bu üstünlük ve taşıdığı bu risk ilk insan Hz. Âdem'den bu güne değin gelen bir şeydir.

Hız. Âdem'in insan olmakla sahip olduğu üstünlüğün yanı sıra peygamberliği sebebiyle sahip olduğu bir başka üstünlük daha vardır. Hız. Âdem'in peygamberlik makamı gereğince sahip olduğu şeref insanlığın atası olduğu için hepimize râci olan bir şereftir.¹⁷⁹ Bunun yanı sıra onun insanlığın ilki olmakla birlikte Allah’ın da yeryüzündeki ilk halifesi olması ve kendisine akıl gibi bir nimetin verilmesi de hepimize râci olan bir şereftir: “Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti, sonra onları

¹⁷⁴ el-Mu'minûn, 23/12-14.

¹⁷⁵ İbnü'l-Cevzâ, Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr, IX/71; el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, XX/105; el-Beydâvî, Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vil, II/549.

¹⁷⁶ et-Tîn, 95/4.

¹⁷⁷ en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-T'evîl, III-IV/1377.

¹⁷⁸ et-Tîn, 95/5.

¹⁷⁹ Bolay, Süleyman, Hayri, “Âdem” mad., DİA, TDV, Ank., 1998, I/359.

meleklerle gösterip: *Haydi davanızda sadıksanız bana şunları isimleriyle haber verin.* dedi. Dediler ki: *“Yüce sin sen (ya Rab!) Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz sen bilensin, hakîmsin”.* (Allah): *“Ey Âdem, bunlara onları isimleriyle haber ver.”* dedi. Bu emir üzerine Âdem onlara isimleriyle onları haber verince, (Allah): *“Ben size, ben göklerin ve yerin gaybını bilirim, sizin açıkladığınızı da, içinde gizlediğinizi de bilirim” dememiş miydim?”* ¹⁸⁰

Bunca güzelliğe ve ikrama karşılık yine de insan bunları tek başına yaşayabilecek, tadını çıkarabilecek bir durumda değildir. O yine de emsallerinin yardımına ve sevgisine ihtiyaç duymaktadır. İşte Allah bu konuda da Hz. Âdem'e yine rahmetinin eseri olarak Hz. Havva'yı ihsan * etmiştir: *“Yine O'nun ayetlerindedir ki, sizin için nefislerinizden kendilerine ısınırınız diye eşler yaratmış, aranızda bir sevgi ve merhamet koymuştur. Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavim için nice ibretler vardır.”* ¹⁸¹ Böylece insanın yalnızlığı bir parça azaltılmış ve sevgi denilen bir yeteneğinin de gün yüzüne çıkması sağlanmıştır. Allah (c.c) iki eş arasında sevgi ve merhameti halk etti. Bu eşler birbirlerini severler ve merhamet ederler. Öyle insani bir sevgi ve öyle insani bir merhamet ki, diğer canlılarda olduğu gibi, kızışma zamanlarına münhasır olmayıp devamlı ve makul bir sevgi ve esirgeyiştir. Hakikaten bunda yani nefislerden zevceler yaratmada ve bunlar arasında muhabbet ve rahmet kılmada birçok hikmetler ve alametler vardır. ¹⁸²

İnsan olarak daha ilk günden, yani Hz. Âdem'den itibaren maddi şeyler bir yana, tam bir hazine sahibiyiz. Çünkü Allah'tan bir nefha taşımaktayız: *“Sonra onu düzenli bir şekle sokup, içine kendi ruhundan üfürdü. Ve sizin için kulaklar, gözler ve gömüller var etti. Siz pek az şükrediyorsunuz!”* ¹⁸³ İnsan dışında bu hazineye başka kim sahip! Her şeye rağmen yani bu denli üstün olmamıza rağmen yine de hataya düşebilmekteyiz. Bunun da ilk örneği Hz. Âdem'in yaptığı zelledir. O bu zellenin bedelini dünyaya gönderilmekle ödemiştir: *“Dedik ki: “Ey Âdem, sen ve eşin Cennet'te oturun, ikiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz. Bunun üzerine Şeytan onları(n ayağını) oradan kaydırıldı, içinde bulundukları (Cennet yurdu)ndan çıkardı. Biz de:*

¹⁸⁰ el-Bakara, 2/31-33.

¹⁸¹ er-Rûm, 30/21.

¹⁸² Emiroğlu, M. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Kuzucular Ofset, Konya, tsz, IX/70-71.

¹⁸³ es-Secde, 32/9.

"Birbirinize düşman olarak inin, orada belirli bir vakte kadar sizin için bir karar yeri ve bir nasip vardır" dedik."¹⁸⁴ Belki Cennet'ten çıkarılma zahiren büyük bir bedel gibi görünse de Allah'ın adaleti konusunda bizim hiçbir şüphemiz yoktur. Eğer o bu cezayı takdir etmişse, yerinde ve uygun bir cezadır. O hiç kimseye zulüm etmez. Her ne kadar Hz. Âdem'i Cennet'ten çıkarmak şeklinde ona bir ceza verdiyse de ona geri dönme fırsatı, imkânı da tanımıştır. Bu fırsat tövbe etme fırsatıdır: "*Derken Âdem Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla tövbe etti. O da) tövbesini kabul etti. Muhakkak O, tövbeyi çok kabul eden, çok esirgeyendir.*"¹⁸⁵ İnsanlığın atasına tanınan bu fırsat kendisine yani Hz. Âdem'e has bir durum değildir. Nitekim Yüce Allah'ın sıfatlarından birinin et-Tevvâb olması bütün kullarına tevbe fırsatı verdiğinin en güzel kanıtıdır.

b. Allah'ın Dünyada Sayısız Nimetler Var Etmiş Olması

İnsanların Allah'ın sayısız nimetlerine karşı şükretmesi bir yana çoğu zaman bu sayısız nimetlerin¹⁸⁶ farkında bile değildir. İnsanın kendi bedeninde bile kendisine sunulan nice menfaatler ve nimetler var. O neyi kaybederse kaybettiği şeyin dünyanın en büyük serveti olduğunu sanar, kendi bedeniyle ilgili bir hazineyi kaybedince de onu tekrar elde etmek için bütün dünyalık servetini vermeye her zaman hazırdır¹⁸⁷. İnsan tefekküre biraz mesai harcasa, görecekler ki nimet denizinde boğulmak üzeredir, istemediği kadar nimet kendisini kuşatmıştır: "*Sizin için gökten su indiren O'dur. İçecek su ondandır; hayvanlarınızı otlattığımız bitkiler de o su ile yetişir. Allah, sizin için, o su ile ekin, zeytin, hurmalıklar, üzümler ve her çeşit meyveleri bitirir. Şüphesiz ki bunda düşünecek bir topluluk için büyük bir ibret vardır. Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize O verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmişlerdir. Şüphesiz ki bunda aklını kullanan bir toplum için ibretler vardır. Yeryüzünde sizin için yarattığı değişik renklerdeki şeyleri de sizin hizmetinize sunmuştur. Elbette bunda öğüt alan kimseler için bir ibret vardır. Yine denizden taze et (balık) yiyersiniz ve ondan takındığımız süs eşyasını çıkarasınız diye,*

¹⁸⁴ el-Bakara, 2/35-36.

¹⁸⁵ el-Bakara, 2/37.

¹⁸⁶ en-Nahl, 16/18.

¹⁸⁷ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, III/220.

denizi emrinize veren Allah'tır. Gemilerin denizde suyu yarararak gittiklerini görüyorsun. Lütfundan rızık aramanız ve şükretmeniz için Allah böyle yapmıştır. Allah, yeryüzü sizi sarsmasın diye oraya sabit dağlar yerleştirdi. Yolunuzu bulmanız için de nehirler ve yollar yarattı. Daha birçok alâmetler yarattı. İnsanlar geceleyin de Allah'ın yarattığı yıldızlarla yönlerini bulurlar. Hiç yaratan (Allah), yaratmayan (putlar) gibi olur mu? Artık siz düşünmez misiniz? Hâlbuki Allah'ın nimetlerini teker teker saymaya kalkışsanız, onları sayamazsınız. Muhakkak ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”¹⁸⁸ Yüce Allah'ın gücünün ve nimetlerinin sergilendiği bu görkemli ve uçsuz bucaksız sahnede, harikalar yaratan sanat fırçası nimetlerin insanlara verilmiş gayesine uygun çizgiler çizmektedir. Fırçanın çizdiği bütün dokunuşlar, bütün çizgiler, bütün renkler ve gölgeler olağanüstü bir ahenk oluşturmaktadır. Bütün bunlar insanın emrine mi verilmiştir? Bu dehşet verici evren bütününü insan denen şu küçücük yaratığın hizmetine mi sunulmuştur? Su indiren gökler, bu suyu emen toprak ve ikisinin arasında biten meyveler. Allah'ın emri ile insanın hizmetine verilen gemilerin yüzdüğü deniz, şaşırmadan, sağa sola sapmadan kendileri için belirlenen yörüngede dönen güneş ve ay, birbirini izleyen gece ve gündüz... Bütün bunlar insan için mi yaratılmışlardır?¹⁸⁹ “Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”¹⁹⁰ Bu Âyet-i Kerime’de Terci’-i Bend¹⁹¹ denilen sanat ile inkârcılara, nankörlere bir kınama vardır. İnsan nankörlüğüne bir son vermelidir. Ondan bunca nimete karşı beklenen bu nimetlerin farkına varması ve gücü nispetinde şükretmesidir. Şükür bu nimetlerin devamına bir vesileyken, inkâr da bu nimetlerin kısmen veya tamamen yok olmasına bir vesiledir.¹⁹²

c. Allah’ın Kâfirleri de Nimetlerinden Faydalandırması

Allah’ın rahmeti, mükellefleri ve mükellef olmadıkları halde dağı, taşı, yeri, göğü dahi kısacası her yeri kuşatmıştır. Ancak mükellef olmadıkları halde Allah’ın

¹⁸⁸ en-Nahl, 16/10-18.

¹⁸⁹ Kutub, Seyyid (m.1966), *Fi Zilâli'l-Kur'an*, (çev. İ. Hakkı Şengüller, Bekir Karlığa), İst.1976, IX/72.

¹⁹⁰ Rahmân, 55/13.

¹⁹¹ Terci’i-Bend: Bu sanatta mühim olan mevzular tekrar edilmek suretiyle dinleyici ve okuyucunun dikkati çekilmeye çalışılır.

¹⁹² el-Merâğî, Ahmed, Mustafa, *Tefsiru'l-Merâğî*, Matbu’atu Mustafa’l-Babu’l-Halebî, Mısır, 1973, XXV-XVII/109.

rahmetinin bilincinde olan her şey Allah'ın bu ikramına karşı O'nu her an tespih etmektedir: *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, Allah'ı tespih ederler. O'nu hamd ile tespih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz, onların tespihlerini iyi anlayamazsınız. Şüphesiz O, halimdir çok bağışlayandır."*¹⁹³

İnsanın yeme içme vs. faydalandığı her şeye "Nimet" denir. Az olsun çok olsun fark etmez, faydalanılan her şey nimettir. Akla gelen ve gelmeyen bütün nimetleri veren Allah'tır, O'ndan başka da bu konuda bu denli yetki sahibi hiç kimse yoktur: *"Ey insanlar! Allah'ın üzerinizdeki nimetini anın. Allah'tan başka bir yaratıcı mı var? O size gökten ve yerden rızık verir. O'ndan başka ilâh yoktur..."*¹⁹⁴ O nimetlerinden dilediğine az, dilediğine de çok verir. Çaba sarf etmekle sebep olan biziz; ancak nimetlerini pay eden, mümin, kâfir, asi, itaatkâr ayrımı yapmadan¹⁹⁵ ihsanda bulunan Allah'tır: *"Allah kullarına çok lütüfkârdır. Dilediğine rızık verir. O çok kuvvetlidir, çok güçlüdür."*¹⁹⁶

Dünya tarihinde (genelde) gayrimüslimler hep maddi bolluk içerisinde olmuşlardır. Onlar bu bolluğun verdiği rahatlığı ekseriyetle dünya ve şehvet uğruna kullanmışlardır: *"Dünya tatlı ve hoştur. Allah sizi ona vâris kılacak ve nasıl hareket edeceğinize bakacaktır. Öyleyse dünyadan sakının, kadından da sakının! Zira Beni İsrâil'in ilk fitnesi kadın yüzünden çıkmıştır."*¹⁹⁷ Elbette ki gayrimüslimlerin sahip olduğu maddi rahatlığa her Müslüman meşruiyet sınırları içerisinde sahip olmaya çalışmalıdır. Çünkü güçlü bir Müslüman zayıf Müslüman'a nispetle daha faziletlidir. Ancak onların maddiyat veya başka şeyler adına meşruiyet sınırını aştıkları sınırdan durmalı, ondan öteye gitmemeliyiz. Onlar sınır tanımadıkları için dünyanın güzellikleri içerisinde Ahiret güzelliğinden mahrum bir vaziyette dalıp gitmektedir. *"el-Hasen der ki: 'Siz fâsıkların hayatı kolay sürdürdüklerine bakmayınız. Asıl bu çürümüş kimselerden masiyetin zilleti nasıl zuhur ediyor, ona bakın.'"*¹⁹⁸ *"Kâfirlerden bir kısmına, onları sınamak için dünya hayatının ziyneti olarak verdiğimiz ve onunla kendilerini geçindirdiğimiz şeye (mal ve saltanata) sakın"*

¹⁹³ el-İsrâ, 17/44.

¹⁹⁴ el-Fâtır, 35/3.

¹⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, VII/281.

¹⁹⁶ eş-Şûrâ, 42/19.

¹⁹⁷ Müslim, Zikr, 99; Tirmizî, Fiten, 26; İbn Mâce, Fiten, 19.

¹⁹⁸ Bursevî, İsmail Hakî (h.1137), *Rûhu'l-Beyân*, (çev. Cüneyt Gökçe...), Damla yay., İst., 1995, V/290.

rağbetle bakma. Rabbinin (Ahiret'teki) rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır.¹⁹⁹ Bunlar dünya hayatının süs, eşya, mal, çocuk, şöhret ve iktidar gibi güzellikleridir... Dünya hayatı onlara, bir bitkinin parlak ve çekici olan tomurcuğunu açışı gibi gelir. Çiçek, parlaklığına, sevimliliğine ve güzelliğine rağmen çabucak solar."²⁰⁰ Kâfirler Ahiret mefhumunu kendi mantıklarında diskalifiye etmişler. Yer içer ve dolaşırlar. Oysa terzi onların bedenlerini değil de amellerini tartar: "Kıyamet günü, şişman, iri bir adam mizana getirilip tartılır da, Allah indinde sinek kanadı kadar ağırlığı olmadığı görülür." Resûlullah (a.s) ilâve etti: "Dilerseniz şu ayeti okuyun: "Bunlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Bu yüzden işleri boşa gitmiştir. Kıyamet günü biz onlar için hiçbir tartıda bulunmayacağız"²⁰¹

Allah'ın kimi ikramı umumidir, yani bunda kâfir de Müslüman da müsavidir. Bu Allah'ın Rahmân adının bir neticesidir. O kâfiri de yedirir içirir, Müslüman'ı da yedirir içirir. Eğer insanlara amellerine göre bir nimet taksimi yapılsaydı kâfirlere hiçbir pay verilmezdi.²⁰² Hatta Müslümanlar içerisinde bile niceleri helak olurdu. Ancak Allah böyle yapmamıştır. Ancak herkes kendisine verilen her nimetten de hesaba çekilecektir: "Sonra, yemin olsun ki, o gün (size verilen) her nimetten sorulacaksınız."²⁰³

d. Allah'ın Tövbekârlara Karşı Rahmeti

"Lügatte, dönmek rücu' etmek anlamında olan tövbe: Yaptığı kabahatin bir menfaati olsa bile haddi zatında onun çirkinliğini duyup tiksinererek vazgeçmektir."²⁰⁴ Bunun yanı sıra tövbe için başka tanımlar da yapılmıştır, bu bunlardan bir kaçı ise şöyledir:

—Günahı itiraf, günahı pişmanlık ve günahı vazgeçmektir."²⁰⁵

¹⁹⁹ Tâha, 20/130.

²⁰⁰ Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, X/89.

²⁰¹ Buhârî, Tefsir, Kehf 6; Müslim, Kıyâme, 18.

²⁰² Tirmizî, Zühd, 13; İbn Mâce, Zühd 11.

²⁰³ el-Tekâsur, 102/8.

²⁰⁴ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (m.1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, (çev. Salahattin Kaya, Prof. Dr. Cahit Baltacı, Prof. Dr. Durali Yılmaz), Eser Neşriyat, 1998, X/569.

²⁰⁵ el-Cürçânî, es-Seyyid eş-Şerif (ö.816), *Kitâbu't-Ta'rifât*, Bahar yay. İst.,1997, s.67.

—“Kabahatten kabahat olduğu için pişmanlık duyup vazgeçmektir. Bir başka ifadeyle tövbe müminin kötü huylardan, İslam’ın ruhuna zıt davranışlardan sıyrılması, samimiyetle güzel huylara rücu’ etmesidir.”²⁰⁶

—Seri Sakati (257/871) tövbeyi: ‘Günahı unutmamandır.’ diye tarif etmiştir.”²⁰⁷

—Ebu Hüseyin Nuri’nin kendisine tövbeden sorulduğunda: “Allah’ın dışında her şeyden tövbe etmendir.”²⁰⁸

Günah işlemek masumiyet sıfatı taşıyanların haricinde bütün insanların ortak özelliğidir. İnsan mükemmel değildir. Sürekli bir yerden bir noksanlığı, bir hatası tahakkuk etmektedir. Bunu fark eder ve temerrüt etmeden rabbine yönelirse rabbini son derece merhametkar olarak görecektir. Bağışlanmak umuduyla Allah’a elini açması O’nu rab olarak kabul edişinin bir ifadesidir. Ancak bu konuda gecikmemek de dikkat edilmesi gereken önemli bir ayrıntıdır: “*Günah işleyip de kendisine ölüm gelince: “İşte ben şimdi tevbe ettim.” diyen kimselerin tevbesi kabul edilmez. Kâfir olarak ölenlerin de tevbeleri kabul edilmez. İşte bunlara Ahiret’te can yakıcı bir azap hazırlamışsınızdır.*”²⁰⁹ “Allah’u Teâlâ, tövbenin kabul edilmemesi konusunda tevbe etmeyi geciktirip ölüm anına erteleyen günahkârlarla kâfir olarak ölenleri aynı seviyede tutmuştur. Bu haldeki tövbeye önem verilmeyeceği hususunda mübalağa yapılmıştır. Bu eşit tutma günah işleyen kimsenin tövbeyi ihmal etmemesi içindir. Allah bir inayet rüzgânı estirince, kulu bulur ve hemen tövbeye koşturur. Kendini sebeplere uzatır ve olan şeyden etkilenir. Böylece de yaptığı eylemin kötülükleri için tövbe eder.”²¹⁰ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi günah işlemek aşağı yukarı bütün insanlara has bir durumdur ki, bu insanın Allah’a iftikârını gösterir: “*Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah Teâlâ hazretleri sizi helak eder ve yerinize, günah işleyecek (fakat tövbeleri sebebiyle) mağfiret edeceği kimseler yaratırdı.*”²¹¹

Resûlullah (a.s) (bir hadis-i kudsî’de) buyururlar ki: “*Bir kul günah işledi ve: “Ya Rabbi günahımı affet!” dedi. Hak Teâlâ da: “Kulum bir günah işledi; arkadan bildi ki günahları affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır.*”

²⁰⁶ Yılmaz, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İst, 1997, s.159-160.

²⁰⁷ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf Ve Tarikatlar*, s.158; es-Sarrâc, ebu Ali Nasr, *el-Luma’*, (çev.Hasan Kamil Yılmaz), Altınoluk Yayınları, İst., 1999, s.43.

²⁰⁸ es-Sarrâc, *el-Luma’*, s.43.

²⁰⁹ en-Nisâ, 4/18.

²¹⁰ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu’l-Beyân*, II/186.

²¹¹ Tirmizî, *Daavât*, 105.

"Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim günahımı affet!" der. Allah Teâlâ Hazretleri de: "Kulum bir günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır. "Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim beni affeyle!" der. Allah Teâlâ da: "Kulum günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle muaheze eden bir Rabbi olduğunu bildi. Dilediğini yap, ben seni affettim!" buyurdu."²¹²

Tövbe etmek bağışlanma ümidinin en bariz ifadesidir. Bunca düzeni ve bu düzen içerisinde varlıkları yaratırken aciz olmayan Allah, bağışlamaktan da asla aciz değildir. "Doğrusu Allah, kendisine ortak koşulmasını asla affetmez. Ondan başkasını (diğer günahları) ise, dilediği kimseler için bağışlar ve mağfiret buyurur. Her kim Allah'a şirk koşarsa gerçekten pek büyük bir günah ile iftira etmiş olur."²¹³ Müşrik'in bağışlanması ancak iman etme şartına bağlıdır. Çünkü onun tövbesi iman etmektir. Demek ki Allah'a ilişkin ümit kapıları sonuna kadar açık ve biz asla bu konuda ye'se düşmemeliyiz: "De ki: "Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."²¹⁴ Bu durumun farkında olan şair ne de güzel söylemiş:

يستوجب العفو الفتى إذا اعترف ثم انتهى عما اتاه واقترف
قوله (قل للذين كفروا إن ينتهوا يُعقر لهم ما قد سلف)

"(İnkâr edenlere de ki: inkârlarından vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır) Ayeti gereğince, eğer bir genç de yaptığını itiraf eder de vazgeçerse, bağışlanmayı hak eder."²¹⁵

İhlâs, nedamet ve bir daha günah işlememe azmiyle tezyin edilmek suretiyle ilahi rızaya uygun olarak yapılan bir tövbenin karşılığı şunlardır:

— Allah'ın rızasını elde etmek: "...Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Bu söylenenler hep Rabbinden korkan (O'na saygı gösterenler) içindir."²¹⁶

²¹² Buhârî, Tevhid 35; Müslim, Tevbe, 29.

²¹³ en-Nisâ, 4/48.

²¹⁴ ez-Zümer, 39/53.

²¹⁵ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, 3/337.

²¹⁶ el-Beyyine ,98/8.

— Melekler ve Allah'a yakın olan diğer varlıkların hoşnutluğunu kazanmak,

— İlahi bir ikram neticesinde insanlar ve diğer varlıklar tarafından bir muhabbete nail olmak: *"Allah bir kulu sevdi mi, Cebrail'e şöyle seslenir: "Ben falanca kişiyi seviyorum, sen de sev!" Bunun üzerine semada aynı şekilde nida edilir. Sonra, arz ehli arasına onun sevgisi indirilir. Bunu şu âyet ifade etmektedir: "İnanıp hayırlı iş işleyenleri Rahmân sevgili kılacaktır" (Meryem 96). "Allah bir kula buğz etti mi, Cibril'e seslenir: Ben falancaya buğz ediyorum. Bu şekilde semada nida edilir. Sonra, yeryüzüne onun hakkında buğz indirilir."*²¹⁷

— Resûlullah'ın hoşnutluğunu kazanmak,

— Günahın bağışlanması: *"De ki: "Ey Kendilerinin aleyhinde(günahta) haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları affeder..."*²¹⁸

—Cehennem'den kurtulmak, Cennet'e nail olmak: *"Ey iman edenler! Samimi bir tövbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter. Peygamberi ve Onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan Cennet'lere sokar. Onların önlerinden ve sağlarından (amellerinin) nurları aydınlatıp gider de, 'Ey Rabbimiz! Nurumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kadirsin."*²¹⁹ Derler.

—Meğerki (şirkten) tevbe edip iyi amel (ve hareket)de bulunan kimseler ola. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir²²⁰ buradaki iyiliklerin kötülöklere çevrilmesi ifadesi iki şekilde yorumlanabilir:

1-Kişi tövbe edince Allah ona iman nimetinin büyük lezzetlerini tattırır da insan bundan sonra salih ameller işlemeye koyulur. Böylece işlediği bu salih ameller daha önceki günahlarını siler de geriye günahların yerine iyilikleri kalır.

2-Tövbe bir nedamet ve mağfiret dileme isteğidir. Allah'ın rahmeti sınır tanımadığına göre Allah da kulunun bu fiiline karşılık ona temiz bir sayfa açar. Yani günah defterindeki amelleri hasenat kısmına aktarır bunu iyiliklerden saymakla birlikte günah sayfalarını temize çıkarır. Allah hiçbir şeyden aciz değildir ve hiçbir

²¹⁷ Mâlik, Şiir, 15.

²¹⁸ ez-Zümer, 39/53

²¹⁹ et-Tarım, 66/ 8.

²²⁰ Furkân,25/68-70.

şey O'nu istediğinden caydıramayacağı gibi hiç kimseye karşı sorumlu da değildir. Herkes O'na hesap vermek zorunda olduğu halde O hiç kimseye hesap vermek zorunda değildir.²²¹

4.1.2. Allah'ın İnsanlara Rehberler Göndermesi

Her şeyin mülkü Allah'ındır. Mâlik mülkünde istediği gibi tasarruf eder. Ancak Allah'ın mülkündeki tasarrufu elbette ki gelişi güzel bir tasarruf değildir. O'nun yaptığı her şey bir nizamaya dayanır. Çünkü alelade bir tasarruf O'nun şanına yaraşmaz. Mahlûkatı bir nizam ile yarattıktan sonra onların hayatlarını da bir nizam içerisinde idame ettirmeleri için din gibi bir düzen ve kurallar bütünü göndermiştir.

İnsanların istek ve arzularının sonu yoktur. Her an istekler yenilenmekte ve artmaktadır. Durum böyle olunca Allah'ın din gönderirken insanların keyfî arzularını değil de bizzat kendi arzusunu öne çıkarması oldukça makuldür. "Eğer hak, onların kötü arzu ve isteklerine uysaydı, mutlaka gökler, yer ve bunlarda bulunanlar bozulur giderdi."²²² Çünkü onlar bütün işlerin neticesinin ne olacağını, hangi işlerin zahiren ve batınen iyi ve kötü olduğunu tam olarak bilemezler.²²³ Bütün bunlar Allah'ın insanlara karşı rahmet sıfatlarının tecellisinden başka bir şey olmasa gerek.

Her şeyin en iyisini Allah bilmekle beraber her şeyin en iyisini de Allah yapmaktadır: "Allah'ın boyasına bak. Kim, Allah'tan daha güzel boya vurabilir ki? İşte biz O'na ibadet edenleriz."²²⁴ Din, Allah'ın verdiği bir renktir.²²⁵ Kimse Allah'tan daha iyi bir renk veremez. Yüce Allah, gönderdiği dinlerle taassubu, kini, ırk ve renk ayrımı kaldırıp, insanlar arası birliği sağlamayı ve insanların dünya-Ahiret saadetine kavuşmalarını istemiştir. Bunu da gerçekleştirmek için insanlığa zaman zaman rehber

²²¹ el-Bağâvî, *Me'âlimu't-Tenzil*, VI/97; ibn Kayyim, *Bedâi'u't-Tefsîr*, (thk. Seyyid Muhammed) Dâr ibn Cevzî, Riyad, 1993, III/313; İbn Hafs, *el-Lübâb*, XIV/573; en-Neseffî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-T'evîl*, III-IV/834; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl*, II/531; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, VI/282; ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, VI/230; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 4/110; el-Mâverdî, *en-Nuketü ve'l-'Uyûn*, IV/158; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, IV/110; Alûsî, *Râhu'l-Ma'anî*, IV/187.

²²² el-Mu'minûn, 23/71.

²²³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX/233.

²²⁴ el-Bakara, 2/138.

²²⁵ es-Sevrî, Süfyan b. Said b. Mesrûk (h. 161), *Tefsîru's-Sevrî*, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrut, h. 1403, I/49; es-Sicistânî, ebu Bekir Muhammed, *Tefsîr Garibu'l-Kur'an*, s.19; en-Neseffî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-T'evîl*, I-II/82; es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, I/340; el-Ceyânî, *et-Tibyân fî Tefsîri Ğaribi'l-Kur'an*, I/111,

olsun diye de kutsal kitaplar ve bu kutsal kitapları insanlara anlatan, yaşayarak izah eden peygamberler göndermiştir. Aslında dileseydi hiç birini göndermeyebilirdi veya sadece kitap gönderip insanlardan bunu en iyi şekilde anlayıp uygulamalarını isteyebilirdi ki bu insanların tam bir kargaşaya düşmesine neden olurdu. Ancak o sürekli olarak insanın lehine olanı arzu etmiştir. Bu sebeple de hem kutsal kitaplar hem de peygamberler göndermiştir. Peygamberler göçüp gittikten sonra bile geride rehber olarak getirdikleri kitaplar kalmıştır.

a. Peygamberlerin Birer Rahmet Olması

Âmentü listesinde yer alan iman esaslarının gerçekleşmesi için ilk peygamber Hz. Âdem ile son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v) ve bunlar arasında gelip geçen bütün peygamberlerin ilahi buyrukları tebliği etmek üzere Allah tarafından insanlara elçi olarak gönderildiğine, kesin bir şekilde inanmak gerekir. Peygamberlere iman, bu şekilde bir inancı benimsemekle icmâli olarak tahakkuk eder. Ancak her iman esasında olduğu gibi peygamberlere imanın da tafsili yönü vardır. Onlar hakkında yanlış ve sapık bir inanca düşmekten kurtulabilmek için icmali imanın tarifine dâhil olmayan ayrıntılı bilgilere ihtiyaç vardır. Bunlar da peygamberlerin sayısı, isimleri ve özellikleri başlıkları altında incelenebilir.²²⁶

İnsan akıllı bir varlık olması sebebiyle yaşadığı dünyada bir nizam kurabilir. Fakat kurduğu düzen içerisinde her şeyi en ince ayrıntısına kadar hesap edemez. Ayrıca her düzen koyucu kendi menfaatini öne çıkarmaya kalkar ki bu kargaşanın ve düzensizliğin temelini teşkil eder. Aslın da bütün bunlardan önce insan koyacağı düzen işinde ilk önce Allah'ı ve ona karşı sorumluluğunu hesaba katmalıdır. Peki, ama peygamberlerin birer rehber olarak gönderilmediklerini düşünecek olursak insan bu durumda Allah'ı nasıl bilecek ve ona karşı ibadetlerini nasıl uygulayacak? İşte bu tıkanıklığı Allah peygamber gönderip vahiylerini bildirmek suretiyle çözüme kavuşturmaktadır.²²⁷

Bir şeylerin temsilcisi olanların veya olmaya yeltenenlerin bir takım meziyetlere sahip olmaları şarttır. Aksi halde temsil işinin üstesinden gelemeyiz. Dinlerin en büyük ve ilk temsilcileri peygamberlerdir. Bir dinin temsilcisi ve bizzat

²²⁶ Topaloğlu, Bekir, *İslam'da İnanç Esasları*, İFAV, İst., 1998, s. 182.

²²⁷ el-Mâverdi, *'Alâmu'n-Nübüvveti*, s. 65-66.

uygulayıcısı olarak bir peygamberde bulunan sıfatlar ise: Fetanet (zekilik), Sıdk (doğruluk), Emanet (güvenilir), Tebliğ (kendisine vahiy olunamı eksiksiz aktarmak), 'İsmet (günahlardan korunmuşluk).

Şunu unutmamak gerekir ki peygamberlerin belli başlı en büyük özellikleri insan olmalarıdır. Çünkü insanlara elçi olarak gönderilmişlerdir: "*Ey Muhammed! Şöyle de: "De ki: "Yeryüzünde yerleşip dolaşanlar melek olsalardı, biz de onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik."*"²²⁸ Peygamberlerin bir insan olması insanlık namına bir ikram, bir rahmettir. Bu insanın şan ve şerefini yüceltmektedir. Ayrıca insanlara yine insanlar içerisinde birilerini rehber olarak göndermek Allah'ın ve davasını anlama noktasında son derece önemlidir. Bütün insanlığı Allah'ın dini karşısında tek bir aile olarak tefekkür edersek bunun önemi daha iyi anlaşılacaktır. Şöyle ki: Aile reisi ailesinin ihtiyaçlarının ne olduğunu, bunu nasıl temin edeceğini, ailenin içerisinde ne gibi problemler olduğunu, bunları nasıl halledeceğini, kimin ne gibi kusurları olduğunu, bunları nasıl ortadan kaldıracığını aileden olmayan birisine nispeten çok daha iyi bilmektedir. Çünkü aile fertleriyle oturup kalkmakta, onların hallerine şahit olmakta, onların üzüntülerini, sıkıntılarını, sevinçlerini paylaşmaktadır. İşte peygamberler ve içinde yaşadıkları topluluklar da böyledir.

Dil en önemli iletişim aracıdır. Ancak iletişim içerisinde olanlar ortak dili kullanınca en iyi şekilde anlaşılır. Çünkü farklı iki dili konuşan insanın durumu sağır ve dilsiz olan iki insanın konuşmasından çok da farklı bir durum arz etmez. Kaldı ki mevzu bahis olan Allah ve dinidir. Çünkü bunun akabinde Cennet ve Cehennem vardır. Birer rehber olan peygamberlerin insan olarak gönderilmesindeki rahmet sırrının yanı sıra, onların gönderildikleri toplumun dilini konuşan birer şahıs olmaları da ayrıca rahmet üstüne bir rahmettir: "*Biz, her peygamberi, ancak bulunduğu kavminin diliyle gönderdik ki, onlara apaçık anlatsın..."*"²²⁹ Peygamberin insanlara öğretmek istediği ise Allah'ın kendisine vahiy ettiğinden başka bir şey değildir: "*İnmekte olan yıldızla and olsun ki, Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı, O, hevâdan (arzularına göre) konuşmaz. O (nun konuşması kendisine) vahyedilenden başkası değildir. Onu, müthiş kuvvetleri olan biri öğretti"*"²³⁰ İşte peygamberin dini

²²⁸ el-İsrâ, 17/95.

²²⁹ İbrahim, 14/4.

²³⁰ en-Necm, 53/1-5.

en iyi şekilde anlatması insanların da dinlerini en iyi şekilde anlayabilmesi için Allah peygamberi din gönderdiği kavmin diliyle konuşan kimseler arasından seçmiştir.

Bir dinde bilinmesi gereken ilk şey dinin sahibinin kim olduğu, ondan sonra bunu anlatanın kim olduğu ve görevinin ne olduğudur: *"And olsun ki biz her ümmete, Allah'a ibadet edin ve putlara tapmaktan sakının diye bir peygamber gönderdik. Allah, bu ümmetlerden bir kısmına hidayet etti, bir kısmına da sapıklık hak olmuştur..."*²³¹ *"De ki: 'İşte benim yolum budur; basiret üzere Allah'a davet ediyorum. Ben ve bana uyanlar (işte böyleyiz). Ben Allah'ı tespih ederim ve ben müşriklerden değilim."*²³² *"De ki: O Rahmân benim Rabbimdir, O'ndan başka tanrı yoktur. Ben O'na dayandım, tövbem de O'nadır."*²³³ Dinin sahibini en iyi tanımanın, öğrenmenin yolu, ya direk kendisinden ya da elçisinden olur. Herkes Allah'la görüşemeyeceğine göre peygamber gibi bir rehberin olması kaçınılmaz olmanın yanı sıra bir rahmettir.

Peygamberler bütün öğretilerinin temelinde insanları ya uyarmış veya müjdelemişlerdir: *"Ey peygamber! Biz seni hem bir şahit, hem bir müjdeci, hem bir uyarıcı olarak gönderdik. Ve hem de izniyle Allah'a bir davetçi ve nurlar saçan bir kandil (olarak gönderdik)"*²³⁴ Onların uyardıkları şeyler ise kul olarak insana yakışmayan tutumlar, günahlar ve bunların ortaya çıkardığı manevi kirlerdir. İşte onlar, manevi kirlere temizlenmelerinde insanlığa öncü ve rehber olmuşlardır²³⁵: *"Nâtekim içinizden size bir peygamber gönderdik. O size ayetlerimizi okuyor, sizi temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor. Size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor."*²³⁶

Birçok mesleğin teorik bilgileri yanın da bir de uygulama sahası vardır. Staj dönemi içermeyen bir eğitimden yüzde elli verim almak bile mümkün değildir. Çünkü teorik bilgiler pratiksiz çok da fazla bir anlam ifade etmez. Her ne kadar peygamberlik bir meslek değilse de din yaşanmak, kuralları uygulanmak için vardır. Çırağına işi anlatan usta işi önce kendisi yaparak gösterir, işte peygamberler de ibadetlerin ne olduğunu söyledikten sonra nasıl yapıldığını göstermek suretiyle de insanlığa ışık turmuşlar örnek olmuşlardır: *"Şamm hakkı için muhakkak ki size*

²³¹ en-Nahl, 16/36.

²³² Yusuf, 12/108.

²³³ er-Rad, 13/30.

²³⁴ el-Ahzâb, 33/45-46.

²³⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II/39; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II/1996.

²³⁶ el-Bakara, 2/151.

Resûllullah'ta pek güzel bir örnek vardır. Allah'a ve son güne ümit besler olup da Allah'ı çok zikreden kimseler için."²³⁷ Kısacası onlar her yönleriyle rahmet üstüne rahmettirler.

Bir açıdan da olsa peygamberlik olayı, Allah'ın insanlara karşı ne derece şefkat ve merhamet sahibi olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Hz peygamberin gönderilmesi ise insanlığa rahmet üstüne rahmet, ikram üzerine bir ikramdır. O her ne kadar diğer peygamberlerin taşıdığı özellikleri taşıyorsa da sahip olduğu diğer meziyetler ve Allah'ın ona peygamberler içerisinde ayrıca bir değer vermesi sebebiyle peygamberlik mefhumunda adeta rahmetin zirvesinde yer almaktadır. Buradaki rahmetten gayemiz elbette ki Allah'ın insanlara karşı olan rahmetidir. Peygamber oluşu ve insanlara gönderilmesi sebebiyle onu rahmet noktasında en üst makamda görmemizin elbette ki bazı haklı sebepleri vardır. Bunları kısaca şöyle izah edebiliriz:

—Hz. İsa'dan sonra vahyin kesintiye uğraması neticesinde insanlar uzun süre tahayyür içerisinde kalmışlardır. Önceki semavi kitabı tahrif etmeleri sebebiyle bu tahriften sonra peşi sıra gelen kuşaklar özellikle akide ve ibadetler noktasında yoldan sapmışlar, olmadık ibadet usulleri ihdas etmişlerdir. Kısacası tam bir bocalama devresi geçirmişlerdir. İşte insanların kendilerini dünya ve ahirette kurtuluşa erdirecek hakiki bir rehber ihtiyacı duyduğu böyle bir anda o nebiyi zışan gönderiliyor, insanları her açıdan içine düştükleri türlü türlü bataklıktan kurtarmak suretiyle adeta insanların insanlık vasfını tekrar kazanmasına vesile oluyor. Bu vasfa sadece o dönemin insanları değil, kıyamete kadar onun çizgisini, sünnetini kısacası dinini düstur ve yaşam modeli haline getiren herkes sahip olacaktır.

—Diğer peygamberlerin teşri süreçlerine bakıldığı zaman tedricilik pek görülmemektedir. Oysa Hz. Muhammed'den itibaren teşri noktasında birçok konuda tedricilik göze çarpmaktadır. Bunun en güzel örneklerinden biri de içki ayetlerinde yer alan tedricilik konusudur. Bununla beraber peygamberin bazı durumlara binaen verdiği ruhsatları, diğer şeriatlarda helal olduğu halde insanlığın zarar veren şeylerin örneğin içkinin haram kılınmasını veya önceki din mensuplarına ceza olarak haram kılınan bazı şeylerin bize helal kılınmasını vb. durumları da hesaba katarsak işin rahmet boyutu daha iyi anlaşılacaktır. Kısacası bu peygamberle beraber zorlaştırıcı

²³⁷ el-Ahzâb, 33/21.

değil bilakis İslam gibi kolaylaştırıcı bir din gönderilmiştir. İslam ise dairesinde yer alan herkes için her yönüyle bir rahmettir.

—Diğer ümmetlerin peygamberine olan muhalefetlerinin bedeli çok ağır olmuştur. Öyle ki balçıktan pişmiş taşlar, çılgılık, suretlerinin değiştirilmesi²³⁸ vs. şeylerle daha dünyada helak edildikleri halde Hz. Peygamberden itibaren Allah'ın insanlığı bu şekilde topluca cezalandırması tahakkuk etmemiştir²³⁹ Hz. İsa: “Eğer azap edersen onlar Senin kulların.”²⁴⁰ derken, efendimizin Allah indindeki kadri, kıymeti sebebiyle, Cenâb-ı Hak O'na: “Sen onlar arasında bulunduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir.”²⁴¹ yani, Sen onların içinde, gönlünde yaşadığın sürece, Allah onlara azap etmeyecektir. Sen yeryüzünde anıldığın ve dillerde yad edildiğin sürece Allah onların altını üstüne getirmeyecektir. Allah'ın İnsanları diğer kavimler gibi cezalandırmayışının bir sebebini de Hz Peygamberin şu sözünden anlıyoruz: “Ben tövbe ve rahmet peygamberiyim.”²⁴² Bu da demektir ki tövbe kapısı kıyamete kadar açıktır. Bu durum da önceki nesillerin akıbetine uğramayımızın temel nedenlerinden biridir.

—O yüce şahsiyet her yönüyle insanlığın ıslahı ve iyiliği için uğraştığı halde kendisini inkâr edenlerden türlü cefalar çekmiştir. Buna rağmen asla onlara lanet etmemiştir. Hatta ona iman edenler müşriklere beddua etmesini söyleyince o bir rahmet peygamberi olduğunu vurgulayarak şöyle demiştir: “Ben rahmet olarak gönderildim, lânet isteyici olarak değil.”²⁴³ Evet o insanların başına bela yağmasına vesile olmak için değil, sağnak sağnak rahmet yağsın ve insanlar rahmete gark olsun diye gönderilmiştir.

—Onun rahmet oluşu kendisinden sonra ise getirdiği Kur'an ve bunun pratize edilmiş hali olan sünneti ile kıyamete kadar devam edecektir. Onun insanlara kurtuluş yolunda aydınlık veren sünneti ve getirdiği kitabı her devirde tazeliğini korumak suretiyle onun rahmet oluşunun süreci uzayacaktır. Onun getirdiği “bu kitap değişen insanlık hayatı için kalıcı bir sistemin temellerini koymuştur.”²⁴⁴

²³⁸ bkz. el-A'râf, 7/63-102

²³⁹ en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-T'evîl*, III-IV/749; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*, II/435; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, III/537.

²⁴⁰ el-Mâide, 5/118.

²⁴¹ el-Enfâl, 8/33.

²⁴² Müslim, Fezail, 126.

²⁴³ Müslim, Birr, 87.

²⁴⁴ Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, X/182.

Bunların dışında Hz. Muhammed'in ve getirdiği dinin insanlık için rahmet kaynağı olduğunu ve Hz. Muhammed'in âlemlere rahmet olarak gönderildiğini gösteren birçok kanıt vardır. Bu rahmet, ona inanan ve inanmayan herkesi kapsamaktadır. Çünkü bütün insanlık, isteyerek veya istemeyerek bilerek veya bilmeyerek Hz. Muhammed'in bu vasfından nasibini almıştır.²⁴⁵ Onun âlemlere rahmet olduğunu tahsis yapmak suretiyle *"Biz seni âlemler için yalnızca bir rahmet olarak gönderdik"*²⁴⁶ şeklinde haber veren yüce Allah'ın Kur'an'da sadece Hz. Muhammed için böyle bir ifade kullanmış olması onun rahmet boyutunu yeteri kadar ortaya koymaktadır.

b. Kur'an'ın Rahmet Olması

Vahiy almayan, emir ve yasakları tebliğ etmeyen bir peygamber düşünmek mümkün değildir. Eğer bir Allah elçisi bir takım şeyleri emretmeyecekse ve bir kısmından da nehiy etmeyecekse o zaman gelişinin bir anlamı olmaz. Elçilik vazifesi bir takım şeylerin tebliğini kaçınılmaz kılmaktadır. İnsanların belli bir müddet amel etmeleri ve bu süre esnasında veya sonunda musibetlerle veya mükâfatlarla karşı karşıya kalmaları, peygamberlerin bu görevleriyle doğrudan alakalıdır: *"Biz hiçbir memleketi (Allah katında) bilinen bir zamanı olmaksızın helak etmedik."*²⁴⁷

Kitaplar veya sahifeler peygamberleri, inkârlar karşısında dimdik ayakta tutarlar. Onlar her seferinde bunlarla teselli bulurlar. Teselli olup da kurtuluşa eren diğer bir grup da bunları kabul edenlerdir. Peygamberler bir beşer olmaları sebebiyle ömürleri ne kadar uzun olsa da bir gün ölüm denen şerbeti tatmışlardır. Kendileri bir rehber, bir kandil oldukları gibi geride bıraktıkları semavi kitaplar da insanlar için bir o kadar rehber ve kandildirler. Hatta peygamberler bile ışıklarını aslında bu vahiylerden almışlardır. Dolayısıyla semavi kitaplar peygamberler hayattayken olduğu gibi peygamberler göçtükten sonra da insanlık için en büyük rehber ve rahmet vesilesi olmuşlardır. Bu kitapların sonuncusu olup insanlığa rehber olanı ise Kur'an'dır.

²⁴⁵ Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, X/184.

²⁴⁶ el-Enbiyâ, 21/107.

²⁴⁷ el-Hicr, 15/4.

Kur'an'a uyanlar, ilahi kanunları öğrenip tatbik ederek rahmetten en büyük nasiplerini alırlar.²⁴⁸ Kur'an-ın hangi yönlerinin birer rahmet olduğunu birkaç maddeyle özetleyecek olursak:

1- Kur'an'ın okunması kolaylaştırılmıştır: “Biz, her peygamberi, ancak bulunduğu kavminin diliyle gönderdik ki, onlara apaçık anlatsın...”²⁴⁹ İşte bu ayetin mantıki muktezası, peygambere vahiy edilen kitabın da aynı dilde olmasını gerektirmektedir. Bu sebeple yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Muhakkak ki biz akletmeniz için O’nu Arapça bir Kur’an yaptık.”²⁵⁰ “Yani manasını kolaylıkla anlamanız için onu Arapça olarak indirdik.”²⁵¹ Aksi bir durumda ne peygamber ne kendisine bir din gönderilen topluluk, okuduğunu anlayamayacak bu sebeple de bunları uygulayamacaktır.²⁵² Her şey bir yana, peygamber okuduğunun ne anlama geldiğini bilmeseydi kendini insanlara nasıl kabul ettirecekti. Kur’an da Arap olan Hz. Muhammed’e vahiy edildiğine göre Arapça olması en doğrusudur. Böylece kendilerine peygamber kanalıyla yeni bir din gönderilen ve bundan herkesten önce haberdar olan Araplar bu yeni kitabı okuyabilmişler, bunu nesilden nesile aktarabilmişlerdir.

2- Kur’an anlaşılması açısından kolaylaştırılmıştır: Bir ilahi kitap elbette ki sadece yüzünden okunsun diye gönderilmez, tabi ki asıl gaye bunun tatbik edilmesidir. Buna imkân veren tek şey o kitabın olabildiğince iyi anlaşılabilmesidir. Tabi ki insanların çoğunluğu asırlar boyu -aşağı yukarı- bütün işlerinde kolaylık ve rahatlık mantığı içinde olmuşlardır. İşte Allah hem insanlığın bu halini bildiği, hem de inkâr sebebi olarak açık bir kapı kalmaması Kur’an’ın anlaşılmasını kolaylaştırmıştır: “Andolsun biz Kur’an’ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?”²⁵³ Kur’an’da müphem, müşkil vs. sebeplerle anlamı kapalı olan yerler de yok değil; ancak bunlar emir ve nehiyleri yerine getirmemize mani olacak, Kur’an’ı anlaşılmasız kılacak çoklukta değildir. Allah’ın anlaşılamayan bir kitap göndermesi herkesçe de takdir edilir ki çok tezat bir durum olurdu.

²⁴⁸ Kaynak, Mesut, *Kur’an’da Sevgi*, Yay Matbaacılık, İstanbul, 2000, s. 130.

²⁴⁹ İbrahim, 14/4.

²⁵⁰ ez-Zuhrûf, 43/3.

²⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-‘Azîm*, VII/205; el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esraru’t-Te’vîl*, XII/113; Celâleyn, *Tefsîru’l-Celâleyn*, s. 489.

²⁵² el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, XXVI/67.

²⁵³ el-Kamer, 54/17.

3- Kur'an hidayettir: En inançsız olan insanın bile zaman zaman Ahiret gibi bir kaygısı olmaktadır. İşte bu sebeple insanlar hem bu dünyalarını ıslah etmek hem de Ahiret'te mutlu ve huzurlu bir yaşam sürebilmek için türlü türlü yollara başvururlar. İnsanların bu ihtiyaçlarına kısmen cevap veren bir takım kılavuzlar olsa da Allah'ın göndermiş olduğu peygamber ve dinden başka hiçbir şey tam olarak onların bu ihtiyaçlarını karşılayamaz. İnsanlığı kurtuluşa kavuşturacak en son din İslam, en son peygamber ise Hz. Muhammed'dir: "*Muhakkak ki, en güzel söz Allah'ın kitabıdır. En güzel yol da Muhammed (a.s)'in yoludur. İşlerin en kötüsü de dine aykırı olarak sonradan çıkarılanıdır. Size vâd edilen mutlaka yerine gelecektir. Siz Allah'ı aciz bırakamazsınız*"²⁵⁴ Hz. Muhammed (s.a.v) bu hidayet yolunun önderi olmasına rağmen o her istediğini hidayete erdirememiştir. Hidayete ermek isteyen ermek istediği hidayet nispetinde çaba göstermesi gerekir: "*(Resûlüm!) Sen sevdiğini hidayete eriştiremezsin; bilakis, Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları en iyi O bilir.*"²⁵⁵ "*İşte o kitap, bunda şüphe yok, muttakiler (kötülükten korunacaklar) için hidayettir.*"²⁵⁶

4- Kur'an müjdedir: Her ilahi din temelde insanları iki şeyle karşı karşıya bırakır: Ya inkârı tercih etmek suretiyle dosdoğru yoldan sapmak, Ya da iman edip dosdoğru olmak, İşte bu iki tercih için de birer karşılık vardır. Çünkü "الجزاء من جنس العمل" (Karşılık amelin türüne göredir.) İşte birincisini seçenler için, inkâr ettikleri şey büyük olduğundan dolayı bir o kadar çetin olan Cehennem vardır. Ancak ikincisini tercih edip de bunda sebat edenler içinse: "*Şüphesiz ki bu Kur'an... büyük bir ecir olduğunu müjdelir.*"²⁵⁷ Burada bahsedilen büyük ecir Cennet'tir.²⁵⁸

5- Kur'an şifadır: Günahlar manevi birer kir gibidirler. Kirlettikleri yer ise insanın elbisesi ve dış yüzeyi değil de doğrudan doğruya kalbidir. İşlenen her günah kalpte bir is misali leke yapar. İnsan, günahlara battıkça kalp yüzeyi bu lekelerle git gide kaplanır ve sonunda manevi bir hastalığa tutulur ki o da Allah'ın emir ve yasaklarına aldırış etmemek, kalp gözünün körelmesi, imanî bilinci ve basireti yitirmesidir.

²⁵⁴ Buhârî, İ'tisam, 2, Edeb, 70.

²⁵⁵ el-Kasas, 28/56.

²⁵⁶ el-Bakara, 2/3.

²⁵⁷ el-İsrâ, 17/9.

²⁵⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII/44; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, s. XI/197.

Kur'an-ı Kerim, sadece dini bir kitap değildir. O insanlığı içine düştükleri küfür karanlığından kurtaran bir nur olduğu gibi küfür, nifak, fiske, şek, şüphe ve cehaletten dolayı hastalanmış gönüllere de birer şifadır. O gönül hastalıklarının en büyük devasıdır²⁵⁹: “Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüller derdine bir şifa, müminlere bir hidayet ve rahmet geldi.”²⁶⁰ “...Herhangi bir topluluk Allah'ın evlerinden birinde bir araya gelip de Allah'ın Kitabını (Kur'an'ı) okuyup da aralarında tetkik ederlerse muhakkak üzerlerine sükûnet iner.”²⁶¹ Kur'an ancak kendisine inan ve gönül verenler için şifadır. Bu şifanın tahakkuku ise hidayete erdirmekle ve gönüllere sükûnet vermekle gerçekleşir. İnanmayanlar O'nu inkâr etmeleri sebebiyle hüsrana uğrarlar: “(Allah) sizi çağıracağı gün, tam bir hürmetle onun emrine koşacaksınız ve zannedeceksiniz ki, kabirlerinizde pek az bir müddet kaldınız.”²⁶² “O, iman edenler için bir hidayet ve şifadır.”²⁶³

c. İslam'ın Rahmet Olması

İslamiyet'in geldiği dönemde gerek Hanîf inancında olanları gerekse Müslümanları dinlerinden çevirmek için Hıristiyan ve Yahudiler büyük çaba sarf etmekteydiler. Bunlar da cahiliye döneminin diğer din sahipleri gibi cahiliye adına yaraşır bir akide ve yaşam tarzı içerisindeydiler. Bu dönemde kız çocukları diri diri gömülmekte, cezalar fakir kimselere uygulanmakta olup zengin ve soylu ailelere uygulanmamakta, dul kadın kocasının akrabaları tarafından bir takım kısıtlamalara uğramakta, üvey anneyle evlenme veya iki kız kardeşi aynı anda nikâh altında bulundurma mubah görülmekte idi. İşte böyle bir akide coğrafyasında zuhur eden İslamiyet bir hidayet, sıratu'l- müstakim, bir nur ve rahmet olmuştur.

Mahlûkatın en şerefli insanıdır. O zübde-i âlemdir. Buna rağmen işitme, yürüme, görme vs. fiilleri konusunda sınırlı; ancak bu sınırlılığı nispetinde Allah'a karşı sorumlu bir varlıktır. “Eşariler'e göre Allah'ın insanın gücü dışında kalan bir şeyin yapılmasını emretmesi ve kullarını bununla mükellef kılması caizdir.

²⁵⁹ el-Vahidî, *el-Veciz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-'Aziz*, IV/138; el-Bağâvî, *Me'âlimu't-Tenzil*, I/502; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, VIII/316; el-Alûsî, *Râhu'l-Ma'anî*, XI/176.

²⁶⁰ Yunus, 10/57.

²⁶¹ ebû Dâvud, Salât, 349; Tirmizî, Kurâ't, 3; Müslim, Zikir, 38; ibn Mâce, Mukaddime, 17.

²⁶² el-İsrâ, 17/82.

²⁶³ el-Fussilet, 41/44.

Maturidiler'e göre ise böyle bir mükellefiyet caiz değildir.²⁶⁴ Allah kullarına dilerse güçlerinden fazlasını yükler. Ancak O böyle yapmayı kullarının takatlerini göz önüne alarak onları bunun nispetinde sorumlu tutmuştur. Allah'ın gücü yettiği halde kullarını güçleri nispetinde sorumlu tutar. Bu onun kullarına karşı ne denli şefkat ve merhamet sahibi olduğunu gösterir. Çünkü "*Allah-u Teâlâ sizin için kolaylık murat eder, güçlük dilemez...*"²⁶⁵

Daha önceleri takvanın tanımı yapanlar: "*Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin.*"²⁶⁶ vb. ayetleri dikkate almak suretiyle hep takvayı meşakkatli bir fiil olarak, dar bir çerçeve de tarif etmişlerdir. Hâlbuki buna mukabil takvanın, mükellefiyetin bu denli zor olmadığını gösteren birçok ayeti ve hadisi gözden kaçırmışlardır: "*...Allah bir kişiye ne vermişse ancak onu teklif eder*"²⁶⁷ Allah'ın kullarına karşı insanın gücü nispetinde sorumlu tutma sünnetini Hz. Peygamber de harfiyen takip etmiştir: "*Size bir iş emrettiğim zaman, bunu gücünüz yettiğince ifa edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçınun.*"²⁶⁸ "*Ümmetime zahmet vermeyecek olsam, her namazda misvak kullanmalarını emrederdim ve yatsı namazını da gecenin üçte birine kadar tehir ederdim.*"²⁶⁹

"*Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin.*"²⁷⁰ Bu ve benzeri ayetler sebebiyle Müslümanlar ayakları şişinceye, alınları yara oluncaya kadar namaz kılmak suretiyle gerektiği gibi sakınmaya çalışmak istemişlerdir. Ancak bu onların gücünü zorlamakta, aşmaktaydı. İşte Allah kullarının acziyetini bildiği için takva konusunda şöyle buyurmuştur: "*O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun, dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"²⁷¹ "İbn Abbas (r.a), bu iki ayeti birlikte düşünerek: "Allah'tan gücünüz yettiğince nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun. Takva ile nitelenmek için tüm gücünüzü sarf

²⁶⁴ Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi Mezhepler Tarihi*, Selçuk yay. Ank., 1980, s. 84.

²⁶⁵ el-Bakara, 2/185.

²⁶⁶ Âl-i 'İmrân 3/102.

²⁶⁷ et-Talâk, 65/7.

²⁶⁸ Buhârî, İ'tisam, 4; Müslim, Hacc, 412, Fedâil, 130; Nesâi, Hacc, 1,

²⁶⁹ ebû Dâvud, Tahâret, 25; Tirmizî, Tahâret, 18.

²⁷⁰ Âl-i 'İmrân 3/102.

²⁷¹ et-Tağâbun, 64/16.

edin. Çünkü O Allah hiçbir nefsi kaldıramayacağı şeyle mükellef tutmaz.” Demek suretiyle ayetlerin arasını cem etmiştir.”²⁷²

İslamiyet tamamıyla kolay bir din olup, teklif ettiği ibadetlerin yerine getirilememesi gibi bir durum –özel durumlar dışında- kesinlikle yoktur. Çünkü bu din kolaylık dinidir. Kolaylık dini olmasının en büyük sebebi ise tamamen insan fitratına uygun olmasıdır. Bu sebeple insan mükellefiyetlerini yerine getirirken yılmak yerine potansiyel enerjisini kinetik enerjiye dönüşmek suretiyle enerjisini açığa çıkarmaktadır. Haksız olanların, adaleti zulüm bilmeleri misali İslamiyet’i sadece ismen tanıyanlar onun çok katı kurallardan ve zor ibadetlerden teşekkül ettiğini iddia ederler. Ancak bu bir iddiadan ileri gitmez. Çünkü “ من لم يذق لم يعرف ” (tatmayan bilmez.)

İslamiyet’in zor bir din gibi görülmesinin sebeplerinden biri de Müslümanların bizzat kendisidir. Çünkü onlar bu dini anlatırken genelde korkutarak anlatmışlardır. Bu da İslamiyet’e karşı bir nefret doğurmuş ve ondan uzaklaşmaya vesile olmuştur. Bu kaygıyı taşıdığı için: Resûlüllah (s.a.v) ashabından birini herhangi bir iş için gönderince şu tembihte bulunurdu; Hz. Peygamber Ebu Musa’ya ve Hz. Muâz’ı ebu Bürde ile Yemen’e gönderirken onlara da benzeri bir tembihte bulunmuştur.

“Resûlüllah (a.s) *“Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın zorlaştırmayın.”*²⁷³ hadisinde bir şeyle onun zıddını birleştirmiştir. Zira bu iki zıd ayrı ayrı vakitlerde yapılır. Şayet sadece birini söyleyip mesela: “Kolaylık gösterin” demiş olsaydı, bir veya bir kaç kere kolaylıkta bulunup, çoğu işlerinde zorluk çıkaran kimse, bu söze uyduğunu söyleyebilirdi. “Zorlaştırmayın” da demiş olunca, her çeşit durumda bütün çeşitleriyle zorlaştırmayı nefyetmiş olmaktadır.”²⁷⁴ Hz. Peygamber burada kullandığı fiilleri emir kipinde kullanmıştır. Bu, özellikle dikkate edilmesi gereken bir durumdur. Bu hadisten şunları çıkarabiliriz:

1-Herkese Allah’ın fazlından, ihsanından bahsetmeli onları sadece korkutmakla yetinmemelidir.

²⁷² Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, IX/120.

²⁷³ Buhârî, İlm 12, Edeb 80; Müslim, Cihad 6, 7,

²⁷⁴ en-Nevevî, Muhyiddin ebu Zekeriya Yahya b. Şeref (h.676), *el-Minhâc fi Sahîh-i Müslim*, Beytu'l-Efkâru'd-Devliyye, Riyad, tsz. s. 1116.

2-Buluğa yeni ermişlere ve çocuklara İslamiyet'i talim ederken onları sıkmadan azar azar ve onların takatleri nispetinde İslam'ı anlatmak, öğretmek gerekir.

3-İslamiyet'e yeni girenleri veya davet edilenleri ürkütmeden irşad ve tebliğ gerekir.

4-İslam'ı yukarıda sıralanan kimselere anlatırken de sadece müjdelerle yetinilmemelidir. Çünkü bu insanları tamamen rehavete sürükleyebilir. Va'd ve va'idi kuşun iki kanadı misali dengeli bir biçimde kullanmak gerekir.

İslamiyetsin bir zorluklar manzumesi haline gelmesinin en büyük nedenlerden biri de hükümlere ilişkin bitmez tükenmez sorularımızdır. Her hangi bir konuda malumat elde etmenin en önemli yollarından biri elbette ki soru sormaktır. İnsan sormayınca bilmediğini öğrenemez, kafasına takılan sorulara cevap veremez. Çünkü bilenler bildiklerini her karşılaştığına damdan düşer gibi hemen anlatmaya başlamaz, kaldı ki herkesin bilmediği şeyler aynı değildir. O zaman soru gibi bir mefhumdan temelli vazgeçmek doğru değildir, elbette ki soracağız. Ancak dikkat etmemiz gereken bazı şeyler vardır: *"Ben sizi terk ettikçe siz de beni bırakınız. Zira sizden öncekileri, suallerinin çokluğu ve peygamberleri üzerindeki ihtilafları helâk etmiştir. Öyle ise sizi bir şeyden nehiy mi ettim (niçin, neden? Diye sormaya kalkmadan) ondan kaçının. Bir şey emrettiğim zaman da onu elinizden geldiğince yapmaya çalışın, (soru sormayın)"*²⁷⁵ Burada yasaklanan sorunun ne şekil sorular olduğu konusunda ihtilaf edilmiş ve şu ihtimaller sayılmıştır:

1-Bu Resûlüllah'ın devrine ait bir yasaktır.

2-Vuzuha gelmemiş olaylar hakkındaki sorulardır.

3-Âyet ve hadislerde hükmü belli olmayan şeyler hakkındaki sorulardır.

4-Abes sorular.

Bu ihtimalleri genel olarak şöyle bir inceleyelim. Birinci şık bir parça doğrudur. Çünkü Resulullah da bir şâri' konumundaydı. Dolayısıyla bazen aşırı teferruatlı ve meraklı sorulara verilmek zorunda kalınan cevaplar bazı helallerin haram olmasına neden olabilirdi: *"Müslümanlar içinde, Müslümanlara karşı en büyük cürüm işleyen kimse odur ki, haram kılınmamış olan bir şey hakkında soru*

²⁷⁵ Buhârî, İ'tisâm 2; Müslim, Hacc, 412; Tirmizî, İlm, 17; Nesâî, Hac, 1.

sorar da bu suali sebebiyle o şey haram kılınverir.”²⁷⁶ Bizce bu yasak sadece Hz. Peygamber’in devrine has bir olay değildir, bilakis mutlak bir yasaktır. Ancak bu yasağı abes ve çokça teferruath sorular açısından bir yasak olduğunu kabul etmek gerekir. Helal ve haram konusunda Kur’an ve sünnette yeterince açıklık vardır. Bununla yetinmeyip de ince eleyip sık dokumak da insanı helake götürür: “Allah bir kısım farzlar koymuştur, siz bunları daraltmayın. Bir kısım da sınırlar (yasaklar) koydu. Bunlara tecavüz etmeyin. Bazı şeyleri de haram kıldı, onlara yaklaşmayın. Bazı şeyleri de (farz, sınır, haram diye tavsif etmeden mutlak) bırakmıştır. Bunları, umutarak bırakmış değildir. Öyle ise onları (farz mı, haram mı? vs. diye didikleyip) araştırmayın.”²⁷⁷

Gerek abes sorular, gerekse ince eleyip sık dokunan sorular ihtimaldir ki insanı vesveseye ve binnetice inkâra götürebilir: “İnsanlar sizlere ilimden sormaya devam ederken şunu demeye kadar gelirler: “Anladık, Allah her şeyin yaratıcısıdır, pekiyi Allah’ın yaratıcısı kimdir?”²⁷⁸ Bu mevzuya Kur’an’da en güzel örnek, hepimizce malum olan Hz. Musa ve kavmi arasında geçen olaydır: “Hani bir zamanlar Musa kavmine demişti ki Allah, size bir bakara (sığır) boğazlamanızı emrediyor. Onlar da “Sen bizimle eğleniyor, alay mı ediyorsun?” dediler. Musa da: “Böyle cahillerden biri olmaktan Allah’a sığınırım.” dedi. Onlar, “Bizim için Rabbine dua et, her ne ise onu bize açıklasın.” dediler. Musa, “Rabbim buyuruyor ki, o ne pek yaşlı, ne de pek taze, ikisi arası dinç bir sığırdır, haydi emr olunduğunuz işi yapınız.” dedi. Onlar, “Bizim için Rabbine dua et, rengi ne ise onu bize açıklasın.” dediler. Musa, “Rabbim buyuruyor ki, o, bakanlara sürur veren, sapsarı bir sığırdır.” dedi. Onlar, “Bizim için Rabbine dua et, o nedir bize iyice açıklasın, çünkü o bize biraz karışık geldi, bununla beraber Allah dilerse onu elbette buluruz.” dediler. Musa, “Rabbim buyuruyor ki o, ne çifte koşulup tarla süren, ne de ekin sulayan, ne de salma gezen ve hiç alacası olmayan bir sığırdır.” Onlar da: “İşte tam şimdi gerçeği ortaya koydun.” dediler. Nihayet onu bulup boğazladılar. Az kaldı yapmayacaklardı.”²⁷⁹

²⁷⁶ Buhârî, İtisâm 3; Müslim, Fedâil, 132; ebu Dâvud, Sünnet, 7.

²⁷⁷ ed-Dârakutnî, ebu Hasen b. Ömer (h.385), *es-Sünen*, (thk ebu Tayyib Muhammed, Şemsu’l-Hak Azimabâdi), Beyrut, 1966, Radâ, IV/184.

²⁷⁸ Buhârî, Bed’ül-Halk 11; Müslim, İman, 232; ebu Dâvud, Sünnet, 19.

²⁷⁹ el-Bakara, 2/67-71.

Görüldüğü gibi İsrailoğulları teferruata daldıkça dalıyorlar, teferruata daldıkça da verilen emir zorlaşıyor. Bu durum öyle bir hal alıyor ki ayette de belirtildiği gibi nerdeyse verilen emri yapmayacak bir duruma gelmişlerdir. Bunun yanı sıra art niyetliler ve alaya alanlar da her zaman var ola gelmiştir. Bunlar bazen iş olsun diye, bazen peygamberle alay etmek gayesiyle abuk-sabuk sorular sormuşlardır. Akılları sıra sordukları sorulara cevap veremez de toplum içinde itibarı sarsılır. Oysa Hz. Peygamber diyor ki: *“Benim bildiğimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız.”*²⁸⁰ İşte Hz. Muhammed’in ümmeti de benzeri bir duruma düşmesin, emir ve yasakları, işi yokuşa sürmeden yapsın diye Allah (c.c) şu ayeti vahiy ediyor: *“Ey iman edenler! Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sormayın. Eğer onları Kur’an indirilirken sorarsanız size açıklanır. Hâlbuki Allah onlardan geçmiştir. Allah çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır.”*²⁸¹

4.2. Ahiret’te Allah’ın Rahmetinin Tezahürleri

Ahiret’in başlangıcı konusunda iki farklı yorum vardır. Kimisi Ahiret’in başlangıcının kıyametin kopmasıyla başladığını iddia ederken kimisi de kişinin ölümüyle kişiye bağlı olarak Ahiret’in başladığını iddia etmektedir. Nitekim *“Kişinin ölümüyle kişinin kıyameti kopmuş olur.”*²⁸² “Her insanın ölümüyle o insanın Ahiret’i başlamakta ve ebediyete kadar devam etmektedir. Buna göre insanların bir kısmı hayatın dünya boyutunu yaşarken, diğer bir kısmı da Ahiret boyutu içine girmiş bulunmaktadır.”²⁸³

Kur’an’da Ahiret’ten yani ölümden sonraki hayattan bahseden birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlere göre, bu âlemin nizamı bozulacak²⁸⁴, bununla beraber âlemdeki canlıların da yok olacak, yeryüzü ve gökler başka bir hal alacaktır.²⁸⁵ Daha sonra Allah (c.c) âlemin nizamını yeniden inşa edecek²⁸⁶ ve insanları yeniden

²⁸⁰ Tirmizî, Zühd, 9; ibn Mâce, Zühd, 19.

²⁸¹ el-Mâide, 5/101.

²⁸² es-Sahavî, Muhammed b. Abdurrahman (h.902), *el-Makâsîdu'l-Hasene Fi Beyâni Kesirin Mine'l-Ahâdisi'l-Meşhûreti 'Ala'l-Elsineti*, (tlk. Muhammed Sıdık), Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, s. 428.

²⁸³ Öztürk, Yener, *İmkânı ve Lüzumu Açısından Kur'an'da Ahiret*, Işık yay., 2001, s. 15.

²⁸⁴ et-Tekvir, 81/1-3.

²⁸⁵ el-Enbiya, 21/35.

²⁸⁶ el-Ankebût, 29/20.

diriltecektir.²⁸⁷ Dirilişten sonra da herkes hesap verecektir. Kimi insanlar Cennet'e girecek kimisi ise Cehennem'e atılacaktır. İşte biz dünya hayatında Allah'ın rahmetine şahit olduğumuz gibi ölüm ötesi hayatta da çeşitli şekillerde Allah'ın rahmetine şahit olacağız.

4.2.1. Bir rahmet Eseri Olarak Ahiret'in Varlığı

Kur'an'da sıkça bahsedilen konulardan biri de Ahiret'tir. Bu konudaki ayetlerin Kur'an'ın yaklaşık üçte birine tekabül etmesi konunun ne derece ciddi ve ehemmiyetli olduğunu göstermektedir. Ahiret inancı İslam'ın temel ilkelerinden biridir. Çünkü Ahiret'e iman etmek ve bu imanın gereklerini yapmak, Allah'a iman konusunda kişinin samimiyetini ortaya koymaktadır. Ceza ve mükâfat inancına sahip olan kişi bunun Ahiret'teki sonuçlarını düşünerek hareketlerine İslam'ın gösterdiği çizgiye göre bir nizam verecektir.²⁸⁸

Kur'an ölümünden sonraki hayata son derece büyük bir önem vermiştir. Ölüm ötesi hayata bu denli önem atfedilmesinin sebebi ise onun Kur'an'ın temel ilke ve hedeflerini pekiştirmeğe yönelik en güçlü amil olmasıdır.²⁸⁹ İnsan hayatına farklı bir boyut kazandıran diriliş düşüncesi ona hiçbir şeyin veremeyeceği bir önem ve ciddiyet vermektedir. Denilebilir ki, insanı insan kılan ve ahlaklı bir varlık oluşunu pekiştiren, onun ölüm ötesiyle ilgili böyle bir metafizik gerilim içinde olmasıdır.²⁹⁰ Yahya b. Muaz der ki: "Dünya harap bir ülkedir. Ondan daha harap olan ise, harap dünyayı onarmaya çalışanın gönlüdür. Ahiret ise mamur ülkedir. Ondan daha mamur olan ise, Ahiret'i isteyen gönlüdür."²⁹¹

Ahiret inancının insan üzerindeki bu etkilerinin yanında onun varlığına ilişkin hikmetlerden biri de adaletin teşekkülüdür. Şöyle ki bu dünyada Allah'ın emirleri gereği bir kısım zevklerden kendini alıkoyan yani bu zevklerle iştigal yerine Allah'a kullukla bu dünya hayatını geçiren bir insanla bunun aksi bir tavır sergileyen insanın mutlaka ayrı bir muamele görmesi gerekmektedir. İşte bu farklı muamelenin

²⁸⁷ el-Mücadele, 58/6.

²⁸⁸ Topaloğlu, Bekir "Ahiret" mad. DİA., TDV, Ank., 1998, I/545.

²⁸⁹ Derveze, M. İzzet, *Kur'an'ul-Mecîd* (h.1404), (çev. Vahdettin İnce), Ekin Yayınları, İst, 1997 s. 167-8.

²⁹⁰ Koç, Turan, *Ölumsuzlük Düşüncesi*, İz Yayıncılık, İst., 1997 s. 231.

²⁹¹ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, III/466.

görülebileceği yer Ahiret'tir. "Allah'ın rızasına uyan kimse, Allah'ın hoşnûna uğrayan ve varacağı yer Cehennem olan kimse gibi midir? Varış yeri olarak ne kötüdür orası! Onlar (insanlar) Allah katında derece derecedirler. Allah, onların yaptıklarını görmektedir."²⁹² İşte değer budur. İlgi ve seçim alanı burasıdır. Kâr ve zararın hesaplanacağı yer burasıdır. Allah'ın hoşnutluğuna uyan ve onunla kurtuluşa erenle, O'ndan yüz çevirip Allah'ın hoşnûna uğrayarak Cehennem'e (o kötü dönüş yerine) giden arasındaki fark ne kadar açıktır. Herkes derecesini, hak ederek elde edecektir. Ne bir haksızlık ne de bir kısma; ne tolerans ne de fazlalık "Allah onların neler yaptıklarını görmektedir. "Yoksa kötülük işleyenler, hayatlarında ve ölümlerinde kendilerini, iman edip iyi ameller işleyen kimselerle bir tutacağımızı mı zannettiler? Ne kötü hüküm veriyorlar! Hâlbuki Allah, gökleri ve yeri hak ile yarattı. Hem de herkese yaptığığın karşılığı verilmek üzere, onlara asla haksızlık edilmez." ²⁹³

خلقت من التراب فصرت شخصا بصيرا بالسؤال والجواب
وعدت الي التراب فصرت فيه كاني ما خرجت من التراب

Yaratıldım topraktan, büründüm ete kemiğe,
Anlar oldum suali- cevabı iyiden iyiye
Sanki hiç topraktan çıkmamış gibi,
Gün geldi yine oldum toprak ²⁹⁴

Öte yandan bu dünya bir imtihan yeri olarak değerlendirilirse, Ahiret

gibi bir hayatın olması da olması gereken pek tabii hakikattir.

Acı bir gerçektir ki haksızlığa uğrayan birçok insan sayısız sebepler yüzünden hakkını alamamaktadır. Haliyle hak sahibinin hakkını temin edebilmesi kadar güzel bir şey yoktur. Hele bu hakkı temin edecek olan Allah ise. Çünkü ondan daha adil hiç kimse yoktur. O alınması gereken hakkı ne az alır ne de çok alır. Hiç kimseden korkusu olmadığı ve herkese gücü yettiği için asla hak sahibinin hakkından taviz vermez. Aslında Ahiret, zalimlerin korkulu bir rüyasıdır. Çünkü zalimin mazluma gücünün yetmediği; mazlumun, hakkını Cenab-ı Hak vesilesiyle alacağı gündür:

" نامت عيونك و المظلوم منتبه يدعو عليك و عين الله لم تتم

²⁹² Âl-i 'İmrân, 3/162-163.

²⁹³ el-Câsiye, 45/21-22.

²⁹⁴ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, VI/309.

Gözlerin uykuya daldı, Ancak mazlum uyanıktır,
Mazlum beddua ederken Allah'ın gözü hep uyanıktır²⁹⁵

"İbn Mesud diyor ki: 'Kıyamet günü gelince Allah öncekileri ve sonrakileri toplayıp şöyle nida eder: 'Kimin kimden bir alacağı varsa gelip hakkını alsın. İşte o zaman kişi az da olsa anne-babasinda, oğlunda veya hanımında olan bir hakkı için sevinir.'²⁹⁶ İşte tüm bu sebeplerden dolayı Ahiretin varlığı dahi Allah'ın rahmetinin bir eseridir denebilir.

4.2.2. Cezaların Ahiret'e Ertelenmesi

Allah'ın dışında her şey mahlûktur. Mahlûk olanlar ise fani olmaya mahkûmdur. Dünya ve içinde olanlar da sonradan meydana gelmiştir ve haliyle onlar da fanidir. Ancak bu yok olma, fanilik bulma, ebedi bir şekilde olmayacaktır. Kıyametle birlikte bir yok oluşun ardından yeniden bir var oluş gerçekleşecektir. Bu ise Ahiret âlemdir. Etnolojik araştırmalar göstermiştir ki aşağı yukarı bütün dinlerde hatta iptidai dinlerin birçoğunda bile Ahiret anlayışı vardır. Dolayısıyla Ahiret inancı aşağı yukarı bütün dinlerin ortak özelliğidir. Ahiret hayatı kıyametle başlar. Bunu haşır, hesap, sırttan geçme, insanların Cennet'lik, Cehennem'likler olarak ayrılması, Cennet'liklerin Cennet'e, Cehennem'liklerin Cehennem'e gitmeleri ve bu suretle imtihansız ebedî bir hayatın başlaması gibi safhalar takip eder.

Ahiret hayatına ait ceza veya ödül ile ilgili dini metinler her ne kadar insanın ulaşamayacağı kadar zirvede bir anlatım içerse de, o günün değişik safhalarında meydana gelecek olan ödül ve cezayı bütünüyle ifade edememektedir. Zira bu alan gaybi (metafizik) bir alandır. İnsan kavrayışının çok üstünde olan bir alanın insani özellikler taşıyan dille ve insan seviyesinde anlatılmasında insani kavrayışın ve dilin yetersizliğinden kaynaklanan çok büyük zorlukların bulunduğu aşikârdır. Deney dünyasından aldığı izlenimler sayesinde idrak gücüne sahip olan insana bu idrakin sınırlarını aşan kavramlarla herhangi bir konuda fikir vermek mümkün değildir. Her şeyin gerçek mahiyeti ancak o gün bizzat müşahede edilerek kavranılacaktır."²⁹⁷

²⁹⁵ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, IV/372.

²⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, VI/488.

²⁹⁷ Ceylan, Ahmet, *İslam'da Ölümünden Sonra Diriliş İnancı*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,

İnsanları hiçbir şekilde sorumlu tutmadan onlara güç vermek, bu gücü uygulayacak bir saha ile buna yardım edecek araçlar vermek, Allah'ın nizamına son derece terstir. İnsan asla başıboş değildir. Çünkü başıboşluk düzensizlikle eşteştir. Bunca düzen, nizam içerisinde böyle bir düzensizliğe mahal yoktur: *“İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır? O, dökülen erlik suyundan bir damla (sperm) değil miydi? Sonra bir embriyon oldu da Rabbi onu biçime koydu, sonra şekil verdi. Ondan da iki cinsi; erkek ve dişiye var etti. Peki, bunu yapmanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?”*²⁹⁸

Kıyamet gününde Ahiret'e inmayanları, Allah'a isyan edenleri, kul hakkı yiyenleri vs. müthiş bir azap kuşatacak, kendilerine amellerinin karşılığı olan elem verici bir azap tattırılacaktır. Her devirde olduğu gibi buna inmayanlar veya bu konuya pamuk ipliğine bağlanmış misali bir inançla inanalar, son derece ösürane bir tavırla hareket ederler: *“ ‘Doğru sözlü iseniz (bildirin) bu vaad ne zamandır?’ derler. Bu kâfirler ateşi yüzlerinden ve sırtlarından men edemeyecekleri ve yardım da göremeyecekleri zamanı, bir bilseler! Doğrusu bu azap onlara ansızın gelecek de kendilerini şaşkırtacaktır. Artık ne geri çevrilmesine güçleri yetecek, ne de kendilerine mühlet verilecektir.”*²⁹⁹ *“Senden azabı çarçabuk (getirmeni) istiyorlar. Eğer önceden tayin edilmiş bir vade olmasaydı, azab elbette onlara gelip çatmıştı. Fakat yine de, hiç farkına varmadıkları bir sırada o kendilerine mutlaka gelecektir. (Evet) senden azabı çarçabuk (getirmeni) istiyorlar. Halbuki Cehennem, hiç şüpheleri olmasın, kâfirleri kuşatacaktır.”*³⁰⁰ İsyankârların azaba inanmamalarına ve bu konuda son derece ısrarlı davranmalarına rağmen Allah (c.c) tayin ettiği sürenin dolmasını beklemiştir ve beklemeye devam etmektedir. Yoksa azab onları her taraftan çarçabuk ve yakın bir tarihte aniden kuşatıverirdi. Hayırlı işlerde aceleci davranmaları gerekirken azabın hemen gelmesi konusunda *“Doğru sözlü isen haydi üzerimize taş yağdır, veya bize acı bir azap ver”*³⁰¹ vs.” demek suretiyle aceleci davranmaları tamamen cehaletleri sebebiyledir.³⁰² Bir bedevi şöyle der: *“Siz siz olun asla acele etmeyin! Çünkü Araplar buna Pişmanlıkların anası adını vermişlerdi.”*

Doktora Tezi, Basılmamış, s. 283.

²⁹⁸ el-Kıyâme, 75/36-40.

²⁹⁹ el-Enbiya, 21/38-40.

³⁰⁰ el-‘Ankebût, 29/53-54.

³⁰¹ el-Enfâl, 8/32.

³⁰² İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azîm*, VI/297

لا تعجلن لاء انت طالبه فقلما يدرك المطلوب ذو العجل
فدوق التتاني مصيب في مقاصده و ذو التعجل لا يخلو عن الزلل

İstedigin bir şey için acele etme,
Çünkü acele eden kimsenin istediğine ulaşması pek nadirdir.
İşinde teenni eden kişi her çeşit gayesine erişir
Acele eden kişi ise ayağının kaymasından uzak olamaz³⁰³

Allah azabı hemen vermemekle aslında bu insanların menfaatine yönelik bir tavır sergilemiştir.³⁰⁴ Çünkü bu insanlara, azabı gerektiren davranışlardan tövbe etme imkânı vermiş olmaktadır. Sevapların yazılması ve karşılığının verilmesi konusunda son derece aceleci olan Allah azaplandırma, cezalandırma konusunda bu kadar aceleci değildir. O, olur da mücrim yaptığına pişman olur, tövbe eder diye bu dünyada mücrimler için tövbe kapısını sonuna kadar açmıştır: Esmâî şöyle demiştir: “Mehtaplı bir gecede Ka’be’yi tavaf ediyordum. O esnada hüzünlü bir ses işittim ve o sese doğru gittim. Bir de ne göreyim: Zarif ve yakışıklı bir delikanlı Ka’be’nin örtüsüne tutunmuş şöyle diyordu:

يا من يجيب دعاء المضطر في الظلم يا كاشف الضر و البلوى مع السقم

و انت يا حي يا قيوم لم تتم قد نام وفدك حول البيت و انتبهوا

ادعوك ربي حزينا هائما قلما فارحم بكائي بحق البيت و الحرم

ان كان عفوك لا يرجوه ذو سفه فمن يجود على العاصين بالكرم

Karanlıklarda darda kalanın duasını kabul eden,

Sıkıntı, dert ve hastalığı gideren!

Konukların Kâbe’nin etrafında uyuyor uyanıyor,

Sen ey diri olan ve mahlûkatı gözeten! Uyumadın

Ey Rabbim! Sana üzüntülü, şaşkın ve huzursuz olarak dua ediyorum.

Kâbe ve harem-i şerif hakkı için ağlamama merhamet et!

Her ne kadar affını ahmaklar umut etmeseler de,

Günahkârlara cömertçe davranan kim olabilir!”³⁰⁵

³⁰³ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, V/319.

³⁰⁴ ebu’s-Suûd, *İrşâdu'l-‘Aklî’s-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur’âni'l-Kerîm*, VII/44.

³⁰⁵ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, V/470-471.

Dünya cezalandırma yerinden ziyade bir imtihan yeridir. İnsan bu dünyada bir can ve akıl taşıdığı müddetçe mükelleftir. Bu imtihan bittikten sonra asıl ödül de cezalandırma yeri ve vakti gelecektir. Bu sebeple ödülün de cezanın da büyüğü imtihan sonrasına bırakılmıştır. Hemen ceza verilseydi, adalet gereği hemen ödül de vermek gerekirdi. Ancak bu durum bu dünya şartlarına uygun bir şey değildir. Oysa Allah (c.c) bunun yerine geçmişten bu güne isyanın türleri sayıca artmasına rağmen cezaların bir kısmını, daha doğrusu büyük cezaları Ahiret'e ertelemektedir.

4.2.3. Allah'ın Adaletle Hüküm Vermesi

Allah'ın kendi nefsi için zulme yer vermesi akıl dışıdır, müstahildir. O'nun insanlık namına en bedbaht olarak gördüğü amellerden biri de zulümdür. Öyle ki bazı hadislerde bunun cezasının hemen verileceği, mazlumun duasının hemen karşılık bulacağı söylenmektedir: *“Üç müstecab dua vardır, bunların icabete mazhariyetleri hususunda hiç bir şüphe yoktur. Mazlumun duası, misafirin duası, babanın evladına duası.”*³⁰⁶ Allah'ın yasaklamış olduğu zulüm mutlak zulümdür. Yani kâfir veya Müslüman olsun fark etmez, zulüm kime karşı yapılırsa yapılsın nahoş olarak görülmüştür. Allah kullarına zulmü yasakladığı gibi şanına yakıştır bir şekilde kendi nefesine de zulmü haram kılmıştır: *“Ey kullarım! Ben nefsimde zulmü haram ettim, onu sizin aranızda da haram kıldım. Öyleyse birbirinize zulmetmeyin.”*³⁰⁷ Hadisin manası oldukça açıktır, Allah zulmü kendine haram kılmış ve bu daireden asla dışarı çıkmamıştır. Bunun için: *“Şüphesiz ki Allah, hiç kimseye zerre kadar zulüm etmez. Eğer yapılan iyilik zerre kadar da olsa, onun sevabını kat kat artırır. Ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.”*³⁰⁸

Yüce Allah'ın zalim olmayıp Ahiret'te adaletle hüküm vereceğinin en güzel delilerinden biri istenilen şahitleri getirmesidir. Peygamberler birer elçi, birer tebliğci ve bütün bunların en güzel uygulayıcılarıdır. Bu sebeple de gönderildikleri kavimlere karşı Allah'ın dini konusunda Ahiret'te yine kavimlere karşı şahitlik edeceklerdir. Bu şahitlik kendisine inananların lehine, inanmayanların aleyhine bir durum doğuracaktır. Bu şahitlikte asla yalan-dolan, iftira yoktur: *“Biz o gün, her*

³⁰⁶ Tirmizî, Birr, 7; Cennet, 2, Daavât, 139; ebu Dâvud, Salât, 364; ibn Mâce, Dua, 11.

³⁰⁷ Müslim, Birr, 55; Tirmizî, Kıyamet, 49.

³⁰⁸ en-Nisâ, 4/40.

ümme içinde, kendilerinden kendi üzerlerine bir şahit göndereceğiz. Seni de onların üzerine şahit getireceğiz...³⁰⁹ Bu şahitlerden sonra salih ameller işlemek üzere tekrar dünyaya dönmek isteyenler olacaktır. Ancak bu istekleri reddedilecektir.³¹⁰ Dünyada bir konuda insana birçok kez fırsatlar doğduğu halde, zamanı geri getirme ve hayatı yeni baştan yaşama fırsatı yoktur. Geçen her salise bile geri dönülmez bir fırsattır.

Peygamber elbette ki herkesin ameline şahit değildir. Onun şahitliği tebliği konusunda olacaktır. Başka şahitler daha vardır ki onlar isimlerini yaptıkları işten alan: *Kirâmenkâtibîn*, yani “Değerli Yazıcılar” denen meleklerdir. Onlar, bazı durumlar dışında asla bizlerden ayrılmaz³¹¹, hata etmezler ve de asla kendilerine emredilenin dışına çıkmazlar. Yaptıkları iş gece gündüz yaptıklarımızı kayıt altına almaktır ve bu kayıtlar lehimize ve ya aleyhimize birer delil olacaktır: “Her insanın amel defterini boynuna doladık, kıyamet günü açılmış bulacağı kitabı önüne çıkarırız. “Kitabını oku! Bugün hesap görücü olarak sana nefsin yeter!” deriz.”³¹² “Hz. Enes (r.a) anlatıyor: “Resulullah (a.s) (bir gün) güldüler ve: “Neye güldüğümü biliyor musunuz?” buyurdular. Biz: “Allah ve Resûlü daha iyi bilir!” dedik. “Kulun Rabbine olan hitabından!” buyurdular ve şöyle devam ettiler: “Kul şöyle der: “Ey Rabbim, sen beni zulümden korumadın mı? “Rab Tealâ: “Evet korudum” buyurur. Kul da: “Fakat ben bugün, kendime, kendimden başka bir kimsenin şahit olmasını asla istemiyorum” der. Rab Tealâ: “Bugün sana tek şahit olarak nefsin, çok şahit olarak da Kirâmenkâtibîn kâfidir” buyurur...”³¹³

Hesaba çekilen ve günahları, isyanları, sebebiyle gönlü taşlaşanlar, inkârında sınır tammayanlar, şahitlik eden peygamberleri de, amel defterlerinin içindekileri de inkâr ederler. Onlar sanırlar ki böylece kurtulacaklardır. Ama nafil, çünkü bizzat kendi bedenlerinden olan şahitleri hiç akıl edememişlerdir: “Siz kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin aleyhinizde şahitlik edeceğinden korkarak kötülükten sakınmıyordunuz. Fakat yaptıklarınızdan birçoğunu Allah'ın bilmeyeceğini zannediordunuz. İşte Rabbiniz hakkında beslediğiniz bu zannınız sizi helak etti de

³⁰⁹ en-Nahl 16 /89.

³¹⁰ el-Mu'minûn, 23/107

³¹¹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XIX/205; ibn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azîm*, VII/365-366.

³¹² el-İsrâ 17/14.

³¹³ Müslim, Zühd, 17.

zarara uğrayanlardan oldumuz.”³¹⁴ Onlar içinde buldukları bu muzdarip durum sebebiyle sabretmeler de sabretmeseler de, rıza gösterecekler de göstermeseler de o Cehennem’de kalacaklar ve azabından tadacaklardır. İnkârcılar, isyanda son derece ileri gidenler, bu halde iken yani her şahidi red ettikleri halde, bir kısım günahları olup iman etmiş olanlar ise daha teslimiyetçi olacak, bağışlanmadan asla ümit kesmeyecektir. Resûlüllah (a.s) buyurdular ki: “Aziz ve celil olan Allah (kıyamet günü), ümmetinden bir adamı mahlûkatın üstünden seçer ve onun için doksan dokuz büyük defter açar. Her defter, gözün alabildiği kadar büyüktür. Rab Teala adama sorar: “Bu defterde yazılı olanlardan bir şey inkâr ediyor musun? Muhafız kâtiplerim (olmadık şeyler yazarak sana) zulmetmişler mi?” Kul: “Ey Rabbim! Hayır! (Hepsi doğrudur!)” der. Rab Teala sorar: “(Bunları yapmada beyan edeceğin) bir özrün var mı?” Kul der: “Hayır! Ey Rabbim!” Aziz ve celil olan Allah: “Evet! Senin bizim yanımızda (makbul, büyük) bir de hasenen var. Bugün sana zulüm yapmayacağız!” buyurur. Hemen bir etiket çıkarılır. Üzerinde “Eşhedü en la ilahe illAllah ve eşhedü enne Muhammeden Resulallah (şehadet ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed Allah’ın elçisidir)” yazılıdır. Sonra, Rabb Teala der: “Ağırlığını (yani amellerinin ağırlığını) hazırla!” Kul sorar: “Ey Rabbim! Bu defterlerin yanındaki bu etiket de ne?” Rabb Teala der: “Sana zulmedilmeyecek! Hemen defterler Mizan’ın bir kefesine konur, etiket de diğer kefesine. Tartılırlar. Sonunda defterler hafif kalır, etiket ağır basar. Esasen Allah’ın ismi yanında hiçbir şey ağır olamaz.”³¹⁵ Hasan Basrî: “Sana insaf edene insafla muamele et. Senin hesabını sana bırakana karşı insafli ol” demiştir.³¹⁶

Birçok ayet gösteriyor ki asiler ve mücrimler, Cehennem’e bir celsede topluca değil de gurup gurup gireceklerdir. Herkes amelinin kötülüğüne göre Cehennem’deki yerine götürülür. Sonra gelenler kendilerinden önce gelenleri müşahede edince bunların içinde kendilerini saptıran dostlarını, efendilerini, anne ve babaların gördükleri zaman, Allah’a müşteki olurlar ve herkes kendi inancında olana, yani Yahudi Yahudi’ye, Hıristiyan Hıristiyan’a vs. lanet eder ve Allah’tan bunlar kendilerini saptırdıkları gerekçesiyle onlar için Allah’tan iki kat azap vermesini isterler. “O gün yüzleri ateş içinde çevrilirken: “Ah keşke Allah’a itaat etseydik,

³¹⁴ Fussilet, 41/22-23.

³¹⁵ Tirmizî, İman, 17.

³¹⁶ Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhu’l-Beyân, IV/528.

peygambere itaat etseydik!" Derler. Yine derler ki: "Ey Rabbimiz! Biz beylerimize ve büyüklerimize itaat ettik de bizi yanlış yola götürdüler." Ey Rabbimiz! Onlara azabın iki katını ver ve kendilerini büyük bir lânet ile lânetle."³¹⁷ Ancak daha insanları yaratırken adaletli olan Allah onları hesaba çekerken de, aralarında hüküm verirken de adaletinden hiçbir şey kaybetmemiştir: "Fakat aralarında adaletle hüküm verilir ve hiçbirine zulüm yapılmaz."³¹⁸ Haliyle Allah bunların hepsine kat kat azap vereceğini haber vermektedir: "...Herkesin azabı kat kattır, fakat siz bilemezsiniz. Öncekiler de sonrakilere derler ki: "Sizin bizden bir üstünlüğümüz yoktur. O halde yaptıklarımızdan dolayı azabı tadın."³¹⁹ Hepsine kat kat azap verilmesinin nedenlerine gelince: Saptıranlar, hem azaba saptıkları hem de saptırdıkları için kat kat azaba çarptırılırlar³²⁰: "Elbette onlar kendi yüklerini, kendi yükleriyle birlikte başkalarının yüklerini de yükleneceklerdir..."³²¹ Sapanlar ise, azaba saptıkları ve saptırılanların söylediklerine körü körüne inanıp taklit ettikleri, kendi akıllarını kullanmadıkları ve onlarla beraber aynı amaç için hareket ettiklerinden dolayı kat kat azaba çarptırılırlar.

Allah'ın adaletinin zahir olmasında ki diğer bir mevzu ise hiç kimsenin başka birinin günahını yüklenmemesidir: "Hem günah çeken bir kimse, başkasının günahını çekmeyecek; yükü ağır basan, onun yüklenilmesine çağırırsa da ondan bir şey yüklenilmeyecek, isterse bir yakını olsun..."³²² İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Baba ve anne evlatlarıyla karşılaşır ve onlara şöyle derler: "Yavrum! Bazı günahlarımı üstlen." Evlat da: "Buna gücüm yok, üzerimde bulunanlar bana yeter." Der. Aynı şekilde adam hanımına yapışır ve ona: "Dünyada ben senin beyindim." der ve onu iyice överek kendisine şunu söyler: "Senin iyiliklerinin zerre miktarına muhtacım. Belki onun sayesinde gördüğün şu halden kurtulurum. "Bunun üzerine hanımı. "İstediğin şey ne kadar basit! Fakat buna gücüm yok, çünkü senin korktuğun gibi bende korkarım" der.³²³

³¹⁷ el-Ahzab, 33/66-68.

³¹⁸ Yûnus, 10/54.

³¹⁹ el-A'râf, 7/38-39.

³²⁰ en-Neseî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-T'evîl*, I-II/374; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl*, I/543; ibn Kayyim, *Bedâi'u't-Tefsîr*, II/211.

³²¹ el-Ankebût, 29/13.

³²² el-Fâtır 35/18.

³²³ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, VI/561.

4.2.4. Amellerin Karşılığını Vermede Allah'ın Rahmeti

Ömür ve ecelle kıyaslanınca, sonuçları bir olsa da bu hayatla şu hayat arasında, bu ilgiyle şu ilgi arasında ne kadar da fark vardır! Diğer ufka yükselen kimse, Allah'ın onurlandırıp halife kıldığı ve bu konumuyla farklı bir statü bahşettiği insanın hayatını yaşar. O da yazılmış eceliyle belirlenen zamanda ölür³²⁴ “Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kimseye ölmek yoktur. (Ölüm) belirli bir süreye göre yazılmıştır...”³²⁵

Allah'ın ihsanı sadece Ahiret'e has değildir. O'nun kullarına olan ikramı dünyada Ahiret'te de kullarının boyunu aşmaktadır. Kul zahiri sebeplere sarılmakla birlikte Allah rızasını da gözetirse Allah bu dünyada da onu nimetlendirdiği gibi Ahiret'te de rızasının ifadesi olan Cennet'le nimetlendirir. Ancak kul, fiiliyatında sadece dünya menfaatlerini gözetiyorsa o zaman onun da emeği boşa çıkarılmaz, çabası nispetinde dünyadan istifade ettirir. Fakat Ahiret'te faydasını göreceği hiçbir şeyi yoktur. “... ‘Rabbimiz! Bize sadece dünyada ver’ diyen insanlar vardır, öylesine Ahiret'te bir pay yoktur. Onlardan bir kısmı da: Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, Ahiret'te de iyilik ver. Bizi Cehennem' azabından koru! derler. İşte onlar için, kazandıklarından büyük bir nasip vardır. (Şüphesiz) Allah'ın hesabı çok süratlidir.”³²⁶ Ancak Ahiret'te Müslüman'la kâfiri aynı şekilde ödüllendirmek de elbette zulümdür.³²⁷ Onun için: “Öyle ya, Müslümanları mücrimlerle eşit tutar mıyız hiç?”³²⁸ “Muslimûn” teriminin vahiy tarihinde ilk kullanıldığı yer³²⁹ olan bu ayetteki istifham istifham-ı inkarîdir³³⁰: “Hayır olmaz” anlamındadır. Yani “Biz Azîm-i Şan Müslümanları kâfirler gibi mi kılacağız? Bunlar asla müsavi olmazlar Allah'ına iman eden kimse ile rabbini inkâr eden ve ona şerikler koşan kâfirler elbette müsavi olmazlar.”³³¹ Bunları bir tutmak asla caiz değildir. Öyle olunca nasıl olur da mücrim, Müslim'den efdal olur. Mücrime değil fazla vermek, onlar

³²⁴ Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, II/475

³²⁵ Âl-i 'İmrân, 3/145.

³²⁶ el-Bakara, 2/200-202.

³²⁷ Alûsî, *Rûhu'l-Ma'ânî*, IX/33.

³²⁸ el-Kalem, 68/35.

³²⁹ Esed, Muhammed (m.1992), *Kur'an Mesajı*, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, Gerçek Hayat Dergisi, İst., 2000, s.1176.

³³⁰ ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, IX/17.

³³¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII/195.

Cennet'ten mahrum olacakları gibi ayrıca da dayanılmaz azaplara çarptırılacaklardır. Öyle olunca bu iki zümreyi kıyas etmek dahi doğru olmaz.³³²

a. İyiliklerin ve Kötülüklerin Karşılıksız Bırakılmaması

Ahiret'te insanın sorgulanacağı şey, artık o an için mazide kalmış olan dünyadaki hal ve fiillerdir. Öyle ki insan zerre kadar amelden bile hesaba çekilecek ve bunu amel defterinde yazılı olarak bulacaktır: “Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir. Her kim, zerre kadar şer işlemişse onu görecektir.”³³³ Ayette geçen zerre ifadesini kimi müfessir küçük bir karıncanın ağırlığı kadar veya ondan daha hafif bir ağırlık³³⁴ diye tefsir ederken kimisi ise bunun böyle bir ağırlığa işaret etmek için değil de darbu mesel olarak³³⁵ verildiğini söylemiştir. Ancak burada asıl dikkate değer nokta Allah'ın iyilik ve kötülüklerin hiç birini göz ardı etmeyeceğini söylerken “zerre” ifadesini kullandığı gibi kimseye zulmetmeyeceğini haber verirken de “zerre”³³⁶ ifadesini kullanmış olmasıdır.

Ayette geçen zerre ifadesi insanı dehşete düşürmektedir. Bu hiçbir şeyin atlanmadığını kaybolmadığını alenen göstermektedir. Yani her zerre mutlaka karşılığını bulacaktır. Aslında bu karşılık bulma işi daha bu dünyada başlamaktadır. Müminlerin yaptıkları iyi ameller onların hidayet çizgisini çok daha iyi bir şekilde takip etmelerine vesile olurken, inkârcılardan aklını kullananlar bu vesile ile hidayete erirler. Ancak inkârında inatla sebat edenler bu iyiliklerin karşılığını dünya menfaatleriyle almaktadırlar.³³⁷ Onlara Ahiret'te yapmış oldukları amellerin hiç bir faydası olmayacağı için Allah, onlara bu dünyada iyi amellerinin karşılığını vermiştir. Böylece adalet de yerini bulmuştur. Ne acıdır ki bu menfaatler bile onlar için bir imtihan olacak hatta duruma göre azaplarına azap katacaktır.

Ne enteresandır ki Kur'an'da “سيئات” (kötülükler) kelimesi, “صالحات” (iyilikler) kelimesiyle anı sayıda olmak üzere 167 defa tekrarlanmıştır. Bu da her

³³² Emiroğlu, M. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, XIII/29.

³³³ ez-Zilzâl, 99/7-8.

³³⁴ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil* III/559; Celâleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s.599; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, VI/681.

³³⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XX/140.

³³⁶ en-Nisâ, 4/40.

³³⁷ el-Vahidî, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Aziz*, II/1224.

kötülüğün ve her iyiliğin mutlaka bir karşılık bulacağını göstermektedir.³³⁸ Ahiret, suçluyla suçsuzu, günahkârla günahsız veya günahı az olanı ayırma yeri olmakla beraber dünyada yapılan amellere mukabil zulme, haksızlığa uğramadan tam bir karşılık verme yeridir.

Yüce Allah merhamet sahibi olmanın yanı sıra şedîdu'l-ikab'tır. Ancak bu onun adalet sıfatı için asla menfî bir durum değildir, hatta adalet sıfatının muktezasıdır. İslam'ın çizdiği çizgiyi umursayanların, Allah da amellerini umursamaz: *"Onların yaptıkları her bir iyi işi dikkate alırız, fakat onu saçılmış zerreler haline getiririz."*³³⁹ Kâfirlerin ve günahta son derece haddi aşanların amellerine ilişkin yapılan bu uygulamanın sebebi, onların ne kadar çok olursa olsun, bu amelleri imanlarının gereği olarak Allah için değil de Şeytan ve dostları için işlemiş olmalarıdır.³⁴⁰

Gün olup da defterler dürülünce, herkes yaptığını en ince ayrıntısına kadar defterinde kayıtlı bulacaktır. Zerreinin yazıldığıının şuurunda olup da ona göre adım atanlar, bu titizliklerinin karşılığı olan müjdeyi daha kabre girer girmez, kabirlerinin Cennet bahçelerinden bir bahçe olması suretiyle almaya başlayacaklardır. Ancak zerre bir yana dini umursamayanlara gelince: *"...Yaptığı kötülüklerle kendi arasında uzak bir mesafe bulunsun ister..."*³⁴¹

b. İyiliklerin Karşılığının Kat Kat Verilmesi

Âyet ve hadisler dikkatlice okunup tetkik edildiğinde Allah'ın kuluna adaletinden ziyade, hem bu dünya da hem de Ahiret'te mağfiretiyle muamele etmek istediği açıkça anlaşılmaktadır. O, günahkâra günahından fazla ceza vermediği gibi salih kimselerin de amellerine yani iyiliklerine asla eksik bir mükâfatla karşılık vermez. Çünkü böyle bir şey zulümdür. Oysa Allah zerre kadar dahi zulmetmez.

Gönülleri iyiliklere meyletmiş kimseler her gelen hak peygamberin haberini alır almaz onları tasdik etmişlerdir. Peygamber gelip de vahiyleri onlara bildirince imanları bir kat daha artmıştır. Bundan sonra bu kimseler imanlarının yanı sıra

³³⁸ Samirî, Fadil Salih, *et-Ta'biru'l-Kur'anî*, Dâr 'İmâr, Amman, Ürdün, 1998, s. 12.

³³⁹ Fırkân, 25/23.

³⁴⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX/380.

³⁴¹ Âl-i 'İmrân, 3/30.

gelenleri muhafaza etmek, Allah'ın dinini yaşamak ve yüceltmek için ellerinden geleni yapmışlardır. İşte Allah bu kimselerin bu özelliklerine ve mükâfatlarına atfen şöyle buyurmaktadır: “Onlara (Kur'an) okunduğu zaman “O'na iman ettik. Çünkü o, Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de Müslüman idik” derler. İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar.”³⁴² Bu ayette bu kimselerin iman ve teslimiyet bağlamındaki tavırlarının yanı sıra bir de maddî anlamda diğer kişilerden farklarına işaretten: “Kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar.” diye haber verilmektedir. “Mallarımı Allah yolunda sarf edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir, Allah'ın lütfu geniştir...”³⁴³ Burada Allah yoluna harcanan şeyler ekilen bir şeye teşbih edilmiştir... Mücmel Mürsel sanatı vardır. Çünkü teşbih edatı verildiği halde benzetme yönü hazfedilmiştir. Ebu Hayyan diyor ki: “Bu sanki göz önünde hazırmış gibi kat kat verilmeye işaretir.”³⁴⁴ Bunun böyle olacağını bir başka ayette sarahaten haber verilmektedir: “Her kim Allah'a güzel bir borç verecek olursa, Allah da onun verdiğini kat kat artırır ve onun için şerefli bir mükâfat da verir.”³⁴⁵ “اقراض” (İkrad), gerçekte bedelini almak üzere malı vermek³⁴⁶, harcamada ise halisane davranmaktır. Yani en değerli malı ve en faydalı yönü araştırmak ve malı Allah için vermektir.³⁴⁷ Allah'ın kendisine verdiği malı, kişinin O'nun yolunda sarf etmesini Allah'ın “Karz-ı Hasen” (güzel bir borç) olarak nitelemesi, O'nun insanoğluna bir lütfudur. Ancak, halis niyetle ve bu dünyada şahsi hiçbir çıkar beklemeden, gösteriş ve şöhret niyeti olmaksızın verilmesi, sadece Allah rızası için sarf edilmelidir. Bu şekilde verilen “Karz” (borç) için Allah'ın, birincisi kat kat karşılığını vermek ikincisi kendi lütfuyla ayrıca mükâfatlandırmak şeklinde iki va'di vardır.³⁴⁸ İbn Mesud'un rivayet ettiğine göre Ebu Dehda el-Ensari “Bu ayet nazil olduğunda Rasûlullah'a: “Ya Rasulallah! Allah bizden borç mu istiyor?” diye sordu Rasulallah “Evet, ya Ebu Dehda; Allah borç istiyor.” diye cevap

³⁴² el-Kasas, 28/52-54.

³⁴³ el-Bakara, 2/261.

³⁴⁴ Sabûnî, M. Ali, *Safvetu't- Tefesîr*, Darsaadet, İst., 1986, I/171.

³⁴⁵ el-Hadîd, 57/11.

³⁴⁶ el-Esfehânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 402; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVII/208; Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, VI/13.

³⁴⁷ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, 8/483.

³⁴⁸ Mevdûdi, ebu'l-Ala (h.1979), *Tefhimu'l-Kur'an*, (çev. Heyet), İnsan yay., İst. 1991, VI/126.

verdi. Bunun üzerine Ebu Dehda Rasulullah'tan elini uzatmasını istedi ve O'nun elini alarak, "Ben bahçemi Allah'a borç (Karz-ı Hasen) olarak veriyorum." dedi. İbn Mesud, Ebu Dehda'nın bağında 600 hurma ağacı olduğunu ve O'nun bağı içindeki evinde, ailesiyle birlikte oturduğunu söyler. Bu hadiseden sonra Ebu Dehda evine gelir ve hanımına "Ey Dehda'nın annesi! Bu bağı ve evi boşaltacağız. Çünkü ben bu bağı Allah'a borç verdim" der. Hanımı ise ona, "Ya Ebu Dehda, çok kârlı bir alışveriş yaptın" diye cevap verir. Daha sonra da eşyalarını ve çocuklarını alarak bağdaki evi boşaltırlar.³⁴⁹

Allah, insanın ihsanına karşılık kat kat sevap yazmanın yanı sıra bir de günahlarını affeder. Nisâbü'rî der ki: "İyiliklerin kat kat yazılmasının hikmeti, hasımlar toplandığı zaman, kulun iflas etmemesi içindir. Hasımlara bir pay ödenir, dokuz pay da sahibine kalır. Kulların yaptıkları haksızlıkların karşılığı, işlenmiş olan iyiliklerin aslından değil, yapılan kat kat ilavelerden ödenir. Çünkü kat kat ilave, Allah'ı Teâlâ'nın fazlındandır. Bir iyiliğe aslında bir sevap verilir.³⁵⁰ Ancak Allah'ın kat kat sevap yazdığını Hz. Peygamber de şöyle haber vermektedir: "*Sizden biri içiyle dışıyla Müslüman olursa, yaptığı her bir hayır en az on mislinden, yedi yüz misline kadar sevabıyla yazılır. İşlediği her bir günah da sadece misliyle yazılır. Bu hâl, Allah'a kavuşuncaya kadar böyle devam eder.*"³⁵¹ Cenâb-ı Hakk'ın kullarına karşı rahmetinin, mağfiretinin genişliğini ifade eden mühim hadislerden biri budur. Maamafih aynı mana Âyet-i Kerime'de de ifade edilmiştir: "*Kim bir hayır yaparsa ona on katı verilir, kötülük yapan da misliyle cezalandırılır.*"³⁵² İyi niyetle kulluğa yöneldiğimiz takdirde Cenâb-ı Hak bizlere adaletle değil, mağfiretle muamele etmektedir. Bir suça karşı bir günah, fakat bir hayra karşı en az 10 olmak üzere 700 misli ve daha fazla sevap! Şüphesiz bu, adalet değil, lütuftur. "*Allah Teâla hazretleri meleklerine şöyle emreder: "Kulum kötü bir amel yapmak isteyince, onu yapmadıkça yazmayın, Yapınca, onu aleyhine bir günah olarak yazın. Eğer benim rızamı düşünerek terketti ise bunu onun lehine bir sevap yazın. Kulum iyi bir iş yapmak arzu edince, yapmasa bile onu, lehine bir sevap yazın. Eğer onu yaparsa en az on misli olmak üzere yedi yüz misline kadar ona sevap yazın.*"³⁵³

³⁴⁹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azim*, VIII/40.

³⁵⁰ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, II/311.

³⁵¹ Buhârî, İman 31; Müslim, İman 205.

³⁵² el-En'âm, 6/160.

³⁵³ Buhârî, Tevhid 35; Müslim, İmân, 203, 205.

c. Kötülüklerin Karşılığının Misliyle Verilmesi

Bir kimse bir günah işleyip de günahtan kurtuluş çaresini aramazsa daha büyüğüne cüret eder ve gittikçe günahı artar ve nihayet her an günah işlemeye başlar. Çünkü her azasının günahtan nasibi vardır. Hatta masiyetten o kadar lezzet alır ki bütün emeli masiyet olduğu gibi, masiyetten nehiy edeni bile sevmez olur.³⁵⁴

Allah, farklı durumlarda ve farklı kişilere karşı farklı tutumlar sergilemektedir. Allah'ın farklı karşılıklar vermesi asla onun zalim olduğu düşüncesine sevk etmemelidir. Çünkü Allah kullarına zulmü yasakladığı gibi şanına yakışır bir şekilde kendi nefesine de zulmü haram kılmıştır: "Ey kullarım! Ben nefsimi zulmü haram ettim, onu sizin aranızda da haram kıldım. Öyleyse birbirinize zulmetmeyin."³⁵⁵ Hadisin manası oldukça açıktır, Allah zulmü kendine haram kılmış ve bu daireden asla dışarı çıkmamıştır. Bunun için: "Şüphesiz ki Allah, hiç kimseye zerre kadar zulüm etmez. Eğer yapılan iyilik zerre kadar da olsa, onun sevabını kat kat artırır. Ve kendi katından büyük bir mükâfat verir."³⁵⁶

Günahı işleyen ister mümin olsun ister olmasın Yüce Allah'ın buradaki tutumu iki taraf için de aynıdır. O müminin sevabını eksik yazmadığı gibi günahını da fazla yazmaz. Aynı şekilde mümin olmayanın sevabını eksik yazmadığı gibi günahını da fazla yazmaz, yani her iki tarafa da günahlarını misliyle yazar: "...Kim Allah'ın huzuruna bir kötülük ile varırsa sadece onun dengi olan cezaya çarptırılır. Ne iyilik edenlere, ne kötülük işleyenlere haksızlık edilmez."³⁵⁷ Bütün bu durumlarda Allah kadın ve erkek arasında da bir ayırım yapmamaktadır: "Buna karşılık erkek ya da kadın kim inanarak iyi bir amel işlerse, böyleleri de zerre kadar haksızlığa uğramaksızın Cennet'e girerler."³⁵⁸

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Allah şahıslara ve işlenen amelin türüne göre farklı tutumlar sergilemektedir. İyiliği işleyen mümin olduğunda merhamet sıfatının gereği olarak bunları kat kat yazarken, mümin olmayanların iyiliklerinin Ahiret'te fayda vermemesi sebebiyle kat kat değil de misliyle yazar. Kötülük söz konusu

³⁵⁴ Vehbi, Mehmed, *Hulâsat'ul-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Üçdal Neşriyat, İst., 1966, I-II/162.

³⁵⁵ Müslim, *Birr*, 55; Tirmizî, *Kıyâmet*, 49.

³⁵⁶ en-Nisâ, 4/40.

³⁵⁷ el-En'âm, 6/160.

³⁵⁸ en-Nisâ, 4/124.

olunca ise her iki grup için de adaleti gereği misliyle yazar. Müminin salih amellerine karşılık rahmeti ve adaleti gereği Cennet verirken, inkârcıların onca nimete karşılık nankörlükleri sebebiyle adaleti gereği Cehennem'i müstahak görmektedir.

4.2.5. Allah'ın Ahiret'te Müminlere Karşı Rahmeti

Kur'an'daki ilgili ayetlere baktığımızda Allah'ın rahmetinin Ahiret'teki en büyük tezahürünün mümin kullarına karşı gerçekleştiğini görmekteyiz. Zira Allah, rahmetinin bir eseri olarak inkârcı ve günahkârlara karşı dahi adil davranırken kendisine iman edip bu imanı ve bağlılığı uğruna birçok sıkıntıya göğüs geren mümin kullarını onlarla bir tutmamakta, onlara karşı rahmet kapılarını sonuna kadar açmaktadır.

Kur'an'ın ifadelerine göre dünya hayatının sonu ve Âhiret hayatının başlangıcı olan kıyamette dahi Allah'ın mümin kullarına olan rahmeti kendisini göstermektedir. Zira Allah kıyametin müthiş korkusunun onları üzmeyeceğini, onların o korkuya karşı güvende olacaklarını bildirmektedir: *"O büyük dehşet dahi onları üzmez..."*³⁵⁹

Kıyametin dehşetinden emin kılınmaları ile başlayan Allah'ın mümin kullarına olan rahmeti, onların, ebedi mutluluk yurdu olan Cennet'e konulmaları ve orada nice nimete mazhar olmaları ile doruk noktasına ulaşmaktadır.

Cennet, içinde hiçbir kötülüğün yer almadığı, günah fikrinin dahi bulunmadığı, mahza iyiliğin, güzelliğin, mutluluk, huzur, kardeşlik ve sonsuz nimetin bulunduğu bir mekândır: *"Orada ne boş sözler duyacaklar ne de herhangi bir yalan."*³⁶⁰ *"Orada ne boş konuşmalar duyacaklar ne de günaha yönelten bir çağrı! Ama sadece 'Selam, selam!' sözü..."*³⁶¹ *"Orada hiçbir boş lakırdı işitmezsin!"*³⁶²

³⁵⁹ el-Enbiyâ, 21/103

³⁶⁰ en-Nebe', 78/35.

³⁶¹ el-Vâkı'a, 56/25.

³⁶² el-Ğâşiye, 88/10.

Kur'an'da Cennet ehlinin asla sıkıntı çekmeyeceği, oradan bıkmayacağı ve hiçbir korku duymayacağı da belirtilir: *"Orada yorgunluk ilişmeyecek onlara ve oradan asla çıkarılmayacaklar."*³⁶³ *"Burada (Cennet'te) bize ne bir yorgunluk bulaşır ne de bir bıkkınlık."*³⁶⁴ *"Ey kullarım! Bugünden itibaren sizin için hiçbir korku olmayacak ve hiç üzüntü de çekmeyeceksiniz."*³⁶⁵

Cennet ehli arasında dünyada yaşanmış bazı tatsızlıklar mevcutsa bunlar da ortadan kaldırılacak, hiç kimse birbirine karşı kin ve öfke hissetmeyecektir: *"Onların gönüllerindeki en ufak kin, nefret ve düşmanlığı dahi söküp attık."*³⁶⁶

Cennet, içinde her türlü nimetin bulunduğu bir yerdir. Kur'an'da oradaki nimetlere bazı örnekler verilmektedir: *"Onlara canlarının çektiği meyve ve etten bol bol verdik."*³⁶⁷ *"... Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları ve süzölmüş baldan ırmaklar var..."*³⁶⁸ *"Muhakkak ki iyiler, kâfur katılmış bir içkiden (veya kadehten) içerler. Öyle bir pınardandır ki ondan sadece Allah'ın has kulları (mukarrebûn) içer ve diledikleri gibi akıttıkça akıtırlar."*³⁶⁹ *"Onlara orada zencefil katılmış bir içki sunulur. O (içki), orada Selsebil denen bir pınardandır..."*³⁷⁰ *"Onlara, mühürlü, halis bir içki sunulur. İçiminin sonunda misk kokusu vardır... Karışımı Tesnim'dendir. Sadece Allah'a yaklaştırılmış olanların içebileceği bir pınardır (Tesnim)."*³⁷¹ *"Orada altın bilezikler ve inciler takınırlar. Elbiseleri ise ipektir orada!"*³⁷²

Kur'an'da ayrıca genel bir ifadeyle kişinin arzuladığı her nimeti bulabileceği belirtilir: *"...Orada canların çektiği ve gözlerin hoşlandığı her şey var..."*³⁷³ *"Orada*

³⁶³ el-Hicr, 15/48.

³⁶⁴ el-Fâtır, 35/35.

³⁶⁵ ez-Zuhruf, 43/68.

³⁶⁶ el-'Arâf, 7/43.

³⁶⁷ et-Tûr, 52/22.

³⁶⁸ Muhammed, 47/15.

³⁶⁹ el-İnsân, 76/5-6.

³⁷⁰ el-İnsân, 76/17-18.

³⁷¹ el-Mutaffifin, 83/25-26.

³⁷² el-Hacc, 22/23.

³⁷³ ez-Zuhruf, 43/27.

her çeşit meyve var onlar için ve diledikleri, arzuladıkları her şey!”³⁷⁴
“... Gönüllerinin arzuladığı nimetler arasında ebediyen kalırlar.”³⁷⁵

Hadislerde Cennet’ ehlinin yediği veya içtiği hiçbir şeyden dolayı tuvalet ihtiyacı hissetmeyeceği, yediklerinin sadece geçirti ve misk kokulu tere dönüşeceği ifade edilmektedir.

Cennet nimetleri arasında zirveyi teşkil edenler ise “Rü’yet” ve “Rıdvân” olarak tabir edilen “Allah’ı görmek” ve “O’nun sevgisini, hoşnutluğunu elde etmek”tir. Cennet’te Allah’ın görülmesi hakkında Kur’an’da şu ifade geçmektedir: “Bazı yüzler var ki o gün, Rablerine bakarak mutlulukla parılayacak.”³⁷⁶ Konuyla ilgili olarak güvenilir kaynaklarda geçen hadisler de Cennet ehlinin Allah’ı göreceğini çok açık bir şekilde ifade etmektedir. Bu hadislerden biri şöyledir: “Bir grup insan ‘Ey Allah’ın Elçisi, kıyamet gününde Rabbimizi görecek miyiz?’ diye sordu. O da ‘Siz hiç, havanın bulutsuz olduğu bir dolunay gecesinde ay’ı görmekte zorlanır mısınız?’ buyurdu. Onlar da ‘Hayır, ey Allah’ın Elçisi.’ dediler. O da ‘Peki ya bulutsuz bir günde güneşi görmede zorlanır mısınız?’ dedi. Onlar da ‘Hayır.’ dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber ‘İşte Allah’ı da böyle göreceksiniz.’ buyurdu.”

“Allah’ın hoşnutluğu, sevgisi, ebediyen razı olup asla kızmaması” anlamına gelen “Rıdvân” ise bir çok ayette geçen bir ifadedir. Bu ayetlerden birinde “Rıdvân”ın her şeyden daha önemli olduğu belirtilmektedir: “Allah inanan erkeklere ve kadınlara, içinde ebedi kalmak üzere, içinde derelerin, nehirlerin çağıldadığı Cennet’leri ve Adn Cennet’lerindeki güzel ve ferah evleri vaat etmiştir. Allah’ın rızası, sevgisi (Rıdvân) ise hepsinden daha büyüktür.”³⁷⁷

İlgili hadislerde de Hz. Peygamber, Rıdvân’ın üstünlüğü şöyle ifade etmektedir: “Cennet ehline Allah ‘Ey Cennet’ ehli!’ diye seslenir. Onlar da ‘Buyur ey Rabbimiz!’ derler. O, ‘Razı oldunuz mu, memnun musunuz?’ der. Onlar da ‘Sen, mahlûkatından hiç kimseye vermediğin şeyleri bize vermişken nasıl olur da razı

³⁷⁴ Yâsîn,36/58.

³⁷⁵ el-Enbiyâ, 21/103

³⁷⁶ el-Kıyâme, 75/12.

³⁷⁷ et-Tevbe9/72.

olmayız!’ derler. O da ‘Ben size bunlardan daha üstününü vereceğim.’ der. Onlar, ‘Bunlardan daha üstün ne olabilir ki?’ derler. Bunu üzerine Allah, ‘Size hoşnutluğumu, sevgimi (Rıdvân) başlıyorum. Artık size ebediyen kızmayacağım.’ buyurur.”

Cennet’le ilgili olarak yukarda bahsettiğimiz tüm hususlara bir de Cennet’in ebediliği eklenince, Allah’ın Ahiret’te mümin kullarına ne derece rahmette bulunduğu daha da iyi anlaşılabilir. Zira O, mümin kullarının tüm bu güzellikler içerisinde ebedi olacaklarına ve bu mutluluk diyarından asla çıkarılmayacaklarına hükmetmiştir: “...Onlar için Cennet’te tertemiz eşler vardır ve onlar orada ebedidirler.”³⁷⁸ “İman edip iyi işler yapanları, içinde ebediyen kalmak üzere zemininden ırmaklar akan Cennet’lere koyacağız.”³⁷⁹ “Onlar oradan (Cennet’ten) çıkarılacak da değillerdir.” “Onlar orada (dünyadayken tatmış oldukları) ilk ölümden başka artık ölümü tatmazlar.”³⁸⁰

5. ALLAH’IN RAHMETİNDEN ÜMİT KESMEMEK

Korku, insanın tehlike ve zararlara karşı duyduğu bir endişedir. Ümit ise, insanın arzuladığı şeylere kavuşma isteğidir. Gerek korku gerekse ümit farklı durumlarda farklı şekillerde tezahür edebilir. Bir şeye karşı duyulan korku o şeye karşı bir nefret doğurabildiği halde, ümit ise ümit beslenen şeye karşı bir muhabbet doğurur.

İnsanın taşıdığı korkunun işe yarar bir hal alabilmesi için korkunun sebebini bilmesi ve ona göre hareket etmesi gerekir. Faydasız olan korku, ya niçin olduğu bilinmeden zahir olan korku ya da korktuğu halde korkusunun sebebi olan davranışları olanca gücüyle devam ettiren kimsenin korkusudur.

“Şu iki sınıf insan dışında hiç kimsenin ümit ilacına ihtiyacı yoktur: Biri, çok günah işleyip, ümitsiz olduğu için tövbem kabul olmaz diye tövbe etmeyen kimse; Diğeri ise taât ve ibadetin çokluğundan kendini helak edip dayanamayacağı sıkıntı ve

³⁷⁸ en-Nisâ, 4/57

³⁷⁹ el-Ankebût, 29/58.

³⁸⁰ ed-Duhân, 44/56

mahrumiyetlere katlanan kimsedir. Bu iki sınıf insanın ümit ilacına herkesten fazla ihtiyacı vardır.³⁸¹

Korku ve ümit insanın gelecekteki hayatını şekillendiren sebepler arasında yer aldığı için bunların dengesini çok iyi sağlamak gerekir. Çünkü birinin yokluğu diğerinin de işe yaramaması, hatta insanı felakete götürmesi demektir.

Allah yolunda Allah'a ve O'nun rızasına ulaşmaya mani olan sebepler son derece çok ve çetindir. İşte korku ve ümit bu engellere takılmadan insanın maksuduna ulaşmasını sağlayan birer kanat misalidirler. Bu kanatlar beraber çırpılınca insanı maksuduna ulaştırırlar. Sade bir korkunun getirisi o denli koyu bir karanlık ve de karamsarlıktır. Oysa Allah (c.c) buyuruyor ki: "...*Rabbimin rahmetinden, sapıklardan (sapmışlardan) başka kim ümit keser?*"³⁸² Burada rahmet kelimesi özellikle vurgulanıyor ki o zaman şu gerçek hemen kendini hissettiriyor: "Allah'ı ve Resûlünü yeterince tanımayanlar, Allah'ın rahmetinden ve Resûlünün şefaatinde ümit keserler. Bunlar o kimselerdir ki O'nun rahmetini hissetmeyen, şefkatini, iyiliğini ve koruyuculuğunu algılayamayan kimselerdir. Allah'a karşı beslenen ümit ve ondan beklenen yardım insanın bütün zorlukları aşmasına, karanlıkları delmesine vesile olacaktır". Bu karanlıklar işlenen günahlardan teşekkül etse bile bu böyledir: "*De ki: Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir ...*"³⁸³

Ümidin kaybedilmemesine en güzel örneklerden birdir Hz. Yakup; Kendisi için en kıymetli varlıklardan bir olan oğlunu, göz bebeğini kaybedince ağlamaktan gözlerini kaybetmiş; Ama Allah'ın izniyle ona tekrar kavuşacağı konusunda ümidini asla ve asla kaybetmemiştir: "*Ey oğullarım! Gidin, Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; zira kâfir kavimden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.*"³⁸⁴ "*Resûlüllah (a.s) ölmek üzere olan bir gencin yanına girmiş ve hemen sormuş: "Kendini nasıl buluyorsun?" "Ey Allah'ın Resûlü, Allah'tan ümidim var, ancak günahlarımdan korkuyorum."* diye cevap verince, *Resûlüllah (a.s): "Bu durumda olan bir kulun kalbinde ümit ve korku birleşti mi*

³⁸¹ Gazzâli, ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (h.505), *Kimyâ-yı Saâdet*, (çev. Faruk Meyân), Bedir yay., İst., 1979, s. 500.

³⁸² el-Hicr, 15/56.

³⁸³ ez-Zümer, 39/53-54.

³⁸⁴ Yusuf, 12/87.

*Allah o kulun ümit ettiği şeyi mutlak verir ve korktuğu şeyden de onu emin kılar.*³⁸⁵

Hz Peygamberin buradaki, “Kendini nasıl buluyorsun?” ifadesiyle yoklamak istediği şey Ahiret istikametinde olan, ancak hala dünya sahnesinde yer alan bu şahsın ümit ve korku namına ne taşıdığını öğrenmek içindir. Ancak bu şahsın birer kanat misali olan korku ve ümidi birlikte taşıdığını görünce ümidi sebebiyle günahlarından kaynaklanan korkularının yersiz olduğunu, çünkü günahlarının bağışlanmak suretiyle yok olacağını müjdelemiştir.

Bir kimse iyi bir tohum arar, onu yumuşak bir toprağa eker, otları ve zararlı bitkileri temizler, zamanında bunları sular, bundan fayda beklerse ve yüce Allah da bunu tabîî afetlerden korursa, bu bekleme “ümit” denilir. Çürümüş tohum, iyi sürülmemiş, zararlı bitkilerle dolu bir toprağa ekilip hiç su vermeden ondan iyi bir mahsul beklenirse buna “Gurur ve Akılsızlık” denilir. Güzel tohum, iyi sürülmüş ve zararlı bitkilerden temizlenmiş bir toprağa atılıp ona su verilmez ve sadece yağmurun yağması beklenirse buna “Temenni” denir. Tıpkı bunun gibi, iman tohumu kalp ovasına atılır; kalp, kötü ahlaktan temizlenir, ibadete devam ederek iman ağacı sulanır ve Yüce Allah’ın fazlı ile ölüm anında felaketten uzak kalınıp bu halde beklenir ve iman selametle kurtarılırsa buna da “Ümit” denir.”³⁸⁶

Ayetlere dikkatlice bakılınca ayetlerde ümit edilmesi istenen şeyin Allah’ın rahmeti olduğu açıkça görülecektir. Allah’ın rahmet sıfatının mağfireti ve kâfileri de kuşatan bir sıfat olduğu anımsayacak olursak Allah’ın rahmetinin genişliği biraz daha iyi anlaşılacaktır.

³⁸⁵ Tirmizî, Cenâiz, 11; ibn Mâce, Zühd, 31.

³⁸⁶ Gazzâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, s. 499.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA ALLAH'IN GAZABI

1. GAZAP KELİMESİ

“Öfke ve kızgınlık” bildiren “Gazap” kelimesi, kullanıldığı şahıslara ve yere göre fakli anlamlar ifade edebilmektedir. Ayrıca gazaba sebep olan şeyler, şahıslara göre de farklılık arz etmektedir. Örneğin insanlar genelde maddî şeyler için gazaplandığı halde, Yüce Allah'ın gazaplanma sebebinin temelinde din ile ilgili şeyler yer almaktadır. Gazaplanan insan olup da karşı taraftan daha güçlü ise zulüm gibi bir netice doğabildiği halde, gazaplanan Allah olunca aynı durumlar ortaya çıkmaz.

Bu kelimenin Kur'an'daki konumunu daha iyi kavrayabilmek için önce bu kelimenin lügavî anlamlarına, sonra da Allah'ın sıfatları arasındaki yerine bakmak yerinde olacaktır.

1.1. Gazap Kelimesinin Kökü ve Türevleri

Gazap kelimesi “غَضِبَ يَغْضَبُ” dan mastar olup “Kızmak, öfkelenmek, intikam almayı istemek” vb. anlamlara gelmektedir. Bu kelime, aldığı harf-i cerler sayesinde ve konuldukları farklı kalıplar sebebiyle çeşitli anlamlar kazanmaktadır:

“غَضِبَ عَلَيْهِ”, “Birine kızmak, ondan intikam almak” anlamındadır. Kendisi için başkasına kızılan şahıs diri ise “غَضِبَ لَهُ” ifadesi kullanılır. Ancak kendisi için başkasına kızılan şahıs ölmüş ise “غَضِبَ بِهِ” ifadesi kullanılır.” Kardeşi Abdullah için ağıt yakan Dureyd b. Sıma şöyle demiştir:

فَإِنْ تَعَقِبَ الْأَيَّامُ وَالذَّهْرُ فَاعْلَمُوا ... بَنِي قَارِبٍ أَنَا غَضَابٌ بِمَعْبَدٍ

Günler ve asır geçse de bilin ki...

Ey Karib oğulları! Ben, Ma'bed sebebiyle kızgınım.³⁸⁷

³⁸⁷ ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, I/416.

Kaşları çatık bir kadın içinse “لمرأة غضوب” ifadesi kullanılır.³⁸⁸ “الغضوب” ve “غضبان” “Çokça kızan, öfkelenen” anlamındadır.³⁸⁹

Arapçada gazap anlamını ifade etmek için başka ifadeler de vardır: “اشتياط” “Çabuk gazaplanmak” manasında iken, “الحدرد” “İnsanın gazaplanması ve gazaplandığı kişiden uzaklaşmasını” ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak bu iki kelime insanın gazaplanması ile ilgili bir kelime olup Allah için kullanılmamaktadır.³⁹⁰

1.2. Gazap Kelimesinin Kur’an’daki Kullanım Şekilleri

Gazap kelimesi Kur’an’da müfret-mazi fiil şeklinde Allah’ın öfkesini, kızgınlığını ifade etmek üzere beş yerde geçmektedir.³⁹¹ Ancak bu haliyle kullanılırken Allah’ın öfkesini pekiştirmek için bazen lanet kelimesiyle beraber kullanılmıştır.³⁹² İlgili ayetlere bakıldığında görülecektir ki Allah’ı böyle şiddetli bir ifade kullanmaya sevk eden sebeplerin, insanların bir birini katletmesi, Allah’ın diniyle alay edilmesi, nifak ve şirk ameliyeleri olduğu görülür.

Gazap kelimesi, nefs-i mütekellim zamirine muzaf olarak Allah’ın gazabını ifade etmek üzere “غضبي” (Benim gazabım) şeklinde iki yerde geçmektedir.³⁹³ İki yerde de sıfat-ı müşebbehe olarak “غضبان” şeklinde kullanılmıştır. Bu iki kullanım sadece Hz Musa için yer almaktadır. Hz. Musa’yı öfkelenen ise Tur dağına çıkınca geride kalan kavminin tekrar puta tapması, her seferinde İsrailoğullarının verdikleri sözden dönmeleri ve haddi aşmalarıdır. Dikkat çekici diğer bir nokta da bu ifadenin peygamberler içerisinde en çok Hz. Musa ile ilgili olarak yer almasıdır. Benzeri şekilde öfkelenenlerden biri de Yunus peygamberdir. Bütün çabalarına rağmen kavmi ona inanmayınca o da öfkelenip onları terk etmiştir. Onun öfkesini ifade etmek için ise “مغاضبا” ifadesi kullanılmıştır.³⁹⁴ Dikkatlice bakılırsa görülecektir ki Hz Musa için kullanılan “غضبان” ifadesi, Hz Yunus için kullanılan مغاضبا ifadesinden daha mübalağalıdır.

³⁸⁸ ibn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I/648.

³⁸⁹ ibn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I/648-469.

³⁹⁰ el-‘Askerî, ebu Hilâl, *Kitâbu'l-Furûk*, s. 141-142.

³⁹¹ en-Nisâ, 4/93; el-Mâide, 5/60; el-Feth, 48/6; el-Mücadele, 58/14; el-Mümtehine, 60/13.

³⁹² en-Nisâ, 4/93; el-Mâide, 5/60; el-Feth, 48/6.

³⁹³ Tâhâ, 20/81-82.

³⁹⁴ el-Enbiyâ, 21/87.

“مغضوب” ifadesi sadece Fatiha suresinde geçmektedir. Müfessirlerin çoğuna göre burada kastedilenler Yahudilerdir.

Master olarak “غضب” ifadesi Kur’an’da on iki yerde geçmektedir. Bunlardan Nûr Suresi 9. ayetteki öfke ve kızgınlık manalarına gelmekte iken, Bakara Suresi 90. ayetteki ise bela ve musibet manasına gelmektedir: “Allah’ın, kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kışkırdıkları için Allah’ın indirdiğini (Kur’an’ı) inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü bir şeydir! Böylece onlar, gazap üstüne gazaba uğradılar. Ayrıca kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.”

2. ALLAH’IN SIFATI OLARAK GAZAP

İnsan Rabbinin özelliklerini yansıtan isimlere muhtaçtır çünkü o çeşitli durumlarda haline uygun isimlerle Allah’a niyaz etmek ve ona hamd-u senada bulunmak ister. İşte Allah’ın özelliklerinin ne olduğunu bir parça bildiren isimleri, sıfatları kulun niyaz ve senada bulunurken dilsizliğine çare olmaktadır.

Allah hakkındaki vasıfların hakikatleri olmakla birlikte O’nun bunlarla muttasıf olmasını, mahlûklardaki sıfat-mevsuf münasebeti gibi düşünemeyiz. Sıfatları olmayan tanrı metafizik faraziyeler gibi, gerçekten varlığı olmayan ancak zihinde farz olunan ma’dum bir tanrıdır.³⁹⁵

Müslüman Âlimler, Cenab-ı Hakk’ın isimlerinin tevkifi mi yoksa içtihadî mi olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları “Kur’an ve sahih hadiste bulunanların dışında, sıfatlardan ve isimlerden herhangi bir şeyi Allah’a itlak etmek caiz değildir” demişlerdir.³⁹⁶ Diğerleri ise, “Cenab-ı Hakkın celâline ve sıfatlarına yakışan bir manaya delalet eden her lafzın, Allah’a itlak edilmesi caizdir, aksi halde caiz değildir” demişlerdir.³⁹⁷ İşte buradan hareketle kimisine göre “Gazab” Allah’ın sıfatlarından değildir.³⁹⁸

Gerek hadislerde³⁹⁹ gerekse ayetler de Allah’a izafe edilen bu sıfat konusunda itikadî mezheplerce çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Gazap sıfatı, aslında Selbî

³⁹⁵ Yıldırım, Suad, *Kur’an’da Ulûhiyet*, s. 54-55.

³⁹⁶ İbn Salih, Muhammed, *el-Kavâi’du’l-Müslâ*, s.39.

³⁹⁷ er-Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu’l-Ğayb*, (çev. Suad Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ank. 1998; İbn Hafs, *el-Lubâb fi ‘Ulûmi’l-Kitâb*, I/153, I/215.

³⁹⁸ İbn Hafs, *el-Lubâb fi ‘Ulûmi’l-Kitâb*, I/154.

³⁹⁹ Buhârî, *Tevhîd*, 15, 22, 28, 55, *Bedi’ül-Halk*, 1; Müslim, *Tevbe*, 14; Tirmizî, *Daavât*, 109, 3; İbn Mâce, *Dua*, 1.

Sıfatlar gurubuna girer. Ancak naslarda yer aldığı için bundan istisna edilerek Haberî gurubu oluşturan sıfatlar arasına alınmış ve fillerle ilgili olduğundan fiilî sıfatlardan sayılmıştır. Gazap da diğer fiilî sıfatlar gibi Allah'ın zatî bir niteliği olmayıp yaratılmışların tutumlarıyla ilgilidir. Nitekim ne Allah'ın niteliklerinin sayıldığı Esmâ-i Hüsnâ içinde ne de ayet ve hadislerde "Gazap edici" anlamında bir isim yer almaz. Hâlbuki gazabın karışık anlamlarından sayılan "rahmet" diğer türevleri bir yana "Rahman" ve "Rahîm" şeklinde bir çok ayette, ayrıca Esmâ-i Hüsnâ içinde yer alarak ulûhiyetin temel özelliği mahiyetinde zikredilmektedir.⁴⁰⁰

Yaratılmışların gazaplanması esnasında vücuttaki kan galeyana gelmekte ve buna binaen insanın yüzünde bir değişme hâsıl olmaktadır. Aslında bu bir acziyet ifadesidir. En güzel isimler Allah'ın olduğu gibi en güzel sıfatlar da Allah'ındır. Bu sebeple acziyetten kaynaklanan böyle bir halin Allah için de vuku bulması imkânsızdır. Allah'ın diğer sıfatları nasıl insaninkinden farklı ise, ayet ve hadislerde Allah'a izafe edilen gazap da farklıdır. Allah'ın gazaplanması kanın galeyanı veya yüzün değişmesi olmayıp, emir ve yasakları konusunda belirlenen çizgiyi aşanların cezalandırılması, rahmetinden uzaklaştırılması anlamındadır.

3. KUR'ÂN'DA ALLAH'IN GAZABINI İFADE EDEN LAFIZLAR

Kur'an'da Allah'ın gazabını ve rahmetinden uzaklaştırmasını ifade etmek için kullanılıp da Esmâ-i Hüsnâ arasında yer alan sadece bir isim bulunmaktadır. O da "el-Kahhâr" ismidir. Aslında Kur'an'da bu isimle gazap değil de daha çok "Kullarına egemen olma" manası kastedilmiştir. Kur'an'da bunun dışında "el-Müntakim" ismiyle yaklaşık aynı anlama sahip olan "zu'n-tikam" ismi ve bununla aynı kökten gelen fiiller geçmektedir.

Kur'an'da Allah'ın gazabını açıkça veya dolaylı olarak ifade eden cümle sayısı oldukça çok olmasına rağmen, gazap manasında tek başına gelen kelime sayısı son derece sınırlı olup bunlar gazap, azap, lanet, sahat, kahr, intikam kelimeleridir. Yeri geldikçe bu kelimelerin köklerine, müradiflerine, varsa müradifleriyle aralarındaki farklara ve Kur'an'da geliş şekillerine ayrıntılı olarak değineceğiz.

⁴⁰⁰ Üzümlü, İlyas, "Gazab" mad., DİA, TDV, Ank. 1996, XIII/435; Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Ulûhiyet*, s.112.

3.1. Gazap

Gazap, lügat olarak “Kızmak, öfkelenmek, hiddet, hışım cezalandırma isteği” gibi anlamlara gelmektedir. Cürcânî, bu kelime için “Göğsün rahatlama için kalp kanının kabarıp kaynaması (galeyanı) sırasında hâsıl olan değişmedir.”⁴⁰¹ derken Rağib el-İsfahânî ise “İntikam almak isteğiyle kalp kanının kaynaması” demiştir.⁴⁰²

Yaratılmışlardaki gazap, kalplerinde hâsıl olan bir şeydir. Bunun yerileni de övüleni de vardır. Din ve hak amaçlı olanı övüleni, haksızca olanı da yerilenidir.⁴⁰³ Allah’ın gazabı ise tamamen övülenler kısmına girmektedir. Çünkü onun gazabı asla din ve hak amacının sınırları dışına çıkmamaktadır. O, gazaplandıktan sonra bile bütün mahlûkata gücü yettiği halde adalet sıfatının dışına çıkıp da zulmetmez. Bu da Allah’ın gazabının övülenler sınıfında yer almasının başlıca sebeplerindendir.

Dinin çizdiği sınırlar, mükellefleri tarafından aşılmadığı ve de Allah’a karşı nankörlük edilmediği sürece Allah asla gazaplanmaz. Allah’ın gazaplanmasının en büyük sebebi mükellefiyet yükü olan mahlûkatın haddini aşmasıdır. Bunlardan ilk haddi aşanı ise Şeytan’dır ki Allah’ın gazabının neticesi olarak Cennet’ten çıkarılmış ve Cehennem’e müstahak olmuştur. Bundan sonra benzer şekilde çark eden herkes Allah’ın gazabına uğrayacak ve neticesinde de Cehennem’e girecektir.

Kur’an’da Allah’ın gazabının sebepleri olarak en fazla gösterilen nedenler, inkârcılık, iftira ederek zina isnadında bulunmak, savaştan kaçmak ve haksız yere adam öldürmektir. Bunlara ilerde yeri geldikçe ayrıntılı olarak değinmeye çalışacağız

3.2. Sahat

“سَخَطًا - يَسْخَطُ - سَخَطًا” “Kızmak, içlenmek, öfkelenmek” vb. manalara gelmektedir. Bir şeyden hoşlanmamayı ifade etmek için “سَخَطَ الشَّيْءَ سَخَطًا”; birini kızdırmayı ifade etmek için “أَسَخَطَهُ” fiili kullanılır. Örneğin: “أَسَخَطَنِي فَلَانٌ” (Falan beni kızdırdı) denilir.”⁴⁰⁴

Gazap ve sahat kelimeleri her ne kadar benzer anlamlar taşısa da aralarında bazı nüanslar vardır: Sahat ancak büyükten küçüğe olur. Yani “سَخَطَ الْإِمِيرِ عَلَى الْحَاجِبِ”

⁴⁰¹ el-Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, s.167; Alûsî, *Rûhu'l-Ma'anî*, XVI/240.

⁴⁰² el-Esfahânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 363.

⁴⁰³ ibn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I/469; ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, I/416.

⁴⁰⁴ ibn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VII/312.

(Hükümdar muhafıza kızdı.) şeklinde bir kullanım mümkün iken “سخط الحاجب على” (Muhafiz hükümdara kızdı.) şeklinde bir kullanım mümkün değildir. Ancak yukarıda iki cümlede de “غضب” kelimesini “سخط” kelimesinin yerine kullanmak mümkündür. Ayrıca “سخط” fiili harf-i cersiz olarak doğrudan müteaddi olursa memnun olmamak anlamına gelir; ancak على harf-i ceri ile mütaddi olursa “غضب” manasına gelir.⁴⁰⁵

Kur'an'da bu kökten üçü fiil, biri de mastar olmak üzere toplam dört tane kelime bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Mâide Suresi 80. ayette “سَخَطَ” şeklinde geçmektedir. Burada Yüce Allah, Yahudilere⁴⁰⁶, münafık ve müşriklere⁴⁰⁷ Hz. Peygambere olan kinlerinden⁴⁰⁸ dolayı yine kendileri gibi inkârcıları dost edinmeleri sebebiyle öfkelenmiştir. Diğeri Tevbe Suresi 58. ayettedir ki Zu'l-Huveysıra⁴⁰⁹ adındaki birinin ganimet malları paylaşılırken Hz. Peygamberin adaletsiz davrandığını söylemesi ve bu sebeple kızgınlığını ifade etmek için “يسخطون” şeklinde gelmiştir. Bir diğeri de Muhammed Suresi 28. ayette bulunmaktadır. Burada da meleklerin, kâfirlerin canlarını alırken onları tepelemelerinin sebebi olarak kâfirlerin Allah'ın rızasına uygun olarak hareket etmeyip, tam aksine onu kızdıracak şeyleri meslek edinmeleri gösterilmektedir. Allah'ın öfkesine uğrayan kimselerle ve müminlerin hiçbir zaman eşit bir muamele görmeyeceklerini ifade etmek için de Âl-i İmrân Suresi 162. ayetinde de şu ifade geçmektedir: “Allah'ın rızasına uyan kimse, Allah'ın hışmına uğrayan gibi midir? Bu kimsenin varacağı yer Cehennem'dir; o ne kötü varılacak yerdir!” Burada ki istifham hemzesi inkarî olduğu için mana “eşit olmazlar” şeklindedir

3.4. La'net

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın gazabını ifade eden kelimelerden biri de lanet kelimesidir. Bu kelime “لعن- يلعن” kökünden gelmiş olup, “Lanet etmek, beddua etmek, kovmak” vb. manalara gelmektedir. “Kovulmuş, lanet edilmiş bir şahıs” için

⁴⁰⁵ el-'Askerî, ebu-Hilâl, *Kitâbu'l-Furûk*, s.141.

⁴⁰⁶ el-Vâhidî, *el-Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Aziz*, I/331; el-Bağâvî, *Me'âlimu't-Tenzil*, III/84-85.

⁴⁰⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V/3; ibn Kayyim, *el-Cevzî, Bedâi'u't-Tefsîr*, II/407.

⁴⁰⁸ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, I/455; Celâleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s.121.

⁴⁰⁹ el-Vâhidî, ebu Hasan Ali ibn Ahmed, *Esbab-u Nuzuli'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, s.253

de “لعين” ve “ملعون” isimleri kullanılır. “Çok lanet eden kişi” için “اللعنة”, “Şerli oluşu sebebiyle kendisine lanet edilen kişi” için de “اللعنة” kelimesi kullanılır. Ferra’ya göre كما لعنا أصحاب السبت (Cumartesi halkına lanet ettiğimiz gibi...) ⁴¹⁰ ayetinde olduğu gibi “اللعن” kelimesi “Sûretlerini değiştirmek, deforme etmek, mesh (hayvan şekline koymak)” manasındadır. اللعين kelimesi Şeytan için şöhret bulmuş bir kelimedir. Çünkü Allah, kibri sebebiyle onu Cennet’inden kovmuş ve rahmetinden uzaklaştırmıştır. Onun uğradığı bu lanet ilelebet sürecektir: “Kıyamete kadar lanetim senin üzerindedir.” (Sâd, 38/78) ⁴¹¹

Lanet kelimesi, kula ve Allah’a izafe edilmesi açısından farklı anlamlar içermektedir. Allah’a izafe edilince, “Gazabı sebebiyle kulu hayırdan, mağfiretinden, Cennet’inden kovması, uzaklaştırması” anlamına gelmektedir. İnsandan olan lanet ise, “İnsanın, öfkelenmesi sebebiyle beddua etmesi” anlamındadır. ⁴¹²

Kur’an’da bu kökten türeyen kırk bir tane kelime geçmektedir. Bunları şu konular çerçevesinde sınırlandırabiliriz:

- 1- Dünyadayken arkadaş olup da birbirlerini saptıranların Cehennem’de lanetleşmeleri ⁴¹³,
- 2- Allah’ın, lanetçilerin ve meleklerin inkârcılara olan laneti ⁴¹⁴,
- 3-Allah’ın zalimlere olan laneti ⁴¹⁵,
- 4-Hak din hakkında bir takım gerçek bilgilere sahip olduğu halde bunu diğerlerinden gizleyenlere Allah’ın laneti ⁴¹⁶,
- 5-Zina suçlaması sebebiyle lanetleşme ⁴¹⁷,
- 6-Allah’ın Şeytan’a laneti ⁴¹⁸,
- 7-Cehennem’deki Zakkum ağacı için kullanılan “mel’un” ifadesi ⁴¹⁹,
- 8-Allah’ın Yahudî kavmine lanet etmesi ⁴²⁰,

⁴¹⁰ en-Nisâ, 4/47

⁴¹¹ el-Mutarrizî, *ebu’l-Feth Nasruddîn (h.610), el-Muğrib fi Tertibi’l-Mağrib*, (thk. Abdulhamid Muhtâr), Mektebetu ‘Usâme b. Zeyd, Halep, Suriye, tsz., II/169; ibn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XIII/387-389; ez-Zebidî, *Tâcu’l-‘Arûs*, IX/334-335.

⁴¹² el-Cürcânî, *Kitâbu’t-Ta’rifât*, s. 195.

⁴¹³ el-Ahzâb, 33/68.

⁴¹⁴ el-Bakara, 2/88; Âl-i ‘İmrân, 3/87.

⁴¹⁵ Hûd, 11/18.

⁴¹⁶ el-Bakara, 2/159.

⁴¹⁷ en-Nûr, 24/7.

⁴¹⁸ Âl-i ‘İmrân, 3/61.

⁴¹⁹ el-İsrâ, 17/60.

⁴²⁰ en-Nisâ, 4/47.

Burada dikkat çeken noktalardan biri de lanet kelimesinin özellikle Yahudiler için kullanılmış olmasıdır ki bu konuya “Allah’ın Bazı Yahudilere Gazap Etmesi” başlığı altında ayrıntılı olarak değineceğiz.

Ehl-i Sünnet, Müslümanlara lanet edilmesinin caiz olmadığı konusunda görüş birliği içerisindeyler. Ancak Liân ayeti kâfir ve fasıkları lanetlemenin caiz olduğuna delalet eder. Fakihler Ebu Cehil ve Ebu Leheb gibi küfür üzere ölenleri lanetlemenin caiz olduğunda ittifak ettikleri⁴²¹ gibi genel olarak kâfir, fasık ve zalimleri lanetlemenin caiz olduğunda da ittifak etmişlerdir. Çünkü Allah’u Teâlâ da “Allah’ın laneti zalimlere (el-A’raf, 7/79), Allah’ın laneti fasıklara ve kâfirlere olsun (el-Bakara, 2/89) şeklinde ayrı ayrı beyan etmiştir. Yalnız belirli bir kişiyi kâfir de olsa lanetlemek caiz değildir. Zira lanetin manası, onun Allah’ın rahmetinden kovulmasını ve küfür üzere ölmesini istemektir. Hiçbir Müslüman’ın bir diğerrinin küfür üzere ölmesini temenni etmesi caiz değildir. Müslüman’ın vazifesi, herkese hayır dilemek, insanların topyekûn iman üzere ölmelerini temenni etmektir.⁴²²

3.5. Azap

Azap kelimesi “عَذَابٌ - يَعَذِّبُ - عَذَابًا” kökünden gelmektedir. Bu fiilin mezid olarak sadece عَذَابٌ hali kullanılmaktadır. “Cezalandırmak, eziyet etmek, acı vermek, şiddetli açlık” manasında olan “العَذَابُ” kelimesi ise yine bu kökten gelen mastar bir kelimedir. “Uzun süre azapta tutma” manasını ifade etmek için “عَذَّبَهُ” cümlesi kullanılır. “عَذَّبَ الرَّجُلَ” cümlesi ise “Adam yeme ve içmeyi terk etti.” manasına gelmektedir. Kılıç, kırbaç ve dilin uç tarafları için de “عَذَابٌ” denilir.⁴²³

Bazılarına göre ise “العَذَابُ” kelimesinin kökü “tatlı, hoş” anlamındaki “عَذِبٌ” mastarıdır. İşte bu görüşte olanlara göre “عَذَّبَهُ” cümlesi “Hayatının tatlılığını yok ettim” manasına gelmektedir.⁴²⁴

“الم” (Elem) kelimesinde de “عَذَابٌ” kelimesinde de acı verme manası vardır. Ancak “Elem” kelimesine göre “Azap” kelimesi daha has bir ifadedir. Çünkü azap süreklilik taşıdığı halde elem sürekli de olabilir gelip geçici de olabilir. Bu sebeple sinek ısırığının verdiği acıyı ifade ederken “elem” kelimesi kullanıldığı halde “azap”

⁴²¹ Yaşaroğlu, Kâmil, “Lânet” mad. DİA., TDV, Ank., 2003, XXVII/101.

⁴²² Sabûnî, M. Ali, *Tefsîr’u Ayâtî l-Ahkâm*, (çev. Mazhar Taşkesenoğlu), İst., 1984, II/139.

⁴²³ İbn Manzûr, *Lisânu l-‘Arab*, I/585; ez-Zebidî, *Tâcu l-‘Arûs*, I/370.

⁴²⁴ el-Esfehâmî, *el-Müfredât fi Ğaribi l-Kur’an*, s. 330

kelimesi kullanılmaz. Ancak bu acı, süreklilik arz ederse o zaman “عذبي البعوضة الليلة” (Bu gece sinek bana azap etti) denilebilir. Her azap elem olduğu halde her elem azap değildir.⁴²⁵

Kur'an'da Azap kelimesiyle aynı kökten olmak üzere 374 kelime geçmektedir. Bunların kırk bir tanesi çeşitli şekillerde fiil olarak kullanılmıştır. Geriye kalanları ise çeşitli türevlerde isim olarak gelmiştir. İsim olarak en fazla kullanılabildiği 264 defa geçen “العذاب” kelimesidir. “عذاباً” şeklinde ise 39 defa geçmektedir. Azap kelimesi çeşitli zamirlere muzaf olmuş olarak da 21 defa geçmektedir. İzafet halindeki kullanışların dokuzu Allah'ın azabına işaretten “عذابي” şeklinde gelmektedir. Azaptan, özellikle de Cehennem azabından bahseden ayetlerde bu azabın ne derece şiddetli olduğuna işaret etmek için azap kelimesinden sonra getirilen “الليم - عظيم - شديد - حريق - سعير” vb. fasılalarla ayet noktalanmıştır.

Kur'an'da geçen azap kelimeleri iki azaba işaret etmektedir. Bunlardan biri geçmiş kavimlerin başına gelen musibetler diğeri ise Cehennem azabıdır. Bunlar temelde Allah gazabının neticeleridir. Musibetler Allah'ın asi kimseler için gazabının dünyadaki neticelerinden iken Cehennem ise Allah'ın gazabının Ahiret'teki neticesidir. Geçmiş kavimlerin başlarına gelen musibetler her ne kadar büyük felaketler ise de Cehennem gibi bir cezanın yanında bunlar ehven kalır.

Yüce Allah her topluma bir peygamber ve kitap ya da sadece peygamber göndermiştir. O, bir topluma bunlardan birini göndermediği müddetçe o toplumu ne bu dünyada ne de Ahiret'te asla azaplandırmayacaktır: “Biz bir peygamber göndermedikçe azap edecek değiliz”⁴²⁶

Azap ifadesinin geçtiği ayetlere baktığımız zaman insanların Allah'ın gönderdiği dini yalanlamasını, Yüce Allah'ın gazabını haliyle de azabını celbeden en büyük sebeplerden biri olarak görmekteyiz. Bu inkârcılar, işin ciddiyetini bilmedikleri için her zaman dönemin peygamberini alaya almışlardır: “onlarla alay ederler.”⁴²⁷ Bu kadarıyla da yetinmeyip sefihlikleri sebebiyle peygamberden alelacele bir azabın gelmesini istemişlerdir: “Senden azabın çabucak gelmesini isterler. Muhakkak ki Cehennem kâfirleri kuşatıcıdır.”⁴²⁸ Ancak azap gelip çatinca da

⁴²⁵ el-‘Askerî, ebu Hilâl, *Kitâbu'l-Furûk*, s. 263.

⁴²⁶ el-İsrâ, 17/15.

⁴²⁷ et-Tevbe, 9/79.

⁴²⁸ el-‘Ankebût, 29/54.

artık faydası olmayan bir pişmanlık duymaya başlamışlardır: “Azabı görünce de için pişmanlık duydular.”⁴²⁹ Oysa bütün peygamberler inkâr amelisiyle karşılaşınca ümmetlerini olası bir azaba karşı uyarılmışlardır: “Büyük günün azabından dolayı sizin adınıza endişe duyuyorum.”⁴³⁰ Dünyada çetin bir azapla yok edilen inkârcıları Ahiret’te daha çetin bir azap beklemektedir: “Ancak Ahiret’teki azap daha şiddetli ve bakidir.”⁴³¹

Azap görenler sadece inkârcılar değildir. Çünkü iman etmek tek başına insanı Allah’ın gazabından ve de azabından kurtarmaya yetmemektedir. İnsanın bir takım dünyevi musibetler ve Cehennem azabından korunması için imanın yanı sıra dinin yapılmasını emrettiklerini de gücü nispetinde yapması ve nehiylerden sakınması gerekir, aksi halde kendisi de azaba uğrayanların veya uğrayacakların halkasına katılmış olur: “... Güzel sözler O’na yükselir, o sözleri de yararlı iş yükseltir. Kötülük yapmakta düzen kuranlara, çetin bir azap vardır...”⁴³²

Azap Allah’ın hoşnutsuzluğunun, gazaplanmasının bir ifadesidir. Yüce Allah sebepsizce gazaplanmaz. O’nun gazaplanmasının tek sebebi emir ve nehiyelerine mahlûkatın mükellefiyet sıfatı taşıyanlarının dikkat etmemesidir. O’nun hoşnut olmaması ise insanın aleyhine olarak azapla neticelenmektedir. Azaba uğrayanlar kimler olursa olsun Allah’tan başka hiç kimse onlara yardım edemez.⁴³³ Hâlbuki azaba müstahak olanlar itaat edip mümkün oldukça şükrün bütün çeşitleriyle iştilal etseydiler böyle bir azaba duçar olmazlardı: “Şükreder ve inanırsanız, Allah size niçin azap etsin ki? Allah şükrün karşılığını veren ve her şeyi çok iyi bilendir.”⁴³⁴

3.6. Kahr

Kahr kelimesinin kökü “قَهَرَ - يَقْهَرُ - قَهْرٌ” olup, “Galip gelmek, tepeden yakalamak” manasındadır. “القَهَّارُ” ismi ise Allah’ın sıfatlarından biridir. el-Ezherî şöyle demiştir: “Allah Kâhirdir, Kakhârdır. Yani kullarına gücüyle, otoritesiyle egemen olan ve onlar hakkında istedikleri ve istemedikleri şekilde tasarrufta

⁴²⁹ Yunus, 10/54.

⁴³⁰ Hûd, 11/3.

⁴³¹ Tâhâ, 20/127.

⁴³² el-Fatr, 35/10.

⁴³³ Âl-i ‘İmrân, 3/91.

⁴³⁴ Nisâ, 4/147.

bulunandır.” “القَهَّار” kelimesi mübalağa için kullanılır. İbn Esir “القاهر” kelimesinin “Bütün kullarına galip gelen” manasını taşıdığını söylemiştir. “Rızaları olmaksızın aldım” anlamında “أَحْتَضُهُمْ قَهْرًا” ifadesi kullanılır.⁴³⁵

el-İsfehani’ye göre “القَهْر” ismi “Mağlup etmek ve zelil kılmak” manalarını aynı anda ifade etmektedir. Ancak bunlardan sadece biri için de kullanılabilir. ⁴³⁶

“القَهْر” kelimesi her ne kadar “القُدْرَة” (Güç) ve “الغلبة” (Galip gelmek) manalarını içerse de bu kelimelerle “القَهْر” kelimesi arasında bazı nüanslar vardır. Kudret, büyük kişilerde olduğu gibi küçüklerde de olur. Ancak “القَهْر” kişinin büyük olduğunun işaretidir. Bu sebeple bir padişahın gücünü överken mübalağa yapmak için “ملك قاهر” (kudretli padişah) cümlesi kullanılır; ancak bu manada “ملك قادر” cümlesi kullanılamaz. Çünkü “قادر” kelimesi “قاهر” kelimesi gibi şahsın kudretinin büyüklüğüne işaret etmez. “الغلبة” ile “القَهْر” arasındaki farka gelince: Galebe, ilim ve kudret sayesinde gerçekleşir. Bu sebeple şöyle denilir: “قاتله فغلبه” (Onunla dövüştü ve onu yendi); “صارعه فغلبه” (Onunla güreşti ve onu yendi.)” Bütün bunlar kuvvet sayesinde gerçekleşen şeylerdir. Bir de “حاجه فغلبه” (Onunla tartıştı ve onu yendi.); “لأعبه بالشطرنج فغلبه” (Onunla satranç oynadı ve onu yendi.) cümlelerinde haber verilen galibiyetler bilgi sayesinde gerçekleşen galibiyetlerdir. Ancak القَهْر sadece kudret sayesinde gerçekleşir. Bu sebeple “ناوه فقهره” (Karşı çıktı ve galip geldi.) cümlesi kullanılabilirken “حاجه فقهره” (Onunla tartıştı ve ona galip geldi.) cümlesini kullanmak doğru değildir.⁴³⁷

Bu kökten olmak üzere Kur’an’da güç, kuvvet, galip gelmek, ve gazabının bir tezahürü olarak zelil etmek manasında on tane kelime geçmektedir. Bunların kullanılış sebeplerini şöyle ifade edebiliriz:

— Yüce Allah her şeye gücü yettiği, istediği gibi tasarrufta bulunup kimseye hesap vermek zorunda olmadığı halde yetim kullarına acımış, onları gözetmiş ve onları hakir, zelil kılmamıştır. Hz. Muhammed’in şahsında bütün insanların da yetimleri ezmemesini tavsiye etmiş ve “قَامًا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ” (Yetimi ezme)⁴³⁸ buyurmuştur.

⁴³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, V/120; ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, III/513.

⁴³⁶ el-Esfehânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 415.

⁴³⁷ el-Askerî, *ebu-Hilâl, Kitâbu'l-Furûk*, s.113.

⁴³⁸ ed-Duhâ, 93/9.

—Yüce Allah Hz. Musa'ya Firavunla konuşurken yumuşak ifadeler kullanmasını tavsiye etmiş⁴³⁹, Hz. Musa bunu harfiyyen yerine getirdiği halde azgınlığı gözünü karartan Firavun ise İsrailoğullarını darmadağın edeceğini belirtirken: “قَاهِرُونَ”⁴⁴⁰ ifadesini kullanmıştır.

—Hz Yusuf hapiste bile tebliğ vazifesini yürütürken hapisane arkadaşlarına, bir olan Allah'ın birden fazla olan yani farklı farklı olan tanrılardan daha güçlü, kuvvetli olduğunu, dilerse onları zelil kılacağını ifade etmek için Yüce Allah'a işaretten الْقَهَّارُ⁴⁴¹ ifadesini kullanmıştır.

—Kalan altı yerde ise Yüce Allah, her şeye gücü yettiğini⁴⁴², varlık âleminde her ne varsa onlara egemen olduğunu, gücüne güç katmak için evlada ihtiyacı olmadığını⁴⁴³, kâfirleri küfürlerinden dolayı kahredeceğini (zelil kılacağını)⁴⁴⁴ “قاهر” ve “القَهَّار” isimleriyle bizzat haber vermekte ve bunu peygamberiyle de ilan etmektedir.⁴⁴⁵ Ayrıca burada manidar bir durum daha vardır ki o da “القَهْر” kelimesinin muktezası bilgisizce kaba kuvvete dayanılarak da gerçekleştiği için Yüce Allah ve bu kelimeyi kullanan peygamberleri, bu güç ve kudretin Allah tarafından bilgisizce, zorbaca kullanılmadığına işaret edercesine قاهر ve الْقَهَّار kelimelerinden sonra “عليم” (her şeyi bilen)⁴⁴⁶ veya “خبير” (her şeyden haberdar olan) kelimelerini kullanmışlardır.

Bu kelimenin geçtiği ayetlere genel olarak bakıldığında “kahr” kelimesi ve türevlerinin genelde güç, kuvvet ve galip gelmek manaları taşıdığı görülmektedir. Ancak din mevzubahis olunca inkâr ameliyesinde bulunanlara karşılık Allah'a atfedilen “kahr” kelimesi ve türevlerinin mücrimleri hakir, zelil kılma manasını içerdiği görülmektedir. Allah'ın zelil kılması ise O'nun zelil kıldığı kimselere gazaplandığını göstermektedir.

⁴³⁹ Tâhâ, 20/44.

⁴⁴⁰ el-A'râf, 7/127.

⁴⁴¹ Yûsuf, 12/39.

⁴⁴² el-En'âm, 6/18; el-En'âm, 6/61; er-Ra'd, 13/16.

⁴⁴³ ez-Zümer, 39/4.

⁴⁴⁴ el-Ğâfir, 40/16.

⁴⁴⁵ s-Sâd, 38/65.

⁴⁴⁶ el-En'âm, 6/18; el-En'âm, 6/61.

3.7. İntikam

Zu'ntikam kelimesi “نُو” ve “انتقام” kelimelerinden oluşan bir izafet terkididir. Bu terkihi oluşturanlardan انتقام kelimesi aslında mastar olup kök olarak “تقم - ينقم” veya “نقم - ينقم” fiilinden türemiştir. Bu fiil ise “Hıncını almak, intikam almak” gibi manalara gelmektedir. Dolayısıyla “نُو انتقام” tamlaması “Hıncı ve intikam sahibi” manasına gelmektedir. Sülasinin mastarı olan “تقمة” kelimesi ise “Cezayla karşılık verme” manasındadır. “Yaptığı işten hoşnut olmadığım için cezalandırdım” manasını ifade etmek için “لَمْ أَرْضَ مِنْهُ حَتَّى تَقَمْتُ وَانْتَقَمْتُ” denir.⁴⁴⁷

“الانتقام” kelimesi her ne kadar “العقاب” (Cezalandırma) manasını içerse de, “الانتقام” “Azap ederek nimeti söküp alma” manasını içerirken “العقاب”, günahtan kaynaklanan bir cezalandırma türüdür. Ayrıca “الانتقام” kelimesi nimetin zıttı iken “العقاب” kelimesi sevabın zıttıdır.⁴⁴⁸

Allah'ın, bu kökten türemiş olan “المنتقم” (el-Müntakim) ismi bulunmaktadır. Bu isim “Suçlulardan intikam alan” anlamındadır. Bu şekilde Kur'an'da bir kelime bulunmamaktadır. Ancak Allah için “İntikam alıcıyız” manasında üç yerde⁴⁴⁹ “المنتقمون” (Müntakîmûn) ifadesi geçerken dört yerde de “İntikam sahibi” manasında “نُو انتقام” ifadesi geçmektedir.⁴⁵⁰

İntikam kelimesiyle aynı kökten olmak üzere Kur'an'da on altı tane kelime bulunmaktadır. Bunlardan “انتقام” ve “المنتقمون” şeklindekiler isim olup diğer kullanımları ise fiil halinde geçmektedir.

Ayetlere bakıldığı zaman intikam alma amelîyesinde bulunanların iki kısma ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan birinci kısmı kâfirlerdir ki ayetlerde bunların müminlerden intikam aldıkları haber verilmektedir. Kâfirlerin intikam alma sebepleri ise müminlerden kendilerine gelen bir zarardan kaynaklanmayıp, sırf müminlerin imanları sebebiyle onlara besledikleri kinlerinden kaynaklanmaktadır: “Onlardan sırf Azîz ve Hamîd olan Allah'a iman ettikleri için intikam almışlardır.”⁴⁵¹ Ancak Yüce Allah'ın aynı ayetin sonunda kendisi için “Galip gelen” manasında “el-Azîz” ismini kullanması müminlerden sebepsizce intikam alan inkarcılar için apaçık bir tehdittir.

⁴⁴⁷ el-Cevherî, *es-Sihâh*, V/254; ibn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII/590.

⁴⁴⁸ el-'Askerî, *ebu Hilâl, Kitâbu'l-Furûk*, s.265.

⁴⁴⁹ es-Secde, 32/22; ez-Zuhuf, 43/41; ed-Duhân, 44/16.

⁴⁵⁰ Âl-i 'İmrân, 3/4; el-Mâide, 5/95; İbrahim, 14/47; ez-Zuhuf, 43/37.

⁴⁵¹ el-Burûc, 85/8.

İntikam alma ameliyesinde bulunanlardan biri de Yüce Allah'tır. Allah'ın intikam alması ise gazaplandığı kimselere verdiği nimetleri söküp alması ve bunun yanı sıra onları cezalandırmasıdır. Ancak O'nun böyle bir şey yapması mahza bir kinden kaynaklanmamaktadır. O'nun gazaplanması ve neticesinde intikam alması bazı sebeplere dayanmaktadır. Bu sebepleri şöyle özetleyebiliriz:

1-Mümin olmakla kendisine sığınan, teslim olan kullarına inkârcıların her türlü eziyette bulunması. Bu sebeple Allah müminlerin intikamını almıştır veya alacaktır: *"Bu sebeple yalanlayanlardan intikam aldık, zira müminlere yardım etmek bize hak olmuştu."*⁴⁵²

2-Allah'ın bir rahmet ve ihsan olarak gönderdiği dininin ve peygamberinin yalanlanması: *"Bunun üzerine Biz de onlardan öç aldık. Yalancıların somunun nasıl olduğuna bir bak!"*⁴⁵³

3-İnsanların günahlarda ısrar etmesi: *"Allah geçmiştekileri affetmiştir, kim tekrar yaparsa Allah ondan öç alır. Allah güçlüdür, öç alıcıdır."*⁴⁵⁴

Ayetlerde görüldüğü gibi Zu'ntikam olan Allah, bazen daha dünyadayken intikamını almaya başlamış,⁴⁵⁵ bazen de bunu tamamen Ahiret'e bırakmıştır.⁴⁵⁶

4. KUR'ÂN'DA ALLAH'IN GAZABININ TEZAHÜRLERİ

4.1. Allah'ın Gazabını Gerektiren Sebepler

Kur'an'da Allah'ın, genel anlamıyla, rahmeti kendisine prensip edindiği ifade edilmektedir: *"De ki; 'Göklerde ve yerde olanlar kimindir?'"De ki; "Allah'ındır. O merhametliliği üzerine görev yazdı."*⁴⁵⁷ O'nun rahmetinin genişliğini vurgulayan bu ve benzeri ifadelerin yanında kimi ayetlerde ise gazaplandığından bahsedilmekte fakat bu durum bazı özel sebeplere bağlanmaktadır. Allah'ın gazabına sebep olarak öne çıkan unsurları şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

⁴⁵² er-Rûm, 30/47.

⁴⁵³ ez-Zuhrûf, 43/25.

⁴⁵⁴ el-Mâide, 5/95.

⁴⁵⁵ el-'Arâf, 7/136.

⁴⁵⁶ ed-Duhân, 44/16.

⁴⁵⁷ el-En'âm, 6/12.

a. Küfür

Kur'an'ın nüzûlune yakın ve nüzûlu esnasında küfür kelimesinin anlam çerçevesini tesbit maksadıyla, Arapça sözlükler ve bazı şiir divanları taranmış ve bilgiler tasnif edilerek incelenmiş, neticede, türevleriyle beraber “k-f-r” maddesiyle, gerek soyut gerekse somut olmak üzere, kırk küsur şeyin isimlendirildiği veya tavsif edildiği görülmüştür⁴⁵⁸

“كفر - يَكْفُر” kökünden gelen “كفر” kelimesi “Bir şeyin üzerini örtmek ve kapatmak” anlamlarına gelir. “Örtmek” anlamından hareketle “Tohumu toprağa eken ve böylece örtüp gizleyen” çiftçiye “كفار”(çokça örtten) denildiği gibi, kılıcı örttüğü için “Kın”a, karanlığı örttüğü için “Gece”ye “كافر” denir.⁴⁵⁹ “كفران” kelimesi ise daha çok, nimeti inkârı ifade için kullanılmaktadır.⁴⁶⁰

Terim olarak “Küfür”, kişinin Allah'ın vahdaniyetine, nübüvvete, Allah'ın kanunlarına veya bunların üçüne birden inanmamasıdır.

Kur'an'da “küfür” kelimesi kök olarak kırk bir defa geçmektedir. Bunun dışında aynı kökten gelen birçok isim ve fiil bulunmaktadır. Ayrıca “Cahd (Bilerek inkâr etmek)”, “İşrâk (Ortak koşmak)” ve “Tekzîb (Yalanlamak)” kavramları da küfür manasında kullanılmıştır. Bunun yanı sıra “Tuğyân (Haddi aşmak)”, “Zulm (Haksızlık etmek)”, “İsm (Günah işlemek)” ve “Fısk (Hak yoldan ayrılmak)” kavramları, küfrü ve inkârcıları nitelemek amacıyla kullanılmıştır.⁴⁶¹

İslam âlimleri, meydana geliş şekli, sebebi ve yeri itibariyle küfrü dörde ayırmışlardır:

1-Küfr-i İnkârî: Allah'ı, Peygamberi ve onun Allah'tan getirmiş olduğu esasları kalpten kabullenmemek ve dille de inkâr etmek.

2-Küfr-i Cühûd: Kalben Allah'ı bilip kabul etmek; fakat dille inkâr etmek.

3-Küfr-i İnadî: Kalben hakikati bilip dille de zaman zaman itiraf etmek; fakat haset, kin, şan, makam, gibi endişelerle İslam'ı bir din olarak kabullenmemek.

⁴⁵⁸ Ekin, Yunus, *Kur'an'a Göre İnançsızlık*, Işık yay., İst., 2001, s. 30.

⁴⁵⁹ Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan yay. 1986, s. 376.

⁴⁶⁰ el-Esfehânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 436

⁴⁶¹ Sinanoğlu, “Küfür” mad., DİA, TDV, Ank., 2002, XXVI/534.

4-Küfr-i Nifak: İnanılması gereken şeyleri dille ikrar etmek; fakat kalben kabullenmemek.⁴⁶²

Kur'an'da inkârcıların inkâr fiilleri arasında genel olarak şunlar sayılmıştır: Yaratanla yaratılanı birbirine karıştırmaları⁴⁶³, ilhada düşmeleri⁴⁶⁴, Ahiret hayatını inkâr etmeleri⁴⁶⁵, bazı meleklerle düşman olmaları⁴⁶⁶, peygamberleri inkar etmeleri⁴⁶⁷, dinlerini eğlence haline getirmeleri⁴⁶⁸, dinlerini tatbik etmeyip tahrif etmeleri⁴⁶⁹, peygamberlere iftira atmaları⁴⁷⁰, Kur'an'ın değiştirilmesini istemeleri⁴⁷¹, Kur'an'a iftira atmaları⁴⁷² vb.⁴⁷³

Kişinin kalbinde küfürle iman bir arada bulunmaz. Kişi inanıp inanmamakta serbesttir: "... *Ve de ki: Gerçek Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin...*"⁴⁷⁴ Fakat kendisinden asıl beklenen tercih, kişinin iman etmesidir. Çünkü Allah, kişinin küfrüne razı olmaz: "*Eğer inkar ederseniz bilin ki Allah sizden müstağnidir. Kullarının inkarından hoşnut olmaz...*"⁴⁷⁵ Küfürde ısrar edenleri ise Yüce Allah'ın gazabı beklemektedir. Bu gazabın neticeleri olarak da şunlar gerçekleşecektir:

- Amelleri boşa çıkacak⁴⁷⁶,
- Acıklı bir azaba çarptırılacaklar⁴⁷⁷,
- Azapta ebediyen kalacaklar⁴⁷⁸,
- Azapları asla hafifletilmeyecektir⁴⁷⁹.

⁴⁶² Kılavuz, Ahmet, *İman-Küfür Sınırı*, Marifet yay., İst., 1982, s. 59.

⁴⁶³ en-Nahl, 16/74.

⁴⁶⁴ et-Tevbe, 9/30.

⁴⁶⁵ el-A'râf, 7/45.

⁴⁶⁶ el-Bakara, 2/97.

⁴⁶⁷ el-En'âm, 6/91.

⁴⁶⁸ el-En'âm, 6/70.

⁴⁶⁹ Âl-i 'İmrân, 3/93.

⁴⁷⁰ A'râf, 7/184.

⁴⁷¹ Yunus, 10/15.

⁴⁷² el-Müddessir, 74/24-25.

⁴⁷³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ekin, Yunus, *Kur'an'a Göre İnançsızlık*, s.153-229.

⁴⁷⁴ Kâf, 18/29.

⁴⁷⁵ ez-Zümer, 39/7.

⁴⁷⁶ el-Mâide, 5/5; el-A'râf, 7/7/147.

⁴⁷⁷ Âl-i 'İmrân, 3/91; el-Mâide, 5/36.

⁴⁷⁸ el-Bakara, 2/161-162.

⁴⁷⁹ el-Bakara, 2/161-162.

Bunlar, Allah'ın gazabının sadece uhrevî boyutu olup dünyadaki gazabı ise şiddetli ses⁴⁸⁰, balçıktan taş yağdırılması⁴⁸¹ vs. şeklinde musibetlerle kendini göstermiştir.⁴⁸²

b. Allah Yolunda Savaştan Geri Kalmak ve Kaçmak

Kur'an'da Allah'ın gazabını gerektiren sebeplerden biri olarak bahsi geçen hususlardan biri de kişinin Allah rızası için yapılan bir savaştan geri kalması veya diğer Müslümanları düşmanla baş başa bırakıp kaçmasıdır. Böyle yapanlarla ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: *"Ey iman edenler! Toplu olarak kâfirlerle karşılaştığınız zaman, onlara arkalarınızı dönmeyin (kaçmayın). Böyle bir günde her kim onlara- tekrar dönüp çarpışmak için geri çekilmek veya diğer bir safta yeniden mevzilenmek hâlleri dışında- arkasını dönerse, muhakkak Allah'tan bir gazaba uğramış olur ve varacağı yer Cehennem'dir. Orası ne kötü bir akıbetir."*⁴⁸³ Bu ayetten de anlaşıldığı gibi Kur'an, strateji gereği olarak savaş esnasında geri çekilme konusunda bir sakınca görmemektedir. Ancak yasakladığı geri çekilme ise yenilgi anında ölümden kurtulmak için dağınık bir şekilde kaçışarak ordunun geri çekilmesidir. Bu tür geri çekilme büyük bir günahdır, çünkü amacı, kişinin kendi canını kurtarmasıdır. Savaş alanından kaçarak geri çekilen kimse ancak kendi canını uğruna savaştığı idealden daha fazla sevdiği için böyle yapar.⁴⁸⁴

Haklı bir sebepleri olmadıkları halde öldürülme korkusu sebebiyle savaştan geri kalmaların karşılığına gelince:

1-Allah böylelerini kınamaktadır: *"Sadece, zengin oldukları halde geri kalmak için senden izin isteyenler kınanabilirler. Çünkü bunlar, geride kalanlarla beraber olmayı tercih ettiler."*⁴⁸⁵

2-Kalpleri mühürlenecektir: *"... Bunlar geri kalanlarla beraber olmayı tercih ettiler. Allah da kalplerini mühürledi. Onlar, artık başlarına neyin geleceğini bilmezler."*⁴⁸⁶

⁴⁸⁰ Hûd, 11/94.

⁴⁸¹ el-Hicr, 15/74.

⁴⁸² el-A'râf, 7/59-102.

⁴⁸³ el-Enfâl, 8/15-16.

⁴⁸⁴ Mevdûdi, *Tefhimu'l-Kur'an*, II/159.

⁴⁸⁵ et-Tevbe, 9/93.

3-Çetin bir azaba maruz kalacaklardır: Böyleleri Cehennem'e fazlasıyla müstahaktırlar: "İçlerinden 'Aman bana izin ver, başımı derde sokma!' diyen de var. Dikkat et, başlarını asıl kendileri derde soktular. Hiç şüphesiz Cehennem, kâfirleri elbette kuşatacaktır."⁴⁸⁷

c. Zina İsnat Etmek

Toplumun alt üst eden en önemli hastalıklardan biri de şüphesiz ki iftiradır. İftira, birine, yapmadığı veya söylemediği bir şeyi isnat etmektir. Dinimiz, ferdin şeref ve haysiyetine büyük bir önem verdiği için böyle bir davranışı, asla tasvip etmemekte ve büyük günahlardan saymaktadır. Bu sebeple de Yüce Allah şöyle genel bir yasaklama getirmektedir: "Bilmediğin şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp, bunların hepsi o şeyden sorumlu olur."⁴⁸⁸ Tabiki sözü söyleyen kadar dinleyen de son derece dikkatli olmalıdır. Söylenen doğru olsa bile insanın her işittiğini çevresindekilere duyurması da doğru bir şey değildir: "Kişiye, her duyduğunu konuşması, yalan olarak yeter."⁴⁸⁹

İftiranın birçok çeşidi vardır. En çirkin olanlarından biri de ırzla, namusla ilgili olanıdır. Çünkü ırz ve namus konusu insanı perişan edebilecek bir konudur. İffetli bir kadına iftira, sadece kadını değil çoluk çocuğuyla birlikte bütün aileyi bütün sülaleyi perişan eder. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan aile, hayatı boyunca bunun utangaçlığı ve ezikliğiyle yaşar. Bu sebeple Peygamberimiz buyurmuştur ki: "İnsanı mahveden yedi şeyden kaçın: Şirk, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı bir kimseyi öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, düşmana hücum yanında savaştan kaçmak, namuslu kadınlara zina iftirasında bulunmak."⁴⁹⁰

İslam tarihinde çok önemli bir yeri olup hakkında vahiy gelmiş olan konulardan biri de meşhur "İfk" olayıdır.⁴⁹¹ Hz. Peygamber (a.s)'in eşlerinden Hz. Aişe'ye karşı gerçekleştirilen büyük bir iftira kampanyası olan bu olaydan bahseden

⁴⁸⁶ et-Tevbe, 9/93.

⁴⁸⁷ et-Tevbe, 9/49.

⁴⁸⁸ el-İsrâ, 17/36.

⁴⁸⁹ Müslim, Mukaddime, 3.

⁴⁹⁰ Müslim, İman, 38

⁴⁹¹ bkz; Buhârî Megâzî, 11, 34, Tefsîr, Nûr, 6, 11; Müslim, Tevbe, 56; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX/265; el-Bağâvî, *Me 'âlimu't-Tenzil* VI/18-22 Celâleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s.351.

ayetlerin birinde şu ifadeler geçmektedir: *"İffetli, habersiz, mümin kadınlara zina isnat edenler dünya ve Ahiret'te lanetlenmişlerdir. Kendi dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarına şahitlik ettikleri gün onlar büyük bir azaba uğrayacaklardır."*⁴⁹²

Yüce Allah, Rahman ve Rahim olmasına rağmen iftira gibi çok kötü bir davranışta bulunanlara karşı "Lanet" ifadesi gibi çok ağır bir ifade kullanmaktadır ki bu da O'nun böyle bir davranışa karşı gazabının büyüklüğünü göstermektedir.

Kur'an'da Lanet ve Gazap ifadelerinin geçtiği bir diğer yer de "Mülaane (Lanetleşme)"den bahseden ayetlerdir. Buna göre dört şahit getiremediği halde biri diğerine zina isnadında bulunan karı-kocanın son olarak yapabilecekleri şey ayetlerde şöyle belirtilmektedir: *"Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ve şahitlik etmesi, kendisinden cezayı kaldırır. Beşinci defa da, eğer (kocası) doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını diler."*⁴⁹³

Her ne kadar karı kocadan her biri kendisinin doğru söylediğini iddia ederek karşı tarafı yalanlamak suretiyle lanetliyorsa da aslında burada laneti, gazabı izhar olan Allah'tır. Böylece taraflardan yalan söyleyen, Allah'ın gazabına ve lanetine müstahak olmaktadır.

c. Haksız Yere Cana Kıymak

Kâinatın en şerefli varlığı malumdur ki insandır.⁴⁹⁴ Fakat ne gariptir ki Yüce Allah meleklerle, yeryüzünde insan denen bir varlık yaratacağını haber verince melekler *'Orada bozgunculuk yapacak ve kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz' dediler.*⁴⁹⁵ Öldürme işi çoğu zaman bir fitne ve bozgunculuk sebebi olduğu gibi, bir fitne ve

⁴⁹² en-Nûr, 24/23.

⁴⁹³ en-Nûr, 24/6-9.

⁴⁹⁴ et-Tin, 95/4; el-İsrâ, 17/70.

⁴⁹⁵ el-Bakara, 2/30.

bozgunculuğun neticesi de olmaktır. Çünkü bir insanı haksızca öldürmekle sadece insan ölmektedir, bununla birlikte insanın insanlığı da ölmekte, insanlar arası bağlar da kopmaktadır. Bu sebeple Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Bunun için İsrailoğullarına şöyle yazdık: “Kim bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diriltirse (ölümden kurtarırsa) bütün insanları dirilmiş gibi olur...”*⁴⁹⁶

Ayetten de anlaşılacağı üzere haksız yere bir insanın canına kıymak, bütün bir insanlığın canına kıymakla eşdeğer görülen bir günahdır. Bir başka ayette ise kasten bir mümini öldürmek, Allah'ın gazabını ve lanetini gerektiren bir fiil olarak nitelendirilmektedir: *“Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı Cehennem'dir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır.”*⁴⁹⁷ İbn Abbas bir mümini kasten öldürenin, tövbesinin merdut olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁸

Meşru bir savaşta bile yanlışlıkla olsa bile haksızca adam öldürmekten sakındırmak ve Müslümanların kalplerini Allah ve O'nun yolunda savaştan başka bütün duygulardan arındırmak için yüce Allah, Müslümanlara savaşa çıktıklarında biriyle savaşmaya veya onu öldürmeye başlamadan önce durumun açıklığı kavuşmasına fırsat vermelerini ve sözle ifade edilen İslâm'ın zahiriyle yetinmelerini emretmektedir.⁴⁹⁹

4.2. Dünyada Allah'ın Gazabının Tezahürleri

Her imtihanın bir sonucu vardır. Kur'an'ın belirttiği gibi bu dünya hayatı da bir imtihandır⁵⁰⁰ ve herkes sonunda yaptığıının karşılığını görecektir, nasıl bir hayat sürmüşse ona göre bir sonuçla karşılaşacaktır.⁵⁰¹ Kur'an, amellerin karşılığının görüleceği asıl hayatın ise ölüm ötesi âlem yani Ahiret hayatı olacağını, bunun da Cennet ve Cehennem şeklinde tezahür edeceğini belirtir.⁵⁰² Fakat tüm bunlarla beraber bazı ayetlerde ise günaha, zulüm ve bozgunculukta aşırı gitmeleri sebebiyle

⁴⁹⁶ el-Mâide, 5/32.

⁴⁹⁷ en-Nisâ, 4/93.

⁴⁹⁸ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II/332

⁴⁹⁹ Kutub, *Seyyid, Fi Zilâli'l-Kur'an*, III/394.

⁵⁰⁰ el-Enbiyâ, 21/35.

⁵⁰¹ Âl-i 'İmrân, 3/185.

⁵⁰² el-Beyyine, 98/6-8.

kimi toplumların bu dünyada da bazı cezalara çarptırıldıkları, diğer insanlara ibret olacak şekilde helak edildikleri haber verilmektedir. Bunlara genel bir bakışla kısaca değinmek Allah'ın gazabını konusunu daha iyi bir şekilde kavramamız açısından son derece önemlidir.

4.2.1. İnkârcı Kavimler ve Akıbetleri

Allah, tertemiz bir fitrat üzere yarattığı insanın⁵⁰³ bir ömür boyu tertemiz bir hayat sürmesini; kendisine verilen ruh ve beden emanetini kirletmeden, tertemiz bir şekilde huzuruna varmasını istemektedir. Bunun için de O, insanlara rehberler göndermiş; onlara tabi olunmasını istemiştir. Fakat insanlık tarihi boyunca birçok toplum kendisine gönderilen peygamberleri yalanlamış, kimilerini kovmuş, kimilerini de öldürmüşlerdir. Tüm bunların neticesi olarak bazı toplumlar Allah'ın gazabına uğramış ve acı bir şekilde helak edilmişlerdir.

Helak olan kavimlerle ilgili ayetler Kur'an'da önemli bir yer tutmaktadır. Bu ayetlere baktığımız zaman genel olarak şunlarla karşılaşmaktayız:

1- Muhakkak kendilerine bir uyarıcı gelmiştir. Yani onlara doğru yolu gösteren bir peygamber gelmiş ve Allah'ın emirlerini tebliğ etmiştir: *"And olsun ki Allah, müminlere kendilerinden, onlara kendi âyetlerini okuyan, onları arındıran ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler."*⁵⁰⁴

2- Genelde yüksek bir medeniyet kurmuşlardır.⁵⁰⁵ Onlar sahip oldukları medeniyetin gücünü ve rahatlığını bir nimet olarak algılamaktan ziyade gurura kapılmış ve şırmışlardır.

Yoldan sapan kavimler gönderilen peygamberleri hemen kabul etmemişlerdir. Gelen peygamberlere karşı mevcut inançlarını savunacak tutarlı bir delilleri olmadığı için, gelen bütün peygamberleri yalanlamışlar, hatta bu yalanlama işini bir alışkanlık haline getirmişler. Aynı tavrı son peygambere karşı da sergilemişlerdir: *"Onlara Rab'lerinin âyetlerinden hiçbir âyet gelmez ki, ondan yüz çevirmesinler."*⁵⁰⁶ Bazen

⁵⁰³ er-Rûm, 30/30.

⁵⁰⁴ Âl-i 'İmrân, 3/164.

⁵⁰⁵ el-Kâf, 50/36.

⁵⁰⁶ el-En'âm, 6/4-5.

zaman kazanmak için gönderilen kitabın bir bütün olarak indirilmiş olmasını istemişlerdir. Ancak ayetler bütün olarak yani bir kitap olarak inseydi inanırdık diyenleri Allah nakz edercesine şöyle buyurmaktadır: “Eğer sana kâğıtta yazılı bir kitap indirmiş olsak da onu elleriyle tutsalardı, yine de o kâfirler: “Muhakkak ki bu, apaçık bir sihirdir” derlerdi.”⁵⁰⁷ Ancak bu istekleri sonuçsuz çıkınca: “Dediler ki: ‘Ey kendisine Kur’an indirilen (Muhammed)! Sen mutlaka bir mecnunsun.’ ‘Eğer peygamberlik davanda doğru kimselerdensen, bize melekleri getirmeliydin.’”⁵⁰⁸ Her bir yalanlama mesnetsiz kalınca bir başkasını, bir başkasını buldular. Vicdanının sesine kulak verenler iman etmekte gecikmediler. Ancak geriye kalanlar bahane bulmada usanmadılar ve böylece ayaklarına kadar gelen Cennet’ten, Allah’ın rızasından yüz çevirdiler. Ne var ki bunun bedelinin ağır olacağını unutmuşlar veya kestirememişlerdi. “Hak, kendilerine gelince onu yalantladılar. Alaya aldıkları şeyin haberi yakında kendilerine gelecektir.”⁵⁰⁹ “Ey insan ve cin! Sizin de hesabınızı ele alacağız.”⁵¹⁰

Âlemlere rahmet olan Hz. Muhammed bu ve benzeri yalanlamalar karşısında kendini yiyip bitirmekteydi. Akıl nimetiyle donatılan bir varlık bu kadar mantıklı delillere rağmen nasıl hakkı redd edebiliyor? Buna nasıl cesareti ediyordu? İşte bütün bu sebeplerden dolayı Resûlün içi kan ağlıyordu, “(Ey Muhammed!) Demek onlar, bu söze (kitaba) inanmazlarsa, onların peşinde üzüle üzüle kendini helak edeceksin!”⁵¹¹ Ayette de görüldüğü gibi O’nun kederli hali sevdiklerinden ayrılınca üzüntüsünden kendi canına kıyması beklenen birisinin haline benzemektedir. Bu Resûlullah’ın ümmetine karşı ne derece şefkatli olduğunun, peygamberlik hukukunu ifa etmede ve kullukta takatinin üstüne atılmakta ne kadar gayretli olduğunun ispatıdır. Emrolunduğu şeyi yapmakta en üstün gayreti sarf etmesi, Hz. Peygamberin âdeti idi.⁵¹² Yüce Allah O’nu teselli edercesine şöyle diyordu: “Senden önce de peygamberlerle alay edilmişti. Fakat onlardan alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıverdi.”⁵¹³

⁵⁰⁷ el-En’âm, 6/7.

⁵⁰⁸ el-Hicr, 15/6-7.

⁵⁰⁹ el-En’âm, 6/5.

⁵¹⁰ Rahmân, 55/31.

⁵¹¹ el-Kehf, 18/6.

⁵¹² Bursevî, İsmail Hakkı, *Râhu’l-Beyân*, V/76.

⁵¹³ el-En’âm, 6/10.

Hız. Peygambere ilişkin zikrettiğimiz bu tabloyu aşağı yukarı bütün peygamberler yaşamıştır. Hatta bazıları yalanlamanın ötesinde peygamberlerini katletmişlerdir⁵¹⁴. Yani her peygamber muhakkak bir muhalefete, bir eziyete maruz kalmıştır. “Allah ve Resûlümü incitenlere Allah, dünyada ve Ahiret'te lânet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır”⁵¹⁵ Aşağı yukarı bütün peygamberlerin tebliğ esnasında gönderildikleri toplumlarda karşılaştıkları nahoş durumu şöyle özetleyebiliriz:

1-Peygamberi yalancılıkla suçlamaları: “Sonra biz peyderpey peygamberlerimizi gönderdik. Herhangi bir ümmete peygamberlerinin geldiği her defasında, onlar bu peygamberi yalanladılar; biz de onları birbiri ardından yok ettik ve onları ibret hikâyelerine dönüştürdük. Artık iman etmeyen kavmin canı Cehennem'e!”⁵¹⁶

2-Peygamberlerin mucizelerine inanmamaları: “Bizi, mucizeler göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır...”⁵¹⁷

3-Zulmün yaygınlaşmış olması: “Zalim olan nice beldeyi kırıp geçirdik; arkasından da nice başka topluluklar vücuda getirdik.”⁵¹⁸

4-Bu toplumlarda fesadın yaygınlaşmış olması: “Kötülük yapanlar, Allah'ın, kendilerini yere geçirmeyeceğinden veya kendilerine bilemeyecekleri bir yerden azabın gelmeyeceğinden emin mi oldular? Yahut onlar dönüp dolaşırlarken Allah'ın kendilerini yakalamayacağından emin mi oldular? Onlar (Allah'ı) âciz bırakacak değillerdir. Yoksa Allah'ın kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından (emin mi oldular)? Kuşkusuz Rabbin çok şefkatli, pek merhametlidir.”⁵¹⁹

5-Allah'ın Nimetini değiştirmişlerdir: “İsrailoğullarına sor ki kendilerine nice apaçık mucizeler verdik. Kim mucizeler kendisine geldikten sonra Allah'ın nimetini (âyetlerini) değiştirirse bilsin ki Allah'ın azabı şiddetlidir.”⁵²⁰

6-Nimete karşı nankörlük etmişlerdir: “Allah, (ibret için) bir ülkeyi örnek verdi: Bu ülke güvenli, huzurlu idi; ona rızık her yerden bol bol gelirdi. Sonra onlar

⁵¹⁴ Âl-i İmrân, 3/181.

⁵¹⁵ el- Ahzab, 33/57.

⁵¹⁶ el-Mu'minûn, 23/44

⁵¹⁷ el-İsrâ, 17/59

⁵¹⁸ el-Enbiyâ, 21/11

⁵¹⁹ en-Nahl, 16/45-47

⁵²⁰ el-Bakara, 2/211

Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.⁵²¹

7-İlahi emirlere muhalefet etmeleri: "Bu misakı kabul eden sizler, (verdiğiniz sözün tersine) birbirinizi öldürüyor, aranızdan bir zümreyi yurtlarından çıkarıyor, kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı birleşiyorsunuz. Onları yurtlarından çıkarmak size haram olduğu halde (hem çıkarıyor hem de) size esirler olarak geldiklerinde fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvaylık; kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir. Allah sizin yapmakta olduğunuzdan asla gafil değildir."⁵²²

8-Dini emirlere karşı hileye başvurmaları: "İçinizden Cumartesi günü azgınlık edip de, bu yüzden kendilerine: Aşağılık maymunlar olun! dediklerimizi elbette bilmektesiniz."⁵²³

9-Günahın yaygınlaşmasına kayıtsız kalmaları:⁵²⁴ "Sizden önceki asırlarda yeryüzünde (insanları) bozgunculuktan alıkoyacak faziletli kimseler bulunsaydı ya! Fakat onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır (bunlar görevlerini yaptılar). Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler. Zaten günahkâr idiler."⁵²⁵

İşte bu sebeple azaba uğrayan kavimlerin bir kısmını Kur'an şöyle haber vermektedir:

"And olsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik de dedi ki: 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin sizin O'ndan başka bir ilâhınız yoktur. Doğrusu ben, üstümüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum.' Kavminden ileri gelenler dediler ki: 'Biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz.' (Nûh) dedi ki: 'Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yok, ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve Allah tarafından, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum. (Allah'ın azabından) sakınıp

⁵²¹ en-Nahl, 16/112

⁵²² el-Bakara, 2/85

⁵²³ el-Bakara, 2/65

⁵²⁴ Güneş, Abdülbaki, *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, Gündönümü yay. İst., 2005, s.158-193.

⁵²⁵ Hûd, 11/116

da rahmete nail olmanız için, içinizden sizi uyuracak bir adam vasıtasıyla size bir zikir(kitap) gelmesine şaştınız mı?' O'nu yalanladılar, biz de O'nu ve O'nunla beraber gemide bulunanları kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları boğduk! Çünkü onlar, kalb gözleri körleşmiş bir kavim idiler.⁵²⁶ "Lût'u da (peygamber olarak) gönderdik. Kavmine dedi ki: 'Sizden önce âlemlerden hiç birinin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz? Çünkü siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere gidiyoruz. Belki de siz haddi aşan bir kavimsiniz.' Kavminin cevabı: 'Onları (Lût'u ve taraftarlarını) kentinizden çıkarın, çünkü onlar, fazla temizlenen insanlarmış!' demelerinden başka bir şey olmadı. Biz de onu ve ailesini kurtardık, yalnız karısını(kurtarmadık) çünkü o, geride kalanlardan oldu. Ve üzerlerine bir (azab) yağmuru yağdırdık. Bak ki günahkârların sonu nasıl oldu!"⁵²⁷

Peygamberini yalanlayan, ona eziyet eden bütün kavimler sürekli kötü bir akıbetle karşı karşıya kalmışlardır. Ancak aradan bir zaman geçince yine de bildiklerini okumaya devam etmişlerdir: "Bizim, onlardan önce nice nesilleri helâk etmiş olmamız kendilerini yola getirmedir mi? Hâlbuki onların yurtlarında gezip dolaşırlar. Bunda, elbette ki akıl sahipleri için nice ibretler vardır."⁵²⁸ "Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara hâlâ şu gerçek belli olmadı mı ki: Eğer biz dileseydik onları da günahlarından dolayı musibetlere uğrattırırız! Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar (gerçekleri) işitmezler. İşte o ülkeler ki, sana onların haberlerinden bir kısmını anlatıyoruz And olsun ki, peygamberleri onlara apaçık deliller (mucizeler) getirmişlerdi. Fakat önceden yalanladıkları gerçeklere iman edecek değillerdi. İşte o kâfirlerin kalplerini Allah böyle mühürler. Onların çoğunda, sözde durma (diye bir şey) bulamadık. Gerçek şu ki, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk."⁵²⁹ Oysa peygamberlerine iman etmiş olsalardı Allah'ın onlara karşı tutumu çok farklı olacaktı: "(O) ülkelerin halkı inanıp (Allah'ın azabından) korunsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bolluklar açardık; fakat yalanladılar, biz de onları kazandıklarıyla yakaladık."⁵³⁰

⁵²⁶ el-A'râf, 7/59-64

⁵²⁷ el-A'râf, 7/80-84, Benzer diğer kavimlerin de akıbeti için bkz., el-A'râf, 7/63-70; el-A'râf, 7/84-102.

⁵²⁸ Tâhâ, 20/128-129.

⁵²⁹ el-A'râf, 7/100-102.

⁵³⁰ el-A'râf, 7/96.

İnkâr etme mukabilinde geçmiş ümmetlerin başına gelen, bu musibetler aslında bu kavimlerin Ahiret'te maruz kalacakları cezalar karşısında bir diken batması kadar ehvendir: *"Bizim ayetlerimizi yalanlayan ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve deve (veya halat) iğne deliğinden geçinceye kadar onlar Cennet'e giremeyeceklerdir. İşte suçluları böyle cezalandırırız."*⁵³¹ Ancak bu kavimlere ilahi adaletin tecellisi olarak musibetler gelince bu kavimlerin peygamberleri ve onlara iman edenler ise hiç zarar görmeden kurtulmuşlardır.

4.2.2. Allah'ın İsrailoğullarına Gazap Etmesi

İsrailoğulları en eski milletlerden biri olup İbraniler diye de isimlendirilmektedir. Yahudiler, İbranilerin soyundandır. Kenanîler'in yurdu olan Filistin'i ele geçiren İbranilerin birçok kabileleri ve her kabilenin de başka bir ilahı vardı. Sonradan bu tanrılar içerisinde "Yehova"nın büyüklüğü sebebiyle onu ilah olarak tanıdılar. İbraniler, Yakup peygamber zamanında "Benî İsrail (İsrailoğulları)" adını almıştır.⁵³²

Çok eski bir tarihe sahip olan bu millete Allah'ın birçok ikramı olmuştur: *"Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın..."*⁵³³ Bunlardan birkaçını Kur'an-ı Kerim bize şöyle haber vermektedir:

—Firavun'un eziyetlerinden kurtarılmaları: *"(Hem hatırlayın ki bir zaman) sizi Firavun ailesinden de kurtardık, (onlar) size azabın en kötüsünü reva görüyor, oğullarınızı boğazlıyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Ve bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı."*⁵³⁴

—Firavun'un ve askerlerinin helak edilmesi: *"Hani bir zamanlar sizin için denizi yarıp, sizi kurtardık da Firavun'un adamlarını suda boğduk, siz de bakıp duruyordunuz."*⁵³⁵

⁵³¹ el-A'râf, 7/40.

⁵³² Uyanıker, Mehmet Eşref, *Dinlerin Esası*, Fatih Gençlik Matbaası, İst., 1974, s. 10.

⁵³³ el-Bakara, 2/122.

⁵³⁴ el-Bakara, 2/49.

⁵³⁵ el-Bakara, 2/50.

—Şirk koşmalarına rağmen affedilmeleri: *"Hani bir zamanlar Musa'ya kırk gecelik vaad verdik de sonra siz onun arkasından buzağıyı put edindiniz ve o halinizle zalimler idiniz. Sonra yine de sizi affettik, artık şükretmeniz gerekiyordu."*⁵³⁶

—Hidayet kaynağı olarak kitap verilmesi: *"Ve hani bir zamanlar Musa'ya o kitabı ve furkanı verdik ki doğru yolda gidesiniz."*⁵³⁷

—Yeniden diriltilmeleri: *"Hani bir zamanlar "Ey Musa biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız" demiştiniz de bunun üzerine sizi yıldırım çarpmıştı ve siz de bakakalmıştınız. Sonra şükredesiniz diye sizi ölümünüzün ardından yeniden diriltmiştik."*⁵³⁸

—Onlara çeşitli yiyecekler verilmesi: *"Ve sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik ve "Verdiğimiz güzel nimetlerden yiyiniz" (dedik). Hakikatte onlar bize değil sadece kendilerine kötülük ediyorlardı."*⁵³⁹

— Onlar için pınar çıkarılması: *"Hani bir zamanlar Musa, kavmi için su istemişti; biz de "Asan ile taşa vur!" demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmıştı. Her boy, kendi su alacağı yeri bildi."*⁵⁴⁰

— Aralarındaki fitnenin çözüme kavuşturulması: *"Hani bir zamanlar siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmış ve onu üstünüzden atmıştınız, hâlbuki Allah, saklamış olduğunuzu açığa çıkaracaktı."*⁵⁴¹

Allah'ın İsrailoğullarına verdiği ikramlardan biri de onları bir zamanlar üstün bir kavim kılmış olmasıdır: *"Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi (bir zamanlar) cümle âleme üstün kılmış olduğumu hatırlayın."*⁵⁴² Ancak bu kayıtsız şartsız verilmiş bir üstünlük değildir. Buna karşılık Allah bir yandan da onlardan bazı komularda söz almıştır: *"Hani bir vakitler İsrailoğulları'ndan şöylece misak (kesin bir söz) almıştık: 'Allah'tan başkasına tapmayacaksınız; ana-babaya, yakınlığı olanlara, öksüzlere, çaresizlere de iyilik yapacaksınız; insanlara güzellikle söz söyleyecek, namazı kılacak, zekâtı vereceksiniz.' Sonra çok azınız müstesna olmak üzere sözünüzden döndünüz, hâlâ da dönüyorsunuz. Yine bir zamanlar misakınızı*

⁵³⁶ el-Bakara, 2/51-52.

⁵³⁷ el-Bakara, 2/53.

⁵³⁸ el-Bakara, 2/56.

⁵³⁹ el-Bakara, 2/57.

⁵⁴⁰ el-Bakara, 2/60.

⁵⁴¹ el-Bakara, 2/72. (Bir dönem İsrailoğullarından biri öldürülmüş, herkes suçu birbirine atmıştı. Allah onlara bir inek kesip bu ineğin bir parçasıyla cesede vurmalarını emretmiştir. Böylece ceset tekrar di-rilip asıl katilin kim olduğunu söylemiştir)

⁵⁴² el-Bakara, 2/122.

almıştık: 'Birbirinizin kanlarınızı dökmeyeceksiniz, birbirinizi diyarınızdan çıkarmayacaksınız.' Sonra siz buna ikrar da verdiniz ve ikrarınıza şahit de oldunuz. Sonra sizler öyle kimselersiniz ki, birbirinizi öldürüyorsunuz ve sizden olan bir grubu diyarlarından çıkarıyoruz, onlar aleyhinde kötülük ve düşmanlık güdüyor ve bu konuda birleşip birbirinize arka çıkıyorsunuz. Size esir olarak gelirlerse fidiyeleşmeye kalkıyorsunuz. Hâlbuki onları yurtlarından çıkarmanız size haram kılınmış idi. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Şu halde içinizden böyle yapanlar, netice olarak dünya hayatında perişanlıktan başka ne kazanırlar, kıyamet gününde de en şiddetli azaba uğratılırlar. Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir. Bunlar, Ahiret'i, dünya hayatına satmış kimselerdir. Onun için bunlardan azap hafifletilmez ve kendilerine yardım da gelmez."⁵⁴³

Görüldüğü gibi seçilmiş olan millet, verdikleri vaatleri yerine getirmemiştir. Her seferinde verdikleri sözlerden dönmüştür.

İsrailoğulları, kendilerinden birçok peygamber geldiğini söyleyerek övünürler. Hâlbuki onların dini inançları zaman zaman sarsıntıya uğramış ve böyle zamanlarda peygamberler çıkıp onları Allah'ın yasalarına uymaya, putperestlikten uzaklaştırmaya çalışmışlardır. İsrailoğullarından birçok peygamber gelmesinin asıl nedeni budur. Ne acıdır ki kendilerine gelen peygamberlerin bir kısmını acımadan öldürmüşlerdir: "Onlara 'Allah'ın inzal ettiklerine iman edin!' denilince, 'Biz, bizim üzerimize indirilmiş olana iman ederiz,' derler ve onun dışındakini inkâr ederler... De ki: 'Eğer siz iman etmiş kimseler iseniz, bundan evvel Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?'"⁵⁴⁴

Onların tarihlerindeki bu kara leke, Hz. Peygamber (a.s)'a karşı da edepsiz bir tavır sergilemekle devam etmiştir: "Yahudiler içinde öyleleri var ki, bu dine hakaret etmek amacı ile Tevrat'taki kelimeleri değiştirerek ve dillerini ağız boşluklarında burarak "İştittik ve karşı geldik", "Dinle, sözü dinlenmez olasıca!" ve "Raina"⁵⁴⁵ derler..."⁵⁴⁶ Ancak Allah Hz Peygambere bu vb. tutumlara karşılık teselli veriyordu: "Ey peygamber, kalpleri iman etmediği halde dilleriyle 'İnandık' diyenler ile Yahudilerden oluşmuş küfür yarışçılarının tutumu seni üzmesin... Eğer

⁵⁴³ el-Bakara, 2/83-86.

⁵⁴⁴ el-Bakara, 2/91.

⁵⁴⁵ Râ'ina: "Bizi gözet" anlamına da gelen eşsesli bir hakaret deyimidir.

⁵⁴⁶ en-Nisâ, 4/46.

Allah birini saptırmayı dilerse sen Allah'a karşı onun için hiç bir şey yapamazsın... Onlar için dünyada perişanlık vardır, Ahiret'te de onları ağır bir azap beklemektedir.⁵⁴⁷ Onlar o kadar ileri gitmişlerdir ki Allah'a bile dil uzatmışlardır: "Yahudiler, 'Allah'ın eli sıkıdır.' dediler; dediklerinden ötürü elleri bağlandı, lanetlendiler. Hayır, O'nun iki eli de açıktır, nasıl dilerse sarf eder."⁵⁴⁸ Kısacası Yahudiler, "Allah Teâlâ'nın kadrini O'nun ulûhiyetinin şânına layık olacak bir surette takdir edemediler."⁵⁴⁹ Ancak bütün bu yaptıkları elbette ki kendilerine kâr kalmamıştır. Onların bu ve benzeri davranışları Allah'ın gazabıyla karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur. Allah'ın gazabı sonucu başlarına gelen musibetleri şöyle özetleyebiliriz:

1-Sûretlerinin Değiştirilmesi: "De ki; "Allah katında bundan daha kötü konumda olanları size bildireyim mi: Allah'ın lanet ettiği, gazabına uğrattığı, aralarından bir bölümünü çarpıtarak maymuna ve domuza dönüştürdüğü kimseler ile tağuta (Şeytan) tapan kimselerdir. Bunlar konumları en kötü ve doğru yoldan en sapmış olanlardır."⁵⁵⁰

2-Bazı Nimetlerin Onlara Haram Kılınması: "İşte yaptıkları bunca zulümlerden, birçok kimsenin Allah yoluna girmesini engellemelerinden, yasaklanmış olan faizi almalarından ve insanların mallarını haksız yollara başvurarak yemelerinden dolayı, daha önce helal olan bazı temiz şeyler Yahudilere haram kılındı..."⁵⁵¹ "Ve Yahudiler üzerine her tırnaklı olanı haram kıldık ve onlara sığırdan ve koyundan (çıkarılan) iç yağlarını da haram kıldık. Ancak bunların sırtlarına veya bağırsaklarına yapışan veya kemiğe karışan yağlar müstesna. Bunu onlara, haddi aştıkları için bir ceza olarak yaptık..."⁵⁵²

3-Düşman Saldırılarıyla Bozguna Uğratılmaları: "... Günü gelince üzerinize, kavgada çok çetin kullarımızı saldı. Öyle ki bunlar ülkede kıyı-bucak girmedik yer bırakmadı (orayı tarumar ettiler.)"⁵⁵³

⁵⁴⁷ el-Mâide, 5/41.

⁵⁴⁸ el-Mâide, 5/64.

⁵⁴⁹ el-En'âm, 6/91.

⁵⁵⁰ el-Mâide, 5/60.

⁵⁵¹ en-Nisâ, 4/160-161.

⁵⁵² el-En'âm, 6/146.

⁵⁵³ el-İsrâ, 17/5. Tefsirlerde, bu güçlü kuvvetli kulların, Ninevalı Sencarib, Babilli Buhtünasr veya Calût'un orduları olduğu, bunların, Tevrat'ı ve Mescid-i Aksa'yı yaktıkları, İsrailoğullarının alimlerini öldürdükleri ve 70.000 kadar esir aldıkları rivayet edilmektedir. (Elmalılı, *Hak Dini*, VII/357.)

4-Kendilerine Gönderilen Peygamberlerin Bedduasına Uğramaları: *“İsrailoğullarının kâfirleri, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın dilinden lanetlenmiştir. Bu lânetlenmelerinin sebebi, onların Allah'a karşı gelmeleri ve O'nun sınırlarını çiğnemeleri idi. Onlar işledikleri kötülüklerden birbirlerini sakındırmazlardı. Ne kadar kötü şeydi yaptıkları!”*⁵⁵⁴

5-Allah'ın Lanetine Uğramaları: *“Ey kendilerine kitap verilenler; Biz bazı yüzleri çarpıtıp ense taraflarına döndürmeden ya da Cumartesi yasağını çiğneyenleri lânetlediğimiz gibi lânetlemeden elinizdeki kitabı onaylayıcı olarak indirdiğimiz Kur'an'a iman ediniz. Yoksa Allah'ın emri her zaman kesinlikle yerine gelir.”*⁵⁵⁵

4.3. Ahiret'te Allah'ın Gazabının Tezahürleri

Daha önce de belirttiğimiz gibi amellerin karşılığının görüleceği asıl hayat ölüm ötesi hayat yani Ahiret'tir. Yaratanını tanımayan, O'nun koyduğu sınırları aşan, zulüm ve bozgunculukta sınır tanımayan fert veya toplumlar, yaptıkları kötülüklerin karşılığını bazen bu dünyada görseler de asıl büyük cezayla Ahiret'te karşılaşacaklardır. Zira Allah, böyleleri için Cehennem'i vaad etmektedir: *“Ve inkârcı (nankörler), bölük bölük Cehennem'e sevk edilir.”*⁵⁵⁶

Ahiret'te inkârcı ve günahkârların maruz kalacakları sıkıntılar, hesapla başlayıp azap yurdu olan Cehennem'le sürecektir.

4.3.1. Mahşer Gününde Kâfir ve Münafıkların Durumu

Ruh taşıyan dünya ehli için iki ölüm ve iki diriliş söz konusudur. Bu ölümlerden ilki ruh üflenmeden önceki cansızlık halidir. İkinci ölüm ise ruh üflendikten sonra ecel gelince gerçekleşen ölümdür. İlk dirilme anne karnında üflenen ruhla başlar. İkinci dirilme ise kıyametten sonra gerçekleşecektir.

İnkârcılar dirilir dirilmez bütün bedenlerini bir korku saracaktır: *“O gün kabirlerden hızlı hızlı çıkacaklar, sanki putlara gidiyorlarmış gibi fırlayacaklar. Gözleri düşük, kendilerini bir alçaklık saracak da saracak. İşte onlara vaad edilen*

⁵⁵⁴ el-Mâide, 5/78-79.

⁵⁵⁵ en-Nisâ, 4/47.

⁵⁵⁶ ez-Zümer, 39/71.

gün, o gündür."⁵⁵⁷ Bu hitapta korku ve heyecan uyandırıcı bir tonla onların basitlikleri anlatılmakta, bir yandan da tehdit edilmektedirler. O günkü manzaraları, görünüşleri ve hareketleri de insanda korku ve telaşa neden oluyor. Aynı şekilde kendi şahısları ile övünmelerini, mevkileri ile gururlanmalarını alaya alan bir ifadedir bu. Yine devamla o günkü özellikleri şu ifadeyle tamamlanıyor: "*Gözleri düşük, yüzlerini alçaklık bürümüştür.*" Biz, bu cümlelerin satır aralarından tüm özelliklerini eksiksiz görüyoruz. Onların endişeli yüzleri açık bir tabloda bize gösteriliyor. Aşağılayıcı, küçük düşürücü bir manzaradır bu. Daha önce dünya zevkine dalıp eğleniyorlardı ama bugün yüzlerini zillet bürümüş, alçalmışlardır.⁵⁵⁸

"*O gün zalim kimse ellerini ısracacak: 'Eyvah!'*" diyecek, "*keşke Peygamberin yanında bir yol tutsaydım!*" diyecek."⁵⁵⁹ Onlara yıllar gün gibi, günler de yıl gibi gelecek. Dünyada geçirdikleri yılları birkaç günden ibaret sanacaklardır: "*(Allah inkârcılara) 'Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?' diye sorar. 'Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İşte bilenlere sor.' derler. (Allah) buyurur ki: Sadece az bir süre kaldınız; keşke siz (bunu) bilmiş olsaydınız!*"⁵⁶⁰

O gün gerçekten çetin bir gün olacaktır. Günahkârların elleri ayakları birbirine dolanır.⁵⁶¹ Aslında onlar hakkı bir türlü görmediler ve görmek de istemiyorlar. "*Her kim bu dünyada (manen) kör ise Ahiret'te de kördür ve gidişçe daha şaşkındır.*"⁵⁶² "*O, 'Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben, hakikaten görür idim!'* der."⁵⁶³

Bu ayetlerden açıkça anlaşılan o ki, inkârcılar Ahiret'te kör olarak haşrolunacaklardır. Çünkü:

1- Onların kör olarak haşrolmaları onlar için azap ve işkence verici bir haldir. Şöyle ki: Gözleri bağlanıp bilmediği bir yere götürülen bir insan düşünelim, bu şahıs varacağı yere kadar bir endişe taşır. Hele gideceği yede bir de eziyet görecekse bu endişe kendisini yer bitirir.

2-Dünyada gören bir gözü, Ahiret'te kör kılmanın temelinde bu gözün sahibine, müstahak olduğu cezayı misliyle verme amacı yatmaktadır. Çünkü gözün

⁵⁵⁷ el-Me'âric, 70/43-44.

⁵⁵⁸ Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, XV/245

⁵⁵⁹ Furkân, 25/27-29.

⁵⁶⁰ el-Mu'minîn, 23/ 112-114.

⁵⁶¹ el-Kiyâme, 75/29-30.

⁵⁶² el-İsrâ, 17/72.

⁵⁶³ Tâhâ, 20/124-125.

sahibi dünya hayatındayken gerek baş gözüyle gerekse gönül gözüyle Allah'ın kudretini⁵⁶⁴, nimetlerini⁵⁶⁵, hakkı,⁵⁶⁶ doğru yolu görmek istememiş ve bu konuda ısrarlı davranmakla bu hali kendisine layık görmüştür. *"(Allah) buyurur ki: İşte böyle. Çünkü sana ayetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!"*⁵⁶⁷

İnkârcıların güzel amelleri ne kadar çok olursa olsun bunların onlar için Ahiret'te hiçbir faydası yoktur. Çünkü onlar iman etmemişlerdir. Dolayısıyla da Ahiret'te sevap ve mükâfatlardan hiçbir nasipleri yoktur: *"Rablerini inkâr edenlerin amellerinin durumu tıpkı fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu bir küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İşte asıl uzak sapıklık budur."*⁵⁶⁸ Bu demektir ki bunların amelleri tartılırken terazide aleyhlerine bir durum ortaya çıkacaktır: *"Kimlerin de tartıları, hafif gelirse artık bunlar da kendilerine yazık etmişlerdir; (çünkü onlar) ebedî Cehennem'dedirler."*⁵⁶⁹

*"O gün münafik erkekler ve münafik kadınlar, iman edenlere şöyle diyeceklerdir: 'Bize bakın da sizin murunuzdan alalım? Onlara: 'Arkanıza dönün de nur arayın!' denilir. Aralarına kapılı bir sur çekilir ki, onun içinde rahmet, dışında da azap vardır."*⁵⁷⁰

*"Suçlular simalarından tanınır."*⁵⁷¹ Çünkü alınları siyah olmuş, gözleri ise siyahı kaybolup geriye beyazı kalmıştır.⁵⁷² Alınlarında bir nur, bir parıltı olmadığı için de Cehennem, asileri uzaktan gördüğünde bile tanır ve onlara olan öfkesini⁵⁷³ uğultusuyla göstermeye başlar: *"Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerine görününce, onun bir hışımlanması (kaynamasını) ve uğultusunu işitirler."*⁵⁷⁴

⁵⁶⁴ el-Vahidî, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, II/642.

⁵⁶⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII/117.

⁵⁶⁶ Celâleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s. 289.

⁵⁶⁷ Tâhâ, 20/126.

⁵⁶⁸ İbrahim, 14/18.

⁵⁶⁹ el-A'râf, 7/9.

⁵⁷⁰ el-Hadîd, 57/13-15.

⁵⁷¹ Rahmân, 55/41.

⁵⁷² Celâleyn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, s. 533; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-T'evîl*, III-VI/1222; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVII/151; ibnu'l-Cevzî, *Cemâlu'd-Din Ebi'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, Tezkiretu'l-Erib Fi Tefsîri'l-Ğarîb*, s. 384.

⁵⁷³ el-Bağâvî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, VI/179; ibnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, VI/75.

⁵⁷⁴ Furkân, 25/11-12.

4.3.2. Cehennem Azabı

Araplar, “Dibi derin olan kuyu”ya “Cihnam” derler. Cehennem de bu kelimedenden alınmış olup dibinin çok derin olduğuna işaret eder.⁵⁷⁵ Bir başka görüşe göre ise Farsça bir kelime “Allah’ın yakılmış ateşi”nin adıdır.⁵⁷⁶ Kimisine göre ise bu İbranice bir kelimedir.⁵⁷⁷ Kur’an’da birçok ayette özelliklerinden bahsedilen Cehennem, Allah’ın gazabını hak edenlerin Ahiret’te varacakları yerdir.

Cehennem’de, en büyük azabı, şirki ilk yapan İblis çekecektir. Onun azabının ekserisi, yaratılış unsurunda çoğunluğu teşkil eden ateşin zıddı ile verilecektir. Bir başka ifadeyle İblis, Cehennem’deki Zemherîr soğuğu ile azaplanacaktır.⁵⁷⁸

Cehennem azabı pek çetin bir azaptır. Bu azabın şiddetini şu iki rivayet çok net bir şekilde göstermektedir: “*Cehennem ateşi bin yıl yakıldı. Öyle ki kıpkırmızı oldu. Sonra bin yıl daha yakıldı, öyle ki beyazlaştı. Sonra bin yıl daha yakıldı. Şimdi o siyah ve karanlıktır.*”⁵⁷⁹ “Resûlüllah, ‘Yaktığımız ateş, Cehennem ateşinin yetmiş cüzünden bir cüzdür!’ buyurdu. (Yanındakiler): ‘Vallahi zaten bu ateş, (Ahiret’te asileri cezalandırmaya) yeterliydi.’ dediler. Hz. Peygamber (a.s): ‘Cehennem ateşi öbürüne altmış dokuz kat üstün kılındı. Her bir kat’ın harareti, bunun bir misli fazladır...’⁵⁸⁰

“Hiç şüphesiz Cehennem, kâfirleri kuşatacaktır. O günde azap, onları hem üstlerinden, hem ayaklarının altından saracak ve Allah (onlara), ‘Yaptıklarınızın cezasını tadın!’ diyecektir.”⁵⁸¹ “Ateş yüzlerini yalar ve çirkin bir suratla kalırlar. (Allah Teâlâ,) Size âyetlerim okunurdu da, siz onları yalanlardınız değil mi?’ der. Derler ki: Rabbimiz! Azgınlığımız bizi alt etti; biz, bir sapıklar topluluğu idik. Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha (ettiklerimize) dönersek, artık belli ki biz zalim insanlarız. (Allah) buyurur ki: ‘Alçaldıkça alçalın orada! Konuşmayın artık.’”⁵⁸² Kurtuluş olmadığını anlayan inkârcılar artık: “Yetiş ey ölüm!” diye

⁵⁷⁵ ibn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII/112

⁵⁷⁶ el-Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, s. 109.

⁵⁷⁷ ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, VI/235.

⁵⁷⁸ Erzurumlu, İbrahim Hakkı (m.1780), *Marifetname*, (sad. Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç), Devran Yayıncılık, İst., 1991, I/47; Bursevî, İsmail Hakkı, *Râhu'l-Beyân*, IV/402.

⁵⁷⁹ Tirmizî, Cehennem 8.; Muvatta, Cehennem 2.

⁵⁸⁰ Buhârî, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Cennet, 29, (2843); Muvatta, Cehennem, 1, (2, 994); Tirmizî, Cehennem, 7; Muvatta, Cehennem 1, (2, 994); Tirmizî, Cehennem, 7.

⁵⁸¹ el-Ankebût, 29/54-55.

⁵⁸² el-Mu'minûn, 23/103-108.

bağıraraklar⁵⁸³ ama nafiye... Zira *"Sonra ne ölecek orada, ne de hayat bulacaktır."*⁵⁸⁴

Cehennem'le karşılaşmak ne kadar acıklı bir manzaradır ki, günahkârları karanlık ve alevli bir ateş kaplar. Onlar ateşin uğultusunu duyarlar. İşte o vakit mahvolduklarını anlarlar. Herkesin dizlerinin bağı çözülür, diz üstü çökerler. Bu öyle korkunç bir manzaradır ki günahı olmayanlar bile ne olacak endişesiyle korkudan kas katı kesilirler. Zebanilerden bir tellal çıkıp: "Dünyada kötülük peşinde koşup bunun için çalışan, iyilikleri ileride yaparım diyerek uzun emeller peşinde koşan falanca kişi nerede?" Diye seslendikten sonra bu aranan kişi bulunur ve Zebanilerce Cehennem'e sürülür: *"İnkâr edenler bölük bölük Cehennem'e sevk edilmektedir. Nihayet oraya vardıklarında kapıları açılır ve bekçileri onlara: "İçinizden size Rabbinizin ayetlerini okuyan, bu gününüzle karşılaşacağımıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?" derler. Onlar da: 'Evet geldi' derler. Fakat kâfirler üzerine azab kelimesi hak oldu."*⁵⁸⁵

Dünya, mümine hapisane, kâfire Cennet'tir.⁵⁸⁶ Dünya denen hapisaneden kurtulan müminler Cennet'te sırf ağızlarını tatlandırmak, zevk almak için Cennet bahçelinden her istediklerini tadıp yedikleri halde Cehennem ehlini bir açlık saracak, bu açlıklarını bastırmak için ise zakkum denen bir şey verilecektir: *"O bir ağaçtır ki Cehennem'in dibinde çıkar. Tomurcukları Şeytan'ların başları gibidir. Mutlaka onlar, ondan yiyecekler de karınlarını bundan dolduracaklardır."*⁵⁸⁷ *"Gerçekten zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir. O pota gibi karınlarda kaynar. O, kızgın bir sıvının kaynaması gibidir."*⁵⁸⁸ *"O ne besler, ne de açlığı giderir."*⁵⁸⁹ Zakkumu yiyen Cehennem ehli susayacaktır, susuzluklarını gidermek için ise kaynar su içirileceklerdir: *"Üstüne de kaynar su içeceksiniz. Susuzluk illetine tutulmuş develerin içişi gibi içeceksiniz. İşte ceza gününde onlara sunulacak ziyafet budur."*⁵⁹⁰

⁵⁸³ el-İnşikak, 84/11.

⁵⁸⁴ el-A'la, 87/13.

⁵⁸⁵ ez-Zümer, 39/71

⁵⁸⁶ Müslim, Zühd, 1; Tirmizî, Zühd, 16.

⁵⁸⁷ es-Saffât, 37/64-66.

⁵⁸⁸ ed-Duhân, 44/43-46.

⁵⁸⁹ el-Gâşiye, 88/7.

⁵⁹⁰ el-Vâkia, 56/54-56.

SONUÇ

“Rahmet” kelimesi lügat olarak: Hayır ulaşmasını istemek manasındadır. Ayrıca bu kelime Kur’an’da: Bağışlama, acıma, şefkat, merhamet, hayır, nimet, nübüvvet gibi anlamlarda kullanılmıştır.

“Rahmet” Allah’ın zati sıfatlarından olup Allah’ın hayrı ulaştırma ve şerri önleme iradesidir. İrade de Zat’ın sıfatıdır. Zira Allah bu sıfatı ile mevsuf olmasaydı varlıkları yaratmazdı. Şu halde Allah’ın varlıkları yaratmasından rahmetinin zati bir sıfat olduğunu anlıyoruz. Çünkü yaratmak vücut hayrını yaratıklara ulaştırmak ve yokluk şerrinden onları uzaklaştırmaktır. Allah “Rahman” ve “Rahîm” sıfatlarına ezelden beri sahiptir. Bütün mahlûklar yaratıldıkları ilk günden itibaren onun bu sıfatlarından öyle veya böyle istifade etmişlerdir. Dünya hatta kâinat eğer varlık bulmuşsa ve hala bu varlığını sürdürüyorsa bu O’nun Esmâ-i Hüsnâ’sının taşıdığı eşsiz sıfatları sayesinde.

Rahmet kelimesinin dışında Kur’an’da Allah’ın rahmetini ifade etmek için: Ğafûr, Afuvv, Tevvâb, Latîf, Halîm, Kerîm, Vedûd, Raûf vb. ifadeler kullanılmıştır. Bunların her biri yüce Allah’ın sıfatlarından biri olup mübalağa bildirmektedir. Bunların mübalağa manası içermeleri Allah’ın son derece merhametli olduğunu göstermektedir. İşte bu manayı daha da kuvvetlendirmek için bu kelimelerden sonra rahmet manası içeren bir başka kelime mübalağa sığmasında getirilmiş. Örneğin “Ğafûr” kelimesi çokça bağışlayan manasındadır. İşte bu kelimedden sonra bu manayı adeta perçinlemek için “Rahîm”⁵⁹¹ kelimesi getirilmiştir. Yüce Allah, mümin kullarını, tövbe edip kendisine sığınanları affetmeyi adeta kendisi için bir sünnet haline getirmiştir. Kullarını affettiğini “afv” kelimesiyle haber verdiği ayetlerde adeta bu sünnetini tekit etmek ve bu konudaki sebatını ifade etmek için ya “عفو” kelimesinin başına lam harfi getirerek “لعفو” şeklinde bir ifade kullanılmış ya da “عفو” kelimesinden sonra “غفور - حليم - غفور - رحيم” vb. ifadeler getirmiştir. Ayrıca Allah’ın son derece merhametli olduğunu ifade etmek için rahmet ifade eden kelimeler bazen de “إن” ile tekit edilmiştir: *إِنَّهُ غَفُورٌ* (Muhakkak ki o son derece bağışlayıcıdır.⁵⁹²) Buna benzer durumları Kur’an’da Allah’ın rahmetini ifade eden bütün Esmâ-i Hüsnâ’da görmek mümkündür.

⁵⁹¹ en-Nisâ, 4/110.

⁵⁹² el-Fâtur, 35/30.

Allah nefesine merhameti vacip kılmıştır.⁵⁹³ Allah'ın nefesine vacip kıldığı merhamet ve şefkat mübalağa sığasının ifade ettiği şekildedir, yani O, bir Hâlik olarak, bütün yaratıklarına karşı son derece merhametlidir. Allah dünyayı yarattıktan sonra onu şenlendirmek, ilahlığını ve merhametli oluşunu göstermek için onda insan denen bir varlığı yaratmıştır. İnsanlık Allah'ın ezelde sahip olduğu merhametine ilk insanla şahit olmaya başlamıştır. İnsanın yaratılışındaki ahengin yanı sıra, ilahi bir nefha taşıması, yaratılmışların en şerefli olması, akıl denilen bir kuvveye sahip olması, ünsiyet bulması için kendisine bir eş verilmesi Allah'ın ilk insana aksettirdiği merhametinin sadece ve sadece birkaçıdır. O insanı yarattıktan sonra kendi haline, başıboş bir şekilde ve çaresiz olarak bırakmamıştır. Bu sebeple de daha ilk insanı peygamber kılmış, onun ve nesebinin hayatına bir nizam, intizam kazandırmak ve üzerlerine olan rahmetini, ikramını hem bu dünyada hem de akabinde Ahiret'te Cennet'le ebedi kılmak için bir din göndermiştir. Bu dini de yine insan için en uygun olacak şekilde göndermiş, *onda insan için kolay ve hayırlı olanı irade etmiştir. Ancak bir dini, emir ve yasaklardan hali olarak düşünmek mümkün değildir; fakat "...Allah Teâlâ sizin için kolaylık murat eder, güçlük dilemez"*⁵⁹⁴ Buna rağmen Allah'ın dinini yerine getirilmesi zor olan emir ve yasaklar olarak telakki edenler vardır. Bu gibi kimseler genelde Allah'ın dininden uzak bir yaşantı süren bu sebeple de Allah'ın vaat ettiği cezaya muhatap olan kimselerdir. Oysa: *"Allah hiç kimseye kapasitesini aşacak bir yükümlülük yüklemez. Herkesin kazandığı iyilik kendi yararına ve işlediği kötülük de kendi zararınadır."*⁵⁹⁵ Ayrıca O işlenen kötülükleri misliyle yazdığı halde işlenen sevapları kat kat yazmakta, ne şekilde olursa olsun kendisine karşı kötülük işledikten sonra tövbe edip nedamet duyanları affetmekte, hatta günahlarını iyiliklere çevirmektedir: *"Meğerki (şirkten) tevbe edip iyi amel de bulunan kimseler ola. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir"*⁵⁹⁶

"Gazap" Allah'ın zatî bir niteliği olmayıp yaratılmışların tutumlarıyla ilgilidir. Ne ayet ve hadislerde ne de Esmâ-i Hüsnâ içinde Allah'ın ismi olarak "Gazap edici" anlamında bir isim yer almaz. Buna karşılık gazabın karşıt

⁵⁹³ el En'âm, 6/54

⁵⁹⁴ -el-Bakara, 2/185

⁵⁹⁵ el-Bakara, 2/286

⁵⁹⁶ Furkân, 25/68-70

anlamlarından sayılan “rahmet” türevleriyle beraber çok ayette yer almış, ayrıca Esmâ-i Hüsnâ içinde ulûhiyetin temel özelliği mahiyetinde zikredilmiştir.⁵⁹⁷

Gazap, lügat olarak: Hiddet, kızmak, öfkelenmek, hışım, cezalandırma isteği, gibi anlamlara gelmektedir. İnsanların ve diğer varlıkların gazaplanması durumuna göre onların acziyetini gösterdiği halde, Allah için bu söz konusu değildir. Allah’ın diğer sıfatları nasıl insanıninkinden farklı ise, ayette ve hadiste Allah’a izafe edilen gazap da farklıdır. Allah’ın gazaplanması emir ve yasakları konusunda belirlenen çizgiyi aşanların cezalandırılması anlamındadır. Kur’an’da Allah’ın gazabını ifade etmek üzere Gazap, Sahat, La’net, Azap, Kahr, Zu’ntikâm vb kelimeler kullanılmıştır. Ancak bunun yanı sıra Allah’ın gazabına dolaylı yoldan işaret eden birçok ayet yer almaktadır.

Gazaplanan kişi gazaplandığı kişiden daha güçlü ise bu durum zulüm gibi bir netice doğurabilmektedir. Oysa bütün mahlûkata gücü yettiği halde Allah hiç kimseye zulmetmez. Allah kullarına zulmü yasakladığı gibi şanına yakışır bir şekilde kendi nefesine de zulmü haram kılmıştır *“Ey kullarım! Ben nefsimde zulmü haram ettim, onu sizin aranızda da haram kıldım. Öyleyse birbirinize zulmetmeyin.”*⁵⁹⁸ Hadisin manası oldukça açıktır, Allah zulmü kendine haram kılmış ve bu daireden asla dışarı çıkmamıştır. Bunun için: *“Şüphesiz ki Allah, hiç kimseye zerre kadar zulüm etmez. Eğer yapılan iyilik zerre kadar da olsa, onun sevabını kat kat artırır. Ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.”*⁵⁹⁹

Kâinat varlığı ve idamesini Allah’ın rahmetine ve adalet sıfatına borçludur. Allah’ın bütün sıfatlarında bu iki sıfatının eserini görmek mümkündür. Allah kullarına izhar ettiği rahmetini artırmak için onlara elçiler ve bu elçiler vasıtasıyla din göndermiştir. Dinine sınıksız sarılanlara veya emir ve yasaklarını beşer sıfatları içerisinde gücü nispetinde yerine getirenlere karşı daha fazla merhametkar olmuş ve bu vasfını Cennet’le de devam ettirmiştir. O emir ve yasaklarına uyulmadığı zamanlarda bile merhamet sıfatlarından soyutlanmamıştır. Nitekim kâfirin küfür amelîyesine, günahında mütemerrid olanın da günah amelîyesine rağmen bu ve benzeri kimselerin dünyada sayısız nimetlerden istifade etmesi ve önünde tövbe etme gibi bir fırsatının olması Allah’ın rahmet ve adalet sıfatlarının neticesidir. Ancak bu

⁵⁹⁷ Üzümlü, İlyas, “Gazab” mad., DİA, XIII/435.

⁵⁹⁸ Müslim, Birr 55; Tirmizî, Kıyamet 49.

⁵⁹⁹ en-Nisâ, 4/40

kadar ikrama karşılık aynı amellere devam edilmesi Allah'ın gazaplanmasına sebebiyet vermekte ve Cehennem denilen şeyin vücubunu gerekli kılmaktadır.

Allah son derece merhametli olmakla birlikte, sebeplere binaen de gazaplanmaktadır. Kur'an'da Allah'ın gazaplanmasına en büyük sebepler olarak şunları görmekteyiz:

1. Küfür
2. Savaştan Özürsüz Olarak Geri Kalmak veya Kaçmak
3. Zina İsnadında Bulunmak
4. Haksız Yere Adam Öldürmek

İşte bu sebeplerden dolayı -geçmiş kavimlerde olduğu gibi- insanlar bazen dünyadayken Allah'ın gazabına uğramışlar, helak olmuşlardır. Ancak Allah'ın gazabının asıl ve ebedi yansıması Cehennem'le gerçekleşecektir.

Kur'an dikkatlice incelendiğinde görülecektir ki Allah gazaplanmadan önce muhakkak ki rahmetini bolca izhar etmiştir. Hatta gazabının neticesi olan azapları çoğu zaman belli bir mühlet tanıdıktan sonra vermiş, hatta en büyük azabı olan Cehennem'i bile Ahiret'e bırakmıştır. Cehennem'e bile koymadan önce onları son derece adilane bir şekilde ve yerine göre rahmeti ağır basacak şekilde yargılayacaktır.

Kul sonsuz nimetler karşısında bütün noksanlığına rağmen Allah'ın rahmetine vesile aramalıdır. Çünkü bunu er-Rahmân emrediyor: "*Ey inananlar, Allah'tan korkun, O'na yaklaşımaya yol arayın...*"⁶⁰⁰ Allah'a yaklaşmak için her fırsatta bir vesile bulmalıyız. "*Resûlüllah (a.s) buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri diyor ki: "Kulum, Bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim."*"⁶⁰¹ Şu iki sınıf insan dışında hiç kimsenin ümit ilacına ihtiyacı yoktur: Çok günah işleyip, ümitsiz olduğu için tövbem kabul olmaz diye tövbe etmeyen kimse, taât ve ibadetin çokluğundan kendini helak edip dayanamayacağı sıkıntı ve mahrumiyetlere katlanan kimse. Ancak "*Bir kulun kalbinde ümit ve korku birleşti mi Allah o kulun ümit ettiği şeyi mutlak verir ve korktuğu şeyden de onu emin kılar.*"⁶⁰²

⁶⁰⁰ el-Mâide, 5/35

⁶⁰¹ Buhârî, Tevhid 50; Müslim, Zikir 2, (2675); Tirmizî, Daavât 142.

⁶⁰² Tirmizî, Cenâiz 11; ibn Mâce, Zühhd 31.

ÖZET

Dinleri insan hayatından soyutlamak imkânsızdır. Tarih bunu geçmişte ispatladığı gibi bu günde ispatlamaya devam etmektedir. Dün dinsiz veya muharref bir dinin kötü sonuçlarına tarih vesilesiyle şahit olanlar bu günde benzeri neticelere şahit olmaktadır.

Bir dinin mastarı ve düsturları sağlam olduğu müddetçe o dine mensup olanları o derece müreffeh ve saadet dolu bir hayat beklemektedir. İşte dinin mensuplarına kendisine tutununca böyle bir hayatı vaad eden bir Allah'ın olduğunu müjdeleyen veya aksi bir tavır takınanlara ceza dolu bir hayatı hatırlatan semavi kitapların dindeki konumları son derece önemlidir. Müjdeleme ve korkutma mevzusunda dengeyi sağlamak ise insanların o kitaba ve dine karşı olan tavırlarını son derece etkilemektedir. Müjdelemeden ibaret bir kitap din mensuplarını rehavete sevk edebileceği gibi korkutmadan ibaret olan bir kitap ise o din mensuplarının umudunun kırılmasına sebep olabilir. Ancak bu ikisi arasında dengeli bir ölçü takip etmek en ideal olanıdır. Bunun en güzel örneğine ise Kur'an'ın kendisinde rastlıyoruz. O muhataplarını bir yandan müjdelerken bir yandan da onlara azabı hatırlatmaktadır. O Allah'ın azabını haber verirken mutlaka bunların gerekçesine de değinmiştir. Bunlar özellikle şirk, Allah yolunda savaştan kaçmak, zina iftirasında bulunmak ve cana kıymaktır. Ancak Allah'ın rahmetinden bahsederken her zaman bir sebep zikretmemiştir. Ayrıca kul şirke düşmedikten sonra Allahın onu bağışlayabileceğini birden fazla ayette haber vermektedir. Böylece muhataplarına din sahibinin rahmet ve gazab açısından sahip olduğu özellikleri haber vermiş ve bunu onların idrakine sunmuştur. Bütün bunların neticesinde Allahın rahmetinin gazabını geçtiğini ortaya koymuştur.

SUMMARY

It is impossible to get rid of religions from human life. The history show this as it happened in the past. The people who witnessed negativer of atheism or the *falsified religion observe the same results today*. As long as the resources and the prencibles of a religion is consistent, the followers can pursue a happy and good life. As a consequence book by Allahhas an important role in a religion.

The balance of giving good or bad news effects behaviours of people towards the books and the religions. A book based on good news can channelise people to *lasiness while a book based on bad news could couse desperation*. However to follow balance between these two is an ideal situation . We see the best example of these in the Qor'an. The Qor'an gives good news to the followers as well as it reminds punishment. Surely Allah had explained reasons of this punishments when He gives the bad news. These are polytheism, rejection of battle for the sake of God, slader of *fornicationand murdering*. However, Allah did not say anything about the causes of His mercy when He mentioned it. Beside as long as a person avoids poytheism ,forgivenes is promised in many verses. Thus the Qor' an gives information in terms of mercy on punishment and presents it to peoplse's understanding. As a result, it is seen that mercy of Allah overwhelms his punishment

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulgaki, M. Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*,
Beyrut, tsz.
- Alûsî, Şihâbuddin Mahmûd (h.1270), *Rûhu'l-Ma'anî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-'Azîm
ve's-Seb'îl- Mesânî*, Dâr İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, tsz.
- el-'Askerî, Ebu Hilâl (h.382), *Kitâbu'l-Furûk*, (thk. Ahmet Selîm), Beyrut, 1996
- el-Bağâvî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd (h.516), *Me'âlimu't-Tenzîl*, (thk
Süleyman Müslim el-Hırş, Osman Cuma), Daru't-Teybe, Riyad h.1414
- el-Beydâvî, Nâsiruddin Ebu Said Abdullah b Ömer b. Muhammed (h.791)
(thk. Muhammed Subhi, Muhammed Ahmed), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-
Te'vîl Daru'r-Reşîd*, Dîmeşk, 2000
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu*, Bilmen yay.,
İst., tsz.
- Bolay, Süleyman, Hayri, "Âdem" mad., *DİA I/359*, TDV, Ank., 1998
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (h.256), *el-Camiu's- Sahîh*, İst, h.1315
- Bursevî, İsmail Hakkı (h.1137), *Rûhu'l-Beyân*, (çev. Cüneyt Gökçe...), Damla yay.,
İst., 1995
- Celaleddin Muhammed b. Ahmed el-Muhallâ (h.864), Celaleddin Abdurrahman
b. ebi Bekr es-Suyûtî (h.911), *Tefsîru'l-Celâleyn*, Dâr ibn Kesîr,
Beyrut, 1994
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd (h.393), *es-Sihâh*, (thk. Ahmed b. Abdulğafur),
Dâru'l-İlm li'l-Melayîn, Beyrut, 1956
- el-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, b Muhammed (h.597), *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*,
Mektebetu'l- İslâmî, Beyrut h.1404
- el-Ceyânî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed el-Hâim el-Mısrî, *et-Tibyân fi Tefsîri
Ğarîbi'l-Kur'an*, Dâru's-Shâbe li't-Turâs, Kahire, 1992
- Ceylan, Ahmet, *İslam'da Ölümünden Sonra Diriliş İnancı*, Harran Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi
- el-Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif (ö.816), *Kitâbu't-Ta'rifât*, (çev. Arif Erkan), Bahar
Yay. İst.,1997
- ed-Dârakutnî, ebu Hasen b. Ömer (h.385), *es-Sünen*, (thk ebu Tayyib Muhammed,
Şemsu'l-Hak Azimabâdi), Beyrut, 1966

- Derveze, M. İzzet (h.1404), *Kur'ânü'l-Mecîd*, (çev. Vahdettin İnce), Ekin Yayınları, İst., 1997
- Döndüren, Hamdi, "Rahîm" mad., Şamil İslam Ansk., V/216, Şâmil Yayınevi, İst., 1992
- Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-'Îmâdî (h.982), *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-İhyâi't-Turâssi'l-'Arabî, Beyrut, tsz.
- Ekin, Yunus, *Kur'an'a Göre İnançsızlık*, Işık Yayınları, İst. 2001
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, (m.1942), *Hak Dini Kur'an Dili* (çev. Salahattin Kaya, Cahit Baltacı, Durali Yılmaz), Eser Neşriyat, 1998
- Emiroğlu, M. Tahsin, *Esbab-ı Nüzûl*, Kuzucular Ofset, Konya, tsz.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV yay., İst., 1997
- Erzurumlu, İbrahim Hakkı (m.1780), *Marifetname*, (sad. Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç), DevranYayıncılık, İst., 1991
- Esed, Muhammed (m.1992), *Kur'an Mesajı*, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, Gerçek Hayat Dergisi, İst., 2000
- el-Esfehânî, er-Rağîb ebi Kasım el-Hüseyn b. Muhammed (h.502), *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, Daru'l-Marife, Beyrut, 2001
- Fırlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi Mezhepler Tarihi*, Selçuk yay., Ank., 1980
- el-Fîyrûzâbâdî, Mecîdudin Muhammed b. Yakup (h.817), *el-Kamûsu'l-Muhît*, Muessesetu'r-Risâle, Biyoşrân, 1987
- Gazzâli, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (h.505), *Kimyâ-yı Saâdet*, (çev. Faruk Meyân), Bedir yay., İst., 1979
- Güneş, Abdalbaki, *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, Gündönümü yay. İst., 2005
- İbnu'l-Cevzî, Cemâlu'd-Din ebi'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (h.597), *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, h.1404; *Tezkiretu'l-Erîb fi Tefsîri'l-Ğarîb*, (thk. Târik Fethî) Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrut, 2004
- İbn Hafs, b. Ali b Adil ed-Dimeşkî (h.880), *el-Lubâb fi 'Ulûmi'l-Kitâb*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1998
- İbn Hanbel, Ahmed (h.241), *el-Müsned*, Mısır, h. 1313
- İbn Kayyim, el-Cevzi (h751), *Bedâi'u't-Tefsîr*, (thk. Seyyid Muhammed) Dâr ibn

- Cevzî, Riyad, 1993
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Hâtib ebu Hafs b. Ömer (h.774), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (thk Muhammed b. İbrahim el-Bennâ, Muhammed Ahmed 'Aşûr), Kahraman yay., İst., 1984
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, ebu Abdullah el-Kazvinî (h.275), *es-Sünen*, (thk M. Fuad Abdalbaki), Kâhire, 1966
- İbn Manzûr Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükrem (h.711), *Lisânu'l-'Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1990
- İbn Salih, Muhammed b. Usaymîn, *el-Kavâidu'l-Müslâ fi Sifâtillehi ve Esmâi'l-Hüsnâ*, (thk. Eşref b. Abdulkasud b. Abdurrahim), Mektebetu's-Sünne, Kahire, 1994
- el-Kâsimî, Muhammed Cemaleddin (h.1332), *Mehâsîru't-Te'vîl*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1987
- Kaynak Mesut, *Kur'an'da Sevgi*, Yay Matbaacılık, İstanbul, 2000
- Kılavuz, Ahmet, *İman-Küfür Sınırı*, Marifet yay., İst., 1982
- Koç, Turan, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İz Yayıncılık, İst., 1997
- el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. ebu Bekr (h.671), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1987
- Kutub, Seyyid (m.1966), *Fi Zilâli'l-Kur'an*, (çev. İ. Hakkı Şengüller, Bekir Karlığa), İst.1976
- el-Luğavî, Ahmed b. Faris b. Zekeriyya, *Mücmelu'l-Luğa*, (thk. Zübeyir Abdullah Muhsin), Müessesetu'r-Risale, 1986
- Malik b. Enes (h.179), *el-Muvatta*, Kahire, 1384
- el-Mâverdî, Ebu Hasan Ali b. Muhammed (h.450), *en-Nuketu ve'l-'Uyûn*, (thk. Abdulkasud b. Abdurrahim) Darul'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.; *'Alâmu'n-Nübüvve*, (thk. Halid Abdurrahman) Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1994
- el-Merâğî, Ahmed, Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Matbu'atu Mustafa'l-Babu'l-Halebî, Mısır, 1973
- Mevdûdi, Ebu'l-'Ala (h.1979), *Tefhîmu'l-Kur'an*, (çev. Heyet), İnsan yay. İst. 1991,
- el-Mutarrizî, ebu'l-Feth Nasruddîn (h.610), *el-Muğrib fi Tertîbi'l-Mağrib*, (thk. Abdulhamid Muhtâr), Mektebetu 'Usâme b. Zeyd, Halep, tsz.

- Müslim, ebu Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî (h.261), *el-Cami 'us-Sahih*,
(thk, Muhammed Fuad Abdulbaki), Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- Nesâî, Ahmet b. Şua'yb b. Ali (h.303), *Kitabu Sünen-i Kübra*, Dâru'l-Kutubi'l-
'İlmiyye Beyrut, 1991
- en-Nesefî, ebu'l-Berkât Abdullah Ahmed b. Mahmûd (h.710), *Medâriku't-Tenzil
ve Hakâiku't-T'evîl*, Eda Neşriyat, İst., 1993
- en-Nevevî, Muhyiddin ebu Zekeriya Yahya b. Şeref b. Murrî (h.676), *el-Minhâc fi
Sahih-i Müslim*, Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyad, tsz.
- en-Nisâbü'rî, Nizamuddin el-Hasen b. Muhammed b Hüseyin el-Kummî (h.728),
Garâibu'l-Kur'an ve Rağâibu'l-Furkân, (thk. Zekeriya Umeyrât), Dâru'l-
Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrut, 1996
- Özbek Ali, Karaman Hayrettin, Turgut Ali, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı
Meâlî*, Medine, 1992
- Öztürk, Yener, *İmkânî ve Lüzumu Açısından Kur'an'da Ahiret*, Işık yay., 2001
- er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer (h.606), *Mefâtihu'l-Ğayb*, (çev. Suad
Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ank. 1998
- Ruğaym, Semîh, *Mustalahu'l-İlmi'l-Kelâmî'l-İslamî*, Mektebetu Lübnan,
Lübnan, 1998
- Sabûnî, M. Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, Darsaadet, İst., 1986; *Tefsîr'u Âyâtî'l-Ahkâm*,
(çev. Mazhar Taşkesenoğlu), İst., 1984
- es-Sahâvî, Muhammed b. Abdurrahman (h.902), *el-Makâsîdu'l-Hasene fi Beyânî
Kestrin Mine'l-Ahâdisi'l-Meşhûreti 'Ala'l-Elsineti*, (tlk. Muhammed Sıdık),
Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrut, 1987
- Samirî, Fadil Salih, *et-Ta'biru'l-Kur'ânî*, Dâr 'İmâr, Ammân, 1998
- es-Sa'âlibî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf (h.875), *el-Cevâhiru'l-Hisân fi
Tefsîri'l-Kur'an* (thk Ebu Ğumârî el-İdrisî el-Hüseynî), Muessesetu'l-'Alemlî,
Beyrut, 1996
- es-Sarrâc, ebu Ali Nasr, *el-Luma'*, (çev.Hasan Kamil Yılmaz), Altınoluk Yayınları,
İst., 1999
- es-Sevrî, Süfyan b. Said b. Mesrûk (h.161), *Tefsîru's-Sevrî*, Dâru'l-Kutubu'l-
'İlmiyye, Beyrut, h. 1403
- es-Sicistânî, ebu Bekir Muhammed (h.330), *Tefsîr Garîbu'l-Kur'an*, (thk.

- Muhammed Sadık Kamhâvî), el-Kutubu'l-‘İlmiyye, Mısır, tsz.
- Sinanoğlu, Mustafa, “Küfür” mad., DİA, XXVI/534, TDV, Ank., 2002,
- es-Suyûtî, Abdurrahman b. Kemal Celaledin (h.911), *ed-Durru'l-Mensûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali (h.1250), *Fethu'l-Kadîr*, (thk. Ahmed Abdusselam), Daru'l-Kutubu'l-‘İlmiyye, Beyrut, tsz.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (h.310), *Câmiu'l-Beyân*, Dâru'l-Kutubu'l-‘İlmiyye, Beyrut, 1992
- et-Tahânevî, Muhammed Ali (h.1150), *Mevsu'atu'l-Keşşâf Istilahâtu'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, Mektebetu Lübnan, Lübnan, 1996
- Taylan, Necip, “Raûf” mad., V/227, Şamil İslam Ansk., Şamil Yayınevi, İst., 1992
- et-Tilmisanî, Afîfuddin Süleyman, Esmâu'l-Hüsna (çev. Salahattin Alpay) İnsan yay., ist. 1997
- Tirmizî, abu İsa Muhammed b. İsa (h.279), *es-Sünen*, Kahire, h. 1350,
- Topaloğlu, Bekir, “Ahiret” mad., DİA, I/545, TDV, Ank., 1998; “el-Kerîm” mad., DİA/XXV, TDV, Ank., 2002; *İslam'da İnanç Esasları*, İFAV, İst., 1998
- Tunç, Şamil, “Tevbe” mad. Şamil İslam Ansk., VI/205, İst., 1992
- Uyaniker, Mehmet Eşref, *Dinlerin Esası*, Fatih Gençlik Matbaası, İst., 1974
- Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan yay. 1986
- Üzüm, İlyas, “Gazap” mad., DİA, XIII/435, TDV, Ank., 1996
- el-Vahidî, abu Hasan Ali b. Ahmed (h.468), *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, (thk. Safvân Adnan), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1995; *Esbab-u Nuzuli'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 1990
- Vehbi, Mehmed, *Hulâsat'ul-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an*, Üçdal Neşriyat, İst., 1966
- Yaşaroğlu, Kâmil, “Lânet” mad. DİA, XXVII/101, TDV, Ank., 2003
- Yıldırım, Suad, *Kur'an'da Ulûhiyet*, Kayıhan yay. İst. 1997
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İst, 1997
- Yurdagür, Metin, *Allah'ın Sıfatları*, Marifet yay., İst., 1984; *Ayet ve Hadislerde Esmâ-i Hüsnâ*, Marifet yay. İst., 1996
- ez-Zamahşerî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer (h.538), *el-Keşşâf*, Beyrut, 1997
- ez-Zebidî, Muhammed Murtada el-Hüseynî (h.1205), *Tâcu'l-Arûs*, Beyrut, tsz.

ez-Zeccâc, Ebu İshâk, *Tefsîru Esmâi 'llahi 'l-Hüsnâ*, (nşr. Ahmed Yusuf ed-Dakkâk)

Beyrut, 1975